

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра історії

Кваліфікаційна робота

Освітній ступінь – бакалавр

З теми: **«Київська рок-спільнота в роки перебудови»**

Виконав: студент 4-го року навчання
Спеціальності: 032 «Історія та археологія»
Освітньої програми: «Історія та археологія»
Куделя Володимир Євгенович

Науковий керівник: Шліхта Н.В.,
докторка історичних наук, професорка

Рецензент: Гайдай О.Ю.,
кандидатка історичних наук

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою «_____»

Секретар ЕК _____
«_____» _____ 2021 р.

Київ -2021

**Декларація
академічної доброчесності**

Студента НаУКМА

Я, Куделя Володимир Євгенович,

студент 4 року навчання факультету гуманітарних наук, спеціальності: 032
«Історія та археологія»

адреса електронної пошти: volodymyr.kudelia@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Київська рок-спільнота в роки перебудови» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлена;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unichек.
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

24 травня 2021

Куделя Володимир Євгенович

Дата

Підпис

П.І.Б. студента

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи

Тема: «Київська рок-спільнота в роки перебудови»

Автор: Куделя В. Є., студент 4-го р.н., освітнього ступеня – бакалавр, спеціальності 032 «Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія».

Науковий керівник: Шліхта Н.В.

Захищена: " ____ " _____ 2021 р.

Короткий зміст роботи:

Робота має на меті дослідити склад, особливості побутування та бачення «інших» рок-спільнотою, яка існувала в Києві в роки перебудови. Задля досягнення мети роботи окреслено контекст побутування рок-музики в СРСР, визначено межі рок-спільноти, особливості її існування в межах міського простору та проаналізовано окремі дискурси рок-спільноти. Дослідження ґрунтується на аналізі джерел усної історії, опублікованих емо-свідченнях, самвидавній періодиці періоду перебудови. В результаті дослідження визначено, яким чином київська рок-спільнота існувала в умовах перебудови та як її представники сприймали контекст свого існування.

Зміст

Вступ	5
Розділ 1. Рок-музика в СРСР	14
1.1. Поширення рок-музики у роки «застою» та перебудови	14
1.2. Рок-музика в радянському дискурсі	22
Розділ 2. Витворення київської рок-спільноти	29
2.1. Сприйняття рок-музики київською молоддю	29
2.2. Межі та склад київської рок-спільноти	36
Розділ 3. Рок-спільнота в межах міського простору	51
3.1. Побутування спільноти в контрольованих владою місцях	51
3.2. Побутування спільноти в неконтрольованих владою місцях	54
Розділ 4. Бачення рок-спільнотою себе серед «інших»	66
4.1. Бачення локального контексту	66
3.2. Ставлення до комсомолу	73
Висновки	81
Список використаних джерел і літератури.....	84
Додатки.....	99

Вступ

У другій половині 1980-х рр. в Києві сформувалась спільнота з людей, які прагнули слухати, створювати та поширювати рок-музику. В умовах перебудови та суспільної лібералізації захоплення радянської молоді рок-музикою стало цілком легальним. У державі змінювалось багато речей. Комсомольці, які ще пару років тому поширювали списки заборонених західних рок-гуртів, тепер самі влаштовували рок-концерти. За порядком на концертах спостерігала міліція, яка ще нещодавно затримувала «*длинноволосых*» відвідувачів музичних виступів за їхній зовнішній вигляд. По всьому Києву в підвалах, будинках культури й на квартирах молодь організовувала «репетиційні точки». Окрім політичного самвидаву, в Києві з'явився самвидав музичний.

Ще на початку 1980-х рр. музичних неформалів вважали аномалією, з якою потрібно боротися. У другій половині 1980-х рр. представники рок-спільноти в суспільстві вже сприймалися як нормальні – хоч і дещо дивні – громадяни, з якими влада й суспільство вели діалог. Фактично, ця спільнота перебувала на межі суспільних норм. Представники рок-тусівки лишались «нормальною» частиною суспільства, хоча їхня поведінка та риторика доволі сильно відрізнялись від ще недавно декларованих суспільних норм. Відповідно, дослідження спільноти виводить на ширший контекст соціально-культурних змін в радянському Києві в роки перебудови.

Об'єктом дослідження є соціальні та соціокультурні зміни в радянському суспільстві в роки перебудови.

Предметом дослідження є київська рок-спільнота в роки перебудови. **Метою** роботи є дослідити склад і активність рок-спільноти у межах київського простору в роки перебудови, бачення її учасниками самих себе та «інших».

Із поставленої мети випливають такі **завдання**:

- окреслити контекст побутування рок-музики в Радянському Союзі;

- визначити ставлення київської молоді до рок-музики та окреслити межі та склад київської рок-спільноти;
- проаналізувати побутування рок-спільноти в межах міського простору;
- дослідити, як рок-спільнота бачила «інших», тих, хто їх оточував та інколи взаємодіяв.

В основі **методологічної бази** дослідження – загальнонаукові принципи аналізу і синтезу та метод критичного аналізу джерел. Також в дослідженні використано методологію усної історії та дискурс-аналіз, а також загальний історико-антропологічний підхід.

У роботі ми послуговуємось такими концепціями й методологічними підходами:

- Концепція «*уявного Заходу*» Олексія Юрчака, який пропонує погляд на рок-музику та інші асоційовані із Заходом об'єкти в СРСР як на «артефакти» «уявного Заходу». За Олексієм Юрчаком, «уявний Захід» був дискурсивною формацією, до якої радянські громадяни в пізньорадянський час в той чи інший спосіб прагнули бути причетними. Через це «артефакти» «уявного Заходу» були для радянських громадян особливо цінними¹.

- Концепція «*станцій*» та «*локалів*», запропонована Джоном Фіске, полягає у визначенні місць, в яких влада накидає соціальний порядок та дисципліну («станцій»), а також визначенні місць, в межах яких групи людей самостійно беруть контроль над своїми соціальними умовами: своєю поведінкою, вибудовуванням соціальних відносин тощо («локалів»)². Самі «локалі», на думку Фіске, виникають як спосіб спротиву владі, яка організує «станції»³.

¹ Юрчак А. Это было навсегда, пока не кончилось. Последнее советское поколение. Москва, 2014. С. 317—319, 364—365.

² Fiske J. Power Plays, Power Works. London, New York, 1993. P. 11 –13.

³ Там само. P. 12.

- *Субкультурний підхід*, запропонований Тетяною Щепанською, яка пропонує окреслювати неформальні групи молоді в СРСР в роки перебудови терміном «субкультура». Різні групи неформалів, на думку Щепанської, могли мати свої окремі традиції, але при цьому усі вони поділяли спільні ширші традиції, знаки та символи. Ця субкультура, на думку Щепанської була частиною загальної культури і спиралась на неї, переформатовуючи її елементи під себе⁴.

У роботі також використано такі терміни:

Рок-спільнота / *рок-тусівка* – локальний осередок субкультури. Група молодих людей, які в Києві в роки перебудови захоплювались рок-музикою, постійно брали участь у рок-житті міста, а також були знайомі та комунікували між собою.

Групи – дрібніші компанії, що існували в межах рок-спільноти.

Представники спільноти обидва ці терміни позначають словом «тусовка». Ми ці два значення між собою розводимо.

Хронологічні межі дослідження охоплюють роки перебудови. Нижня межа обумовлена «легалізацією» рок-музики в Києві, початком рок-концертів у місті й, відповідно, формуванням рок-спільноти. Верхня межа зумовлена соціально-економічними та політичними перетвореннями, викликані розпадом Радянського Союзу та зміною контексту існування спільноти. У контекстуальному розділі ми свідомо виходимо за межі дослідження для того, аби показати зміни, що відбулись у досліджуваний період.

Історіографія

Київська рок-спільнота, що існувала в роки перебудови, досі лишається недослідженою. Частково проблем існування цієї спільноти торкається у своїй

⁴ Щепанская Т. Б. Система: тексты и традиции субкультуры. С. 27– 50.

статті Катерина Диса⁵, втім у фокусі її дослідження перебувають київські клуби, а хронологічні межі охоплюють не лише роки перебудови. Володимир Окаринський, Костянтин Нікітенко, Юрій Лошков, підходять до вивчення української радянської рок-музики з музикознавчого боку⁶. Богдан Клід, Кейтрін Воннер та Романа Багри розглядають українську популярну музику в контексті розвитку українського націоналізму наприкінці перебудови⁷. Окремі дослідники побіжно згадують про українську рок-культуру в контексті молодіжних субкультур в УРСР⁸. При цьому антропологічний вимір існування рок-тусівок, що існували в УРСР, у всіх цих працях лишається невисвітленим.

Окремі дослідники зосереджуються також на ширшій проблемі існування рок-музики в радянських умовах. Варто, зокрема, відзначити доробок Сергія Жука⁹, який вивчає рок-музику в Дніпропетровську в роки «застою» і роботу

⁵ Диса К. «Сьогодні в клубі будуть танці»: еволюція клубної культури Києва 1960-х 2010-х років. URL: <https://uamoderna.com/md/sogodni-v-klubi-budut-tanczi> (дата звернення: 24.05.2021).

⁶ Нікітенко К. Менеджмент митців у СРСР: між творчою промоцією і кримінальним переслідуванням (на прикладі рок-андеграунду 1960-1980-х рр.). *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 32. С. 26–43; Окаринський В. Нарис історії західноукраїнської (галицької) рок-музики (1960-і 1980-і рр.). *Україна Європа Світ. Міжнародний збірник наукових праць* / Гол. ред.: Л. М. Алексієвець. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. Вип. 2. С. 254; Лошков Ю. Рок-музика в Україні: ознаки періодизації. *Аркадія*. 2015. № 1 (42). С. 14–18.

⁷ Wanner C. Nationalism on Stage: Music and Change in Soviet Ukraine. *Retuning Culture: Musical Changes in Central and Eastern Europe* / ed. by M. Slobin. Durham, NC, 1996. P. 136–155; Klid B. Popular Music, National Culture and the First Chervona Ruta Festival of 1989. *East/West Journal of Ukrainian Studies*. 2014. Vol. 1. No. 1. P. 45–58; Bahry R. Rock Culture and Rock Music in Ukraine. *Rocking the State. Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia* / ed. by S. P. Ramet. London & New York: Routledge, 2019. P. 243–296.

⁸ Davydov S. G. Youth Subcultures of the USSR in the 1950–1980s // 6th International Conference on Education, Language, Art and Inter-cultural Communication (ICELAIC 2019) / ed. by Y. Zhang, X. Zang, T. Volodina. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. 2020. Vol. 378. P. 775–778; Soroka S. Youth Subcultures as a form of Protest to Authoritarian Regime (on the Example of Soviet Ukraine in the 1950s–1980s). *Studia Warmińskie*. 2019. No. 56. P. 391–403; Каганов Ю. Музика як ідеологічний феномен: радянський контекст і українська версія (друга половина XX ст.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2012. Вип. XXXIII. С. 159–164.

⁹ Zhuk S. Religion, "Westernization," and Youth in the "Closed City" of Soviet Ukraine, 1964–84. *The Russian Review*. 2008. Vol. 67. No. 4. P. 661–679; Zhuk S. I. Fascist Music from the West: Anti-Rock Campaigns, Problems of National Identity, and Human Rights in the 'Closed City' of Soviet

Олексія Юрчака, який розглядає захоплення радянською молоддю цим стилем у теренах всього Радянського Союзу¹⁰. Цієї ж теми частково торкається Тімоті Рибак¹¹, у фокусі якого перебувають усі країни соціалістичного блоку.

Безпосередні дослідження самих рок-спільнот в СРСР досі обмежуються лише ленінградською рок-тусівкою¹².

Джерельну базу дослідження склали *джерела усної історії, періодичні офіційні й самвидавні видання, дописи та обговорення в соціальній мережі facebook, а також опубліковані его-свідчення.*

Важливими для роботи стали *джерела усної історії*, які були створені в ході дослідження. Було проведено п'ять інтерв'ю з людьми, які були активно залучені до київської рок-спільноти. Для пошуку респондентів ми використали приватний спосіб пошуку. Чотири інтерв'ю з п'яти проводились в онлайн-форматі, з використанням як аудіо, так і відеозв'язку. Можна припустити, що онлайн-формат міг погіршити емоційний контакт із респондентами. Втім, загалом використання відеозв'язку дозволило налагодити контакт з респондентами навіть попри відсутність живого спілкування. До того ж респонденти, які давали інтерв'ю онлайн, перебували у зручній атмосфері у себе вдома та могли назначити максимально комфортний для себе час інтерв'ю (наприклад, один з респондентів давав інтерв'ю вночі за келихом пива). Також, онлайн-формат дозволив взяти

Ukraine, 1975–84. *Popular Music and Human Rights* / ed. I. Peddie. London & New York, 2011. V. 2. P. 147–159.

¹⁰ Юрчак А. Это было навсегда, пока не кончилось. Последнее советское поколение. Москва, 2014. 664 с.

¹¹ Ryback T. *Rock Around the Bloc: A History of Rock Music in Eastern Europe and the Soviet Union*. Oxford, 1990. 272 pp.

¹² Cushman T. *Notes from the Underground: Rock Music and Counterculture in Russia*. Albany, New York, 1995. 404 pp.; Kan A. *Living in the Material World: Money in the Soviet Rock Underground. Dropping out of Socialism. The Creation of Alternative Spheres in the Soviet Bloc* / ed. by J. Fürst, J. McLellan. Lanham, Boulder, New York, London. P. 255–276; McMichael P. «After all, you're a rock and roll star (at least, that's what they say)»: Roksi and the Creation of the Soviet Rock Musician. *The Slavonic and East European Review*. 2005. P. 664–684.

інтерв'ю у двох людей, які на момент проведення дослідження проживали поза межами України. Про інтерв'ю домовлялись за кілька днів до його проведення.

Основна проблема у визначенні репрезентативності інтерв'ю полягає у встановленні соціально-демографічних категорій, на які можна поділити рок-спільноту. Загалом більшість представників спільноти мали одні й ті самі соціально-демографічні характеристики. Усі вони в роки перебудови жили в Києві, належали до однієї вікової групи, а в самій спільноті існували поза будь-якою прямою ієрархією. Однією з категорій можна було б вважати належність респондентів до групи «панків» чи «металістів» – основного поділу в межах київської рок-спільноти. Втім, багато в чому цей поділ був умовним – наприклад, жоден з респондентів під час інтерв'ю не відніс себе ні до однієї з них. Оскільки незначну частину рок-спільноти складали дівчата, до вибірки увійшла одна колишня «тусівниця». Важливим критерієм, що свідчить про репрезентативність дослідження стало досягнення так званого порогу насиченості, коли інформація, отримана в процесі інтерв'ю стала повторюватись¹³.

При цьому обмеження вибірки полягає у тому, що вона слабо репрезентує категорію музикантів, які входили до київської рок-тусівки (один респондент) та фактично не репрезентує тих музикантів, які входили до київського рок-клубу. Втім, у дослідженні ці категорії знайшли своє відбиття через залучення до аналізу опублікованих его-свідчень, а також обговорень в соцмережі facebook.

Відповідно до завдань дослідження було створено опитник (Додаток 1). Опитник містив такі тематичні блоки: знайомство з рок-музикою, входження в рок-спільноту, досвід перебування у спільноті, асоційовані зі спільнотою місця, а також контакти з комсомолом та силовими структурами. Були проведені сфокусовані напівструктуровані інтерв'ю. Важливо, що для інтерв'ю було обрано

¹³ Семенова В.В. Качественные методы: введение в гуманистическую социологию: Учеб. пособие для студентов вузов. Москва, 1998. С. 201.

саме напівструктурований тип: наративна частина на початку інтерв'ю дозволила налагодити контакт із респондентами та забезпечила наповненість інтерв'ю.

Цінним джерелом для роботи стали *періодичні видання*. Аналіз радянської молодіжної періодики дозволив висвітлити ставлення до рок-музики в радянських ЗМІ. Унікальним джерелом стали самвидавні рок-журнали: «Гучномовець», «Рапок», «КиМик». Всі ці журнали були продуктом самої тусівки: їхні редакторами були люди, що безпосередньо належали до рок-спільноти. До того ж авторами статей могли виступати й інші тусівники, тому опріч майданчику для музичної критики, журнали були також і певними форумами, де можна було висловити позицію з питань, що хвилювали представників рок-спільноти. Цінність цих джерел полягає у тому, що вони створювались синхронно з існуванням спільноти. Завдяки цьому ці джерела дають унікальну можливість проаналізувати дискурс рок-спільноти, яким він був у роки перебудови, без пізніших інтерпретативних нашарувань, характерних для спогадів.

Іншим важливим джерелом є дописи та коментарі facebook-групи KIEV UNDERGROUND 1986-1995. Більшість дописувачів цієї групи були причетними до київської рок-спільноти в роки перебудови. Використання соціальних мереж в історичній науці та соціальних науках нині обговорюється дослідниками як доволі перспективне¹⁴. Особливістю цього джерела є те, що попри можливі неточності у пригадуванні чи потрактуванні тих чи тих подій, функціонал коментарів і вподобань дозволяє зіставити свідчення або враження різних представників спільноти. Колективне пригадування в межах спільноти дозволяє

¹⁴ Див. Наприклад: Stock M. Facebook: A Source for Microhistory? *Facets of Facebook Use and Users* / ed. by K. Knautz, K. S. Baran. P. 210 – 240; Wilson R, Gosling S, Graham L. A Review of Facebook Research in the Social Sciences. *Perspectives on Psychological Science*. 2012. № 7(3). P. 203–220; Юркова О. Facebook як новий тип історичного джерела: спроба характеристики та практичні завдання архівування документів. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2015. Ч. 25. С. 31—48.

уточнити більше деталей, аніж індивідуальні спогади. Крім того, спілкуючись за допомогою дописів і коментарів в межах групи, більшість дописувачів навряд чи розглядають можливість того, що їхні свідчення будуть використані для дослідження. Через це інтерпретації подій не є штучно «пригладженими» чи додатково обдуманими, якими вони можуть бути, наприклад, у спогадах. Завдяки формату коментарів можна прослідкувати деякі меми спільноти, а також дискусії учасників про оцінку самої рок-спільноти.

Опубліковані *его-свідчення* переважно обмежуються інтерв'ю представників рок-спільноти. Особливістю джерельної бази є те, що вона представляє погляд на спільноту виключно з боку її представників – в дослідженні ми беремо це до уваги.

Структура роботи зумовлена її завданнями. Робота складається з чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків. У першому розділі висвітлено шляхи поширення рок-музики в СРСР та ставлення до цього стилю в радянському дискурсі. У другому розділі досліджено сприйняття київською радянською молоддю рок-музики та окреслено межі та склад київської рок-спільноти. У третьому розділі проаналізовано існування рок-спільноти в межах контрольованих а також не контрольованих владою локаціях у Києві. У четвертому розділі описано, як представники спільноти бачили локальний контекст свого існування та комсомол і комсомольську періодику.

Апробація результатів дослідження

Проміжні результати дослідження автор представив на двох міжнародних конференціях. На Міжнародній конференції молодих дослідників «Досліджуючи минуле. Людина в умовах модерну» (Київ, НаУКМА, 31 січня – 1 лютого 2020 р.) автор виступив із доповіддю «Диктат „згори” чи елементи свободи: як радянські журналісти писали про західні рок-гурти (на прикладі журналу „Ровесник”)». На Міжнародній конференції молодих дослідників «Досліджуючи минуле. Радянське повсякдення: дослідницькі підходи, джерела, теми» (Київ, 19–

20 березня 2021 р.) автор виступив із доповіддю «Нотатки на полях українського рок-самвидаву: джерелознавчий потенціал».

Розділ 1. Рок-музика в СРСР

Восени 1986 року в Києві на базі будинку культури при заводі «Більшовик» Київський міськком ВЛКСМ відкрив рок-клуб. З цього моменту, після проходження відбору до клубу та за умови «литування» репертуару, себто після проходження пісень через цензуру, київські гурти цілком легально отримували можливість давати власні концерти, місце для репетицій та доступ до музичних інструментів.¹⁵ З початком перебудови у місті почали відбуватись рок-фестивалі, виникало багато місцевих гуртів, витворювався доволі широкий осередок пов'язаних з рок-музикою людей. «Легалізацію» рок-музики у 1986-му році можна пояснювати бажанням влади запровадити контроль за захопленням молоді, яке вже давно існувало та було дуже поширеним. Дозвіл проводити рок-концерти та фестивалі став логічною відповіддю на вже наявну популярність рок-музики серед молоді.

1.1. Поширення рок-музики у роки «застою» та перебудови

Початки поширення рок-музики серед радянської молоді сягають першої половини 1960-х рр. У ці роки неймовірної популярності у світі почав набувати ліверпульський квартет *The Beatles*. Олександр Градський пригадує, що коли він вперше почув цей гурт у 1963-му році, з ним стався «шок та істерика»¹⁶. Яскраво передає свої емоції від цієї музики Андрій Макаревич: *«Было чувство, что всю предыдущую жизнь я носил в ушах вату, а тут её вдруг вынули. Я просто физически ощущал, как что-то внутри меня ворочается, двигается, меняется необратимо. Начались дни битлов»*¹⁷.

¹⁵ Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Реж Т. Єжова. Київ: Гучномовець-продакшн, 2016. 96 хв.Хв. 14:21—14:49.

¹⁶ Макаревич А. Сам овца. Москва, 2008. С. 31.

¹⁷ Там само. С. 37.

Якщо рок-н-ролом, – стилем, що передував року, – у 1950-ті рр. захоплювалась здебільшого доволі обмежена група «стиляг»¹⁸, то «бітломанія», як вважають дослідники, вже стала явищем масовим. Тімоті Рибчак, пишучи про поширення записів *The Beatles* на підпільних ринках, стверджує, що фанатами цього гурту ставали мільйони радянських громадян¹⁹. На думку Гліба Цюпирського, поява гурту *The Beatles* стала вододілом для західної популярної молодіжної культури в СРСР: з середини 1960-х рр. поширення цієї культури уже не обмежувалось лише Москвою і Ленінградом, а охопило також інші міста²⁰. Артемій Троїцький відзначає, що на підпільних ринках у 1960-ті рр. поширювались не лише оригінальні та перезаписані платівки «бітлів», а й фотографії музикантів, – світлини ліверпульців могли навіть давати «в оренду» на кілька днів²¹. У середині 1960-х рр. у СРСР почали виникати «біт-гурти», – музичні колективи, що копіювали чи переспівували репертуар *The Beatles*²². В одному лише Львові Юрій Перетятко пригадує шість таких музичних колективів, які в 1960-х рр. збирали аншлаг на різних танцмайданчиках міста²³. Молодь починала вивчати англійську, щоб розуміти пісні своїх кумирів – ходила навіть жартівлива переробка відомої цитати Володимира Маяковського: «*Я английский выучил бы только за то, что им разговаривал Леннон*»²⁴.

¹⁸ Рот-Ай К. Кто на пьедестале, а кто в толпе? Стиляги и идея советской «молодежной культуры» в эпоху «оттепели». *Неприкосновенный запас*. 2004. № 4(36). URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2004/4/ra4.html> (дата звернення: 24.05.2021).

¹⁹ Ryback T. *Rock Around the Bloc: A History of Rock Music in Eastern Europe and the Soviet Union*. Oxford, 1990. P. 63.

²⁰ Tsipursky G. Coercion and Consumption. The Khrushchev Leadership's Ruling Style in the Campaign against "Westernized" Youth, 1954-1964 / *Youth and Rock in the Soviet Bloc. Youth Cultures, Music, and the State in Russia and Eastern Europe* / Ed. by W. J. Risch. Lanham, Boulder, New York, London, 2015. С. 70.

²¹ Троїцький А. Рок в Союзі: 60-е, 70-е, 80-е. С. 21.

²² Синеокий О. В. Рок соціалістического содружества в хронологии звукозаписи. Кошице, 2014. С. 27, 29.

²³ Перетятко Ю. Львівський рок: півстоліття боротьби. Львів, 2006. С. 11—12.

²⁴ Gurevich D. *From Lenin to Lennon: A Memoir of Russia in the Sixties*. San Diego, 1991 С. 128. В оригіналі цитата із вірша Маяковського «Нашему юношеству» (1927) звучить так: «...я русский бы выучил только за то, что им разговаривал Ленин».

Популярність рок-музики в СРСР не було явищем унікальним: захоплення цим стилем відбувалось синхронно зі світовою модою. Артемій Троїцький знаходить одну з причин популярності *The Beatles* в СРСР у «душевній близькості» гурту до радянських громадян²⁵. Втім не варто забувати, що «бітломанія» була явищем глобальним: у 1963 році 400 дівчат у британському місті Карлайл чотири години бились з поліцією, аби отримати квитки на концерт квартету²⁶, а готелі, в яких зупинялась «ліверпульська четвірка» продавали шматочки від використаних ними наволочок²⁷. Ерик Гобсбаум пропонує розглядати появу та активне поширення рок-музики як частину загальної культурної молодіжної революції останньої третини ХХ ст.²⁸

Впродовж 1970-80-х рр. західна рок-музика продовжувала постійно розвиватись і не втрачала популярності в СРСР. На думку Олексія Юрчака, у 1970-і роки західна популярна музика не лише була дуже поширена серед молоді, «вона стала невід'ємним елементом радянської культури, частиною повсякдення»²⁹. Через таку популярність, навіть попри доволі критичне ставлення до рок-музики в радянському офіційному дискурсі, упродовж 1960-х – 1980-х рр. радянська молодь знаходила можливості отримати доступ до західної популярної музики.

Перш за все, західна популярна музика проникала в СРСР через *трансляції закордонних радіостанцій*, таких як «Голос Америки», «Бі-Бі-Сі», «Німецька хвиля» тощо. Як зазначає Олексій Юрчак, «глушіння» західних радіостанцій, що проводила влада, не завжди були успішними, а щодо окремих «ворожих» станцій навіть могло не відбуватись³⁰. Відповідно до результатів радянських

²⁵ Троїцкий А. Рок в Союзе: 60-е, 70-е, 80-е. С. 21.

²⁶ Lewis L. *The Adoring Audience: Fan Culture and Popular Media*. London & New York, 2003. С. 85

²⁷ Там само. С. 86.

²⁸ Гобсбаум Е. *Эпоха крайностей. Короткий ХХ-й век*. Москва, 2004. С. 354—355.

²⁹ Юрчак А. *Это было навсегда, пока не кончилось*. С. 404—405.

³⁰ Там само. С. 349—350.

соціологічних опитувань, які проводили в Інституті соціології АН СРСР³¹ та які Єлена Башкірова розглядає як правдиві³², на кінець 1970-х рр. більш ніж половина міського населення СРСР відносно регулярно слухала західні радіотрансляції³³. При цьому, 27% опитаних респондентів робили це регулярно, один чи більше разів на тиждень³⁴. Як показали дослідження, з усіх слухачів 69% слухали саме музичні передачі, а для 60% із них саме музика була причиною для прослуховування західних радіостанцій³⁵.

Надзвичайно популярною була щотижнева авторська музична програма Севи Новгородцева, яка почала виходити 1977 р. на радіо «Бі-Бі-Сі» та безперервно існувала 27 років³⁶. Багато радянських громадян, навіть попри страх писати до «ворожої» радіостанції, надсилали листи з проханнями увімкнути улюблену пісню чи розповісти про певний рок-гурт.³⁷ Усіх листів радянських слухачів до радіоведучого настільки багато, що нині вони займають понад 6 метрів простору на полицях Гуверівського інституту США³⁸. Один зі слухачів пригадує, що вперше почув Новгородцева в липні³⁹ 1980 року, – за його словами, тоді в місті, де він жив, *«все модные тусовки тогда обязательно*

³¹ Досліджування проводили протягом 1960–80-х років для того, щоб встановити розміри аудиторії західних радіостанцій в СРСР та вплив цих радіостанцій на суспільство. (Див. Bashkirova E. I. The Foreign Radio Audience in the USSR During the Cold War: An Internal Perspective *Cold War Broadcasting Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. A Collection of Studies and Documents* / ed. by A. R. Johnson, R. E. Parta. Budapest, New York, 2010. P. 103-104).

³² Зокрема, Башкірова відзначає, що до таких досліджень не бажали привертати зайву увагу. Цим вона пояснює нерепрезентативність вибірки за національністю (Див. Там само. P. 105).

³³ Там само. P. 109.

³⁴ Там само. P. 111.

³⁵ Там само. P. 112—113.

³⁶ Рок-посевы. URL: <https://www.seva.ru/rock/> (дата звернення: 24.05.2021).

³⁷ Олексій Коршун згадує: *«Отправляя письмо, я соображал, что рискую очень сильно. Но желание связаться с Севой было сильнее страха»*. (Див. Каменщиков Д. Сева Новгородцев: «Россия страна динамичная и непредсказуемая». URL: <https://yeltsin.ru/news/seva-novgorodcev-rossiya-strana-dinamichnaya-i-nepredskazuemaya/> (дата звернення: 24.05.2021).

³⁸ Там само.

³⁹ Прикметно, що слухач запам'ятав подію з точністю до місяця.

проходили розговорами про Севу и новинки [західної, – В. К.] музики»⁴⁰. В часи «застою» існувала приказка «*Есть обычай на Руси – ночью слушать Би-Би-Си*»⁴¹.

«На жаль... якщо ти хочеш слухати гарну музику, ти маєш цим займатись... ти маєш цим запарюватись»⁴². Такі слова свого знайомого пригадує Олексій Ковжун, якому спершу не сподобалась «Балка» (Додаток 2): місце в Києві, де у 1980-х рр. можна було купити, продати чи обміняти *платівки із західною музикою*. Ходіння на «Балку» було саме тим способом «запаратися», який давав можливість буквально фізично доторкнутись до західного року. У кожному великому місті, як відзначає Олексій Юрчак, існували спеціалізовані «толчки», де відбувався обмін та купівля платівок⁴³. Потрапити в Радянський Союз ці носії могли різними шляхами: «постачати» їх могли як радянські моряки, що мали змогу придбати альбоми в круїзах⁴⁴, так і спортсмени, що бували за кордоном⁴⁵. Отримати оригінальну платівку могли також ті, хто мали родичів чи знайомих із закордону. Так, Ярослав Грицак пригадує, що стати одним із перших у Львові власників альбому «The Wall» британського гурту *Pink Floyd* йому допомогли співмешканці по кімнаті в гуртожитку: обидвоє греки, вони привезли платівку з Греції після зимових канікул⁴⁶. Завдяки студентові-греку, за спогадами Олександра Мартинова, у 1979 р. з'явилась і перша у Харкові платівка гурту «Led Zeppelin»⁴⁷.

Втім, оригінальні платівки були надзвичайно коштовними: їхня ціна могла варіюватись, але за спогадами колишнього київського фарцувальника Валерія

⁴⁰ "Мы говорим Би-би-си - подразумеваем Сева. URL: https://www.bbc.com/russian/interactivity/2010/07/100709_letters_seva (дата звернення: 24.05.2021).

⁴¹ Грицак Я., Хруслінська І. Розмови про Україну. Київ, 2018. С. 30.

⁴² Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном, м. Київ, 04.05.2021. Інтерв'юер: Володимир Куделя.

⁴³ Юрчак. А. Это было навсегда, пока не кончилось. С. 366.

⁴⁴ Там само. С. 365.

⁴⁵ Голяк В. Фарцовщики. Київ, 2013. С. 181.

⁴⁶ Грицак Я., Хруслінська І. Розмови про Україну. Київ, 2018. С. 30.

⁴⁷ Розсекречена історія. Чому в СРСР заборонили Бітлз? URL: <https://youtu.be/a-jqLfu3Fcs> (дата звернення: 24.05.2021). Хв. 44:40—44:51.

Голяка, зазвичай вона обраховувалась у діапазоні від 35 до 70 рублів⁴⁸, – сума, близька до половини місячного заробітку радянського інженера. Ціни бували й вищими: вже згадана перша платівка *Led Zeppelin* у Харкові коштувала 120 рублів⁴⁹, а Роман Чайка пригадує платівки, ціна яких сягала до півтори сотні рублів. Через таку дорожнечу існували й альтернативні способи дістати записи популярних альбомів. Так, іще з 1940-х рр. серед радянських громадян набула поширення так звана «музика на кістках», – саме так називали саморобні платівки з рентгенівських знімків⁵⁰ (Додаток 3).

Вже в 1960-х рр. на зміну «року на кістках» приходять *магнітофонні записи*. Магнітофони, виробництво яких на початок 1960-х років уже стало масовим в СРСР⁵¹, використовували для відтворення музики гнучкі магнітні носії: «касети» чи, – частіше, – «бобіни». Такі носії були значно дешевшими за платівки, а їхньою перевагою було те, що за допомогою магнітофону можна було не лише програвати, але й самостійно записувати аудіодоріжки. Олександр Геніс, який народився у 1953 році, розповідає, що на відміну від свого старшого на сім років брата, «рок на кістках» він уже не застав, проте добре пам'ятає «магнітофонвидав»: *«К тому времени [1960-і рр., – В.К.] появились магнитофоны, и торговля запретной музыкой шла вовсю. Одна двухчасовая бобина стоила 3 рубля с полтиной, туда записывали все лучшее, что было в западной музыке, эти бобины ходили из дома в дом, на этой музыке я и вырос»*⁵².

⁴⁸ Голяк В. Фарцовщики. С. 181.

⁴⁹ Розсекречена історія. Чому в СРСР заборонили Бітлз? Хв. 44:56—44:57.

⁵⁰ Троицкий А. Рок в Союзе: 60-е, 70-е, 80-е. С. 15. Так механізм створення циз записів описує Артемій Троїцький: «Рентгенограммы были самыми дешевыми пластинками. Их сотнями скупали за копейки в поликлиниках и больницах, после чего с помощью специальных машин... нарезали дорожки, копируя пластинку оригинала или магнитофонную запись». (Див. Там само).

⁵¹ Юрчак А. Это было навсегда, пока не кончилось. С. 360.

⁵² Геніс А. Волков С. Рок на костях: протестный потенциал музыки. URL: <https://www.svoboda.org/a/29259385.html> (дата звернення: 24.05.2021).

Роль магнітофонів у поширенні популярної музики в СРСР була великою: магнітофонні записи були не такими дорогими як платівки (в середньому 5-10 рублів⁵³), часто копії могли робити з інших магнітофонних копій безкоштовно у знайомих чи друзів⁵⁴. Наприклад, завдяки стереомагнітофону Роман Альтер в Києві вже з початку 1970-х рр. мав усі останні новинки західної музики⁵⁵. Щоб не зношувати програванням власні платівки, меломани перезаписували їх у на бобіни в Романа на квартирі, а він заодно робив копії собі⁵⁶. Самі магнітофони при цьому теж були поширеними. За даними Олексія Юрчака, з 1960 по 1986 рр. у СРСР було придбано понад 50 мільйонів таких пристроїв – до того ж навіть молодь, що не мала магнітофонів, могла слухати записи в таборах, у знайомих, чи на дискотеках⁵⁷.

Завдяки магнітофонам поширювався і радянський рок: ці пристрої дозволяли не лише переписувати музику, а й записувати нові аудіодоріжки. На магнітофони могли записувати виступи музикантів під час «квартирників» – «концертів» на квартирах⁵⁸. Саме на магнітофон на кухні Юрія Здоренка гурт «Воплі Відоплясова» у 1986-му році записав свій перший альбом⁵⁹. «В магнітофон вставляєш мікрофон і записуєш. А потім ще дописуєш... Потім

⁵³ Цифру 5 рублів дає Олексій Юрчак (Див. Юрчак А. Это было навсегда, пока не кончилось. С. 368), Олексій Ковжун говорить про 10 карбованців (Див. Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном).

⁵⁴ Там само. С. 36

⁵⁵ Наприклад культовий альбом Pink Floyd “The Dark Side of the Moon” він почув уже у рік його виходу, у 1973-му році. (Див. Інтерв'ю з Романом Альтером, м. Київ, 11.04.2021. Інтерв'юер Володимир Куделя).

⁵⁶ Там само. Рідкісний для СРСР братовий стереозвуковий магнітофон, з яким Романові «дуже сильно повезло», дозволяв робити якісні. Більшість магнітофонів натомість були монозвукowymi – через це до Романа і приходили переписувати.

⁵⁷ Там само. С. 363—364.

⁵⁸ Курий С. Рождение магнитофонной культуры. Рок-музыка: энтузиасты и бизнесмены. URL: <http://www.kursivom.ru/%D0%BF> (дата звернення: 25.03.2021).

⁵⁹ Б.а. Олег Скрипка: «Перший альбом ми записали на бабінний магнітофон». URL: <https://www.fest.lviv.ua/uk/news/3576-oleh-skrypka-pershyy-albom-my-zapysaly-na-babinnyy-mahnitofon/> (дата звернення: 24.05.2021).

перепишуєш його на касету. Потім віддаєш знайомому і через тиждень ти відома людина, і твої пісні», – згадує соліст гурту Олег Скрипка⁶⁰.

В обхід офіційних каналів поширювалась не лише сама музика, а й рок-періодика: так званий *рок-самвидав*, який на теренах УРСР з'явився вже у роки перебудови. Такі журнали видруковували самостійно на друкарських машинках через «копірку»: це дозволяло за один раз надрукувати приблизно чотири примірники⁶¹. Розповсюджувати рок-самвидав могли і за допомогою фотографій, коли по черзі фотографували кожну сторінку журналу⁶². Перефотографувати могли навіть фотографії сторінок⁶³, а Олександр Кушнір згадує про колективні читання номерів з екрана фотоапарату⁶⁴.

Зрештою, знаходили шляхи й грати рок-музику. Апаратура та інструменти, які можна було купити в магазинах, часто були низької якості, проте їх могли власноруч удосконалювати. Учасник дніпропетровського гурту «Зеркало» мав цілий арсенал інструментів, які «пройшли через його дбайливі руки»⁶⁵. На гітарі «Урал»⁶⁶ він замінив колки⁶⁷ та змінив систему включення звукознімачів⁶⁸, також «удосконалив» саморобну педаль електронної гітари і відремонтував барабанну установку, для якої, окрім того, перепаяв мікшерний пульт⁶⁹. Інструменти могли

⁶⁰ Б.а. Олег Скрипка: «Перший альбом ми записали на бабінний магнітофон». Трохи детальніше цей процес описав Олег Коврига: «Береш стілець. Ставиш спинкою до артиста, до спинки мікрофони прикрутив, сам магнітофон стоїть на стільці, а ти перед ним сидиш, дивишся, що відбувається» (Див. Каменченко П. «Пьем-гуляем, музыку слушаем, комсомольцы...»).

⁶¹ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою, м. Київ, 13.03. 2021. Інтерв'юєр Володимир Куделя.

⁶² Там само.

⁶³ Там само.

⁶⁴ Подпольный рок-самиздат 80-х. Лекция Александра Кушнера. URL: <https://youtu.be/L6w3rTpFjY> (дата звернення: 24.05.2021).

⁶⁵ Лахно С. Рукописи не горят. Магнитные ленты тоже. URL: <https://rsx11m.livejournal.com/4917.html> (дата звернення: 24.05.2021).

⁶⁶ «Урал» найпоширеніша в СРСР електрогітара, яку виробляли у Свердловську та яка вирізнялась дуже низькою якістю звуку.

⁶⁷ Деталі гітари, за допомогою яких налаштовують натяжку струн.

⁶⁸ Деталі гітари, що перетворюють коливання струн у електричний ток.

⁶⁹ Лахно С. Как я стоял у истоков рок-движения URL: https://rsx11m.livejournal.com/22020.html?noscroll&utm_medium=endless_scroll#comments (дата

виготовляти й самостійно. Олександр Піпа з гурту «ВВ» пригадує: «Гітари мали самопальні. Був майстер, який робив їх з уламків старих радянських інструментів, меблів. Дуже пишалися ними, бо звучали як у нікого більше. Підсилювач звуку – з кінотеатру ламповий. І вся апаратура»⁷⁰. Анатолій Вексклярський пригадує, що акустичні гітари могли перероблювати на електронні: «вставляли туди звукозйомник за 9 карбованців і включали це в магнітофон...»⁷¹. Вже у середині 1960-х рр., за свідченням Віктора Морозова, у Кременці підлітки з вуличних телефонних апаратів зривали звукознімачі, необхідні для створення електронної гітари, а корпуси від гітар могли тесати ледь не власноруч⁷².

Чисельно визначити, скільки людей в СРСР послуговувались згаданими способами для прослуховування рок-музики неможливо. Водночас, на основі проаналізованих джерел можна зробити висновок про відносну популярність цих методів. Судячи з усього, радянська влада не могла контролювати та обмежувати ці нелегальні шляхи поширення музики. Із середини 1960-х рр. і до розвалу Радянського Союзу існувала фактично «мережа» різноманітних нелегальних каналів, по яких циркулювала рок-музика та інформація про неї.

1.2. Рок-музика в радянському дискурсі

У роки «застою» радянська влада сприймала рок-музику негативно, як продукт західної культури. Вже з середини 1960-х рр. на шпальтах радянської молодіжної періодики з'являються матеріали з критикою рок-музики. У перших замітках в журналах «Смена» та «Ровесник» захоплення рок-музикою на Заході

звернення: 24.05.2021). Мікшерний пульт прилад, за допомогою якого можна корегувати та зводити разом звукові ряди різних інструментів

⁷⁰ "ВВ" за любов фанатів платили здоров'ям - бухали. URL: <https://tabloid.pravda.com.ua/focus/4f50becb5c2b9/> (дата звернення: 24.05.2021).

⁷¹ Гнатів О. Музика, яка випередила свій час? URL: <https://podcasts.google.com/feed/aHR0cHM6L> (дата звернення: 24.05.2021). Хв. 04:55—05:12.

⁷² Окаринський В. Нарис історії західноукраїнської (галицької) рок-музики (1960-і 1980-і рр.) Україна Європа Світ. Міжнародний збірник наукових праць / гол. ред.: Л. Алексієвець. Тернопіль, 2009. Вип. 2. С. 254.

описували як «музичну істерію»⁷³. Саму рок-музику назвали «ширвжитком»⁷⁴, «музикою, заснованою на шумах і криках»⁷⁵, «божевільною музикою»⁷⁶. Згадували «хаос, у якому перебуває сучасна популярна музика»⁷⁷ (Додатки 4-5).

З середини 1970-х рр. критика рок-музики в радянській періодиці посилилась: цій темі присвячували не тільки замітки, а й окремі великі статті. Прикметними в цьому контексті є три тематично об'єднаних матеріали, що вийшли в журналі «Ровесник» у номері 4 за 1975 р.: «Музыка большого удара», «Неизбежность рок-н-ролла?» та «Психологические тайны бит-музыки». У них автор уже не просто пише про «масові запаморочення», а зауважує, що рок – це музика, що була «штучно створена» «буржуазним суспільством» для відволікання молоді від капіталістичної дійсності⁷⁸. Згадано, що ритм рок-музики уводить людей у гіпноз та змушує обожнювати музикантів, а освітлення на концертах «вводит слушателей в своеобразный транс, подобно тому, как это происходит на сеансах массового гипноза»⁷⁹.

З іншого боку, попри постійну критику рок-музики, до окремих рок-гуртів в радянській періодиці могли ставитись нейтрально-позитивно. Уже в 1970-х рр. у молодіжних виданнях можна прослідкувати ідею про те, що не вся рок-музика є шкідливою, адже виникала вона нібито як прогресивне явище: «Много кто был уверен, что пример „Битлз“ станет отправной точкой некоего культурного и социального пробуждения западной молодежи»⁸⁰. У журналі «Ровесник» уже у 1969 та 1970 рр. вийшли матеріали зі згадками про гурт *The Rolling Stones*, який описали досить схвально. Згадано, наприклад, про їхню «озабоченность и

⁷³ Б.а. Жокеи пластинок *Ровесник*. 1967. №8. С. 16.

⁷⁴ Там само. 16.

⁷⁵ Риу Л. Его зовут Холидеем... *Комсомольская правда*. 1966. 2 октября. С. 3.

⁷⁶ Доминго А. Гоу-гоу от мира сего *Комсомольская правда*. 1967. 27 августа. С. 4.

⁷⁷ Володарский Л. Длинноволосая музыка *Ровесник*. 1969. №10. С. 14.

⁷⁸ Петрушин В. Психологические «тайны» бит-музыки *Ровесник*. 1975. №4. С. 20.

⁷⁹ Там само.

⁸⁰ Барков В. Перед стеной оказалась сегодня современная музыка *Комсомольская правда*. 1981 р. 19 марта. С. 3.

неудовлетворенность... современным буржуазным миром»⁸¹. Упродовж 1970-х рр. у цьому виданні виходили короткі некритичні огляди цілої низки колективів,⁸² з середини 1970-х рр. – статті музичного критика Артемія Троїцького про *Led Zeppelin*, *Deep Purple*, *Queen* та *Eagles*⁸³ з доволі детальним аналізом їхньої творчості.

У 1981 році «Комсомольская правда» і «Ровесник» випустили статті з доволі позитивним висвітленням гурту *Pink Floyd*. Як пише один з авторів, у цього британського «прогресів-рок гурту» «протест зрее от песни к песне»⁸⁴. Налоев стверджує: в останньому альбомі («*The Wall*», 1979) музиканти «обратились к тяжелым вопросам буржуазной действительности»⁸⁵. Позитивні конотації можна простежити і в окремих перекладених інтерв'ю з рок-виконавцями⁸⁶.

Ідею про неоднозначність рок-музики можна побачити і в документальному фільмі «Шесть песен об бите» (1977). У ньому демонструють погляди різних радянських громадян на рок-музику: одні її не розуміють, інші – просять радянські фірми «взяться за выпуск бит-музыки»⁸⁷. У завершальному інтерв'ю творцям фільму професор Ігор Кон зауважує: в рок-музиці, безумовно,

⁸¹ Валентинов А. «Дилайла». Поклонники и хулителі. *Ровесник*. 1969. № 4. С. 15.

⁸² Див. наприклад: Б. а. Десятка Б. С. Д. *Ровесник*. 1973. №11. С. 22; Б. а. Что в имени тебе моем? *Ровесник*. 1976. №9. С. 23; Б. а. Эффект отсутствия *Ровесник*. 1978. №11. С. 24.

⁸³ Троицкий А. Пятерка «темно-лиловых». *Ровесник*. 1975. №. 3. С. 24-25; Троицкий А. Куда летит «цеппелин». *Ровесник*. 1976. №. 4. С. 24-25, Троицкий А. Queen. *Ровесник*. 1978. №. 1. С. 23-24; Троицкий А. Орлы, чисто калифорнийская разновидность. *Ровесник*. 1979. №. 9. С. 30.

⁸⁴ Барков В. Перед стеной оказалась сегодня современная музыка. *Комсомольская правда*. 1981. 19 марта. С. 3.

⁸⁵ Налоев А. Разрушители стен. *Ровесник*. 1981. №11. С. 24-26. Цікаво, що упродовж 1970-х рр. одна з композицій гурту «Pink Floyd» «One of These Days» (1971) використовували як саундтрек до телепередачі «Международная панорама» (Див. Zhuk S. I. Fascist Music from the West: Anti-Rock Campaigns, Problems of National Identity, and Human Rights in the 'Closed City' of Soviet Ukraine, 1975–84 *Popular Music and Human Rights* / ed. by I. Peddie. London & New York, 2011. V. 2. P. 154).

⁸⁶ Матросов М. Притихшие гитары «бунтарей». *Комсомольская правда*. 1977. 4 мая. С. 2; Мюррей Ч. Карьера Дэвида Боуи. *Ровесник*. 1978. №3. С. 25.

⁸⁷ Шесть песен о бите. Реж. А. Ханютин. Москва: ВГИК, 1977. Хв. 05:05—05:09.

є «хорошие образцы»⁸⁸. Забороняти всю рок-музику, на його думку, не варто – так вона викликає лише більший інтерес серед молоді. Слід, натомість, «популяризовать хороший вкус»⁸⁹. Логічним у такому контексті видається те, що 1981 року в Ленінграді було офіційно відкрито рок-клуб і місцеві музиканти отримали можливість легально виступати й навіть записувати альбоми⁹⁰.

Однак загалом ставлення до рок-музики в радянському дискурсі періоду «застою» залишалось переважно негативним. На думку Вільяма Ріша, стиль диско у цей період радянською владою розглядався доволі нейтрально, натомість *хард-рок* на радянських дискотеках не дозволяли виконувати⁹¹. Як пише Алан Болл, у часи «застою» персонаж у радянському кінофільмі міг маркуватись як негативний лише через його асоціацію з рок-музикою⁹². За винятком розгромної статті про гурт «Машина времени» під назвою «Рагу из синей птицы» (1982)⁹³, молодіжна періодика в цей час фактично цілком ігнорувала радянські рок-гурти. А на початку 1980-х рр. у СРСР розгорнулась ціла кампанія, спрямована проти панків, яких асоціювали з фашизмом. Тоді панк, який ще нещодавно могли вважати «прогресивним» стилем, заборонили грати на дискотеках, а комсомольські функціонери стали укладати списки «ідейно шкідливих» гуртів⁹⁴ (Додаток 6).

У часи Юрія Андропова розпочалась кампанія проти всієї західної популярної музики. У 1983 р. новий генеральний секретар ЦК КПРС на шпальтах газети «Правда» від 15 липня закликав до боротьби проти західної музики, що

⁸⁸ Шесть песен о бите.. Хв. 18:35.

⁸⁹ Там само. Хв. 18:39–19:00.

⁹⁰ Идлис Ю., Щербакова К. Коган Е. Рок в лицах. URL: https://expert.ru/russian_reporter/2011/18/rok-vlitsah/ (дата звернення: 24.05.2021).

⁹¹ Rish W. The Ukrainian West Culture and the Fate of Empire in Soviet Lviv. Cambridge, London, 2011. С. 230.

⁹² Ball A. Imagining America. Influence and Images in Twentieth-Century Russia. Lanham, Boulder, New York, Oxford, 2003. С. 189.

⁹³ Астафьев В, Высоцкий М., Олейников Е. та ін. Рагу из синей птицы. *Комсомольская правда*. 1982. 11 апреля. С. 2–3.

⁹⁴ Zhuk S. I. Fascist Music from the West. P. 150—152.

призводить до «ідеологічного забруднення серед радянської молоді»⁹⁵. По всій країні закривали дискотеки: за підрахунками Сергія Жука, в Дніпропетровському районі з понад сотні дискотек припинили свою діяльність більш ніж половина⁹⁶. Місцеві рок-музиканти проводили концерти в умовах постійних можливих облав з боку силових структур⁹⁷.

25 травня 1985 р. фронтмен гурту «Кино» Віктор Цой у київському районному відділку міліції писав пояснювальну записку, у якій свідчив: співаючи свої пісні на квартирі у знайомого, він не отримував за свій «виступ» грошей⁹⁸. Факт одержання коштів дозволив би міліції порушити справу про «приватно-підприменицьку діяльність», – за статтю про неї Віктора Цоя і затримали. Саме цю статтю в середині 1980-х рр. відповідні органи намагалась використовувати проти небажаних рок-гуртів⁹⁹. Тобто у період від 1983 р. до початку перебудови у 1986 р., радянська влада розглядала поширення рок-музики серед молоді як явище, якого слід позбутися. Артемій Троїцький, описуючи ставлення до рок-музики в часи Андропова, згадує фразу з тодішнього інтерв'ю одного з керівників міськвідділів культури: «С рок-музыкой у нас все в порядке – её у нас нет!»¹⁰⁰.

З початком перебудови ставлення до рок-музики та до радянських рок-гуртів різко змінилось: ЦК ВЛКСМ «взяв курс» на більш тісну роботу з молоддю. На XXVII з'їзді ЦК КПРС було проголошено: «*Комсомольские комитеты... смелее*

⁹⁵ Zhuk S. I. Fascist Music from the West. P. 149.

⁹⁶ Там само. P. 149—150.

⁹⁷ Наприклад, Ілля Смірнов згадує, що у лютому 1983-го року концерт ленінградського гурту «Акавріум» зірвали співробітники КДБ (Див. Смирнов И. Время колокольчиков. Жизнь и смерть русского рока. Москва, 1994. С. 102).

⁹⁸ «Песни записывали на кассетный магнитофон, за ужином выпили бутылку „Украинской с перцем“» Объяснительные Виктора Цоя и Майка Науменко, которых задержали после квартирника в Киеве. URL: <https://meduza.io/feature/2017/06/24/pesni-zapisyvali-na-kassetnyy-magnitofon-za-uzhinom-vypili-butyлку-ukrainskoy-s-pertsem> (дата звернення: 24.05.2021).

⁹⁹ У серпні 1983 року за виступи за концертами й поширення власних записів було заарештовано учасника і звукорежисера гурту «Воскресенье» Олексія Романова та Олександра Арутюнова (Див. Смирнов И. Время колокольчиков. С. 104).

¹⁰⁰ Троицкий А. Рок в Союзе: 60-е, 70-е, 80-е. Москва, 1991. С. 108.

берут под свое руководство так называемые неформальные молодежные объединения»¹⁰¹. По всьому Радянському Союзу почали відкривати рок-клуби. Як пригадує Віталій Гаранжа, «Сказали: *“Как же так, время перемен, у всех есть рок-клубы же так, время перемен, у всех есть рок-клубы, в Киеве только нет, давайте и мы...”*»¹⁰². Регулярно відбувались організовані комсомолом концерти та фестивалі.

У молодіжній періодиці почало з'являтися усе більше матеріалів про рок-музику. Як показує Романа Багри, в газеті «Молода гвардія» почала частіше з'являтися рубрика «Фонограф», у якій писали про рок-музику. Якщо 1985 р. ця рубрика з'явилась лише раз, 1986 р. вона вийшла 19 разів, 1987 р. – 24 рази, 1988 р. – 29 разів¹⁰³. З кінця 1980-х рр. журнал «Ровесник» регулярно випускав «Рок-енциклопедію»: велику серію матеріалів з інформацією про західні рок-гурти¹⁰⁴. Із 1987 р. фірма «Мелодія» в межах серії «Рок-архів» стала продавати платівки із західною рок-музикою¹⁰⁵ (Додаток 7). З'явилися документальні фільми про радянську рок-музику¹⁰⁶, в яких її оцінювали вже переважно доволі позитивно: *«Многое из того, что оказалось за пределами стерилизованной официозности, нашло выход через рок. Шумные, активные, неудобные рок-музыканты в принципе представляли наиболее активную часть современной молодежи»*¹⁰⁷.

¹⁰¹ XXVII Съезд Коммунистической Партии Советского союза. 25 февраля - 6 марта 1986 года. Стенографический отчет. Москва, 1986. Т. 1. С. 377.

¹⁰² Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Хв. 11:09—11:15.

¹⁰³ Bahry R. Rock Culture and Rock Music in Ukraine. *Rocking the State. Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia* / ed. by S. P. Ramet. London & New York, 1994. P. 248.

¹⁰⁴ Див. наприклад: Рок-енциклопедія «Ровесника». *Ровесник*. 1988. № 3. С. 15-17; Рок-енциклопедія «Ровесника». *Ровесник*. 1988. № 10. С. 15-17.

¹⁰⁵ Зарубежная эстрада, изданная на грампластинках фирмой «Мелодия» с 1964 по 1991 гг. URL: <https://hodor.lol/post/69369/> (дата звернення: 24.05.2021).

¹⁰⁶ Див. наприклад: Легко ли быть молодым?. Реж. Ю. Подниекс. Рига: Рижская киностудия, 1986. 83 хв; Рок. Реж. А. Учитель. Ленинград: ЛСДФ, 1987. 80 хв; Рок-культ. Реж. Н. Мейнерт, О. Капшай. 1988. 63 хв.

¹⁰⁷ Рок-культ. Реж. Н. Мейнерт, О. Капшай. 1988. – Хв. 66:17–66:26.

Таким чином, в Радянському союзі молодь, яка захоплювалась рок-музикою, могла прослуховувати й поширювати рок-музику ще навіть до так званої легалізації рок-музики на початку перебудови. Почути західну рок-музику можна було на хвилях західних радіостанцій. За великі гроші молодь підпільно купляла або обмінювала західні платівки. Також поширювались магнітофонні записи з рок-музикою. Існував рок-самвидав, а магнітофони дозволяли радянським гуртам самостійно записати свою музику. Попри низьку якість чи відсутність інструментів, їх завжди можна було удосконалити. Хоча вже з середини 1960-х рр. в радянських ЗМІ постійно критикували рок-музику, багато радянський громадян продовжувало її слухати. В цьому контексті нейтрально-позитивне ставлення до окремих гуртів у роки «застою» та «легалізацію» рок-музики в роки перебудови можна вважати своєрідними поступками, на які були вимушені іти радянські функціонери, зважаючи на масове захоплення цією музикою серед молоді.

Розділ 2. Витворення київської рок-спільноти

2.1. Сприйняття рок-музики київською молоддю

Музикознавиця Тетяна Чередніченко пояснює популярність рок-музики серед молоді тим, що цей стиль робить для слухачів доступним «переживання свободи»¹⁰⁸. Для радянської молоді, як показує Олексій Юрчак, рок був не лише уособленням свободи. На його думку, рок-музика виступала для радянських громадян частиною «уявного Заходу» – своєрідної дискурсивної формації, сформованої в умовах Залізної завіси в результаті обігу в СРСР західних матеріальних артефактів, образів та висловлювань¹⁰⁹. Як продукт загадкового «уявного Заходу» рок-музика, на думку Юрчака, ставала привабливою для великої частини радянської молоді бо, з одного боку, ставала особистим переживанням, а з іншого – на її основі витворювалась спільнота «своїх»¹¹⁰. Іншими словами, за Юрчаком, рок-музика для радянських громадян у часи «пізнього соціалізму» була артефактом «іншого» світу. Через долученість до цього артефакту обмежене число осіб відчувало приналежність до цього світу – «уявного Заходу». Олексій Ковжун дуже яскраво описує свого роду унікальне становище, яке йому надала причетність до рок-музики в радянському Києві: «Я знав, що я володар абсолютної істини. Тому що ці мудаки пишуть “Коммунизм равно совесткая власть плюс электрификация всей страны”, це напротив ЦУМ-а такий напис, а в мене дома є платівка *Doors*»¹¹¹.

Рок-музика, яку асоціювали із «уявним Заходом», притягала багатьох радянських громадян. Роман Альтер пригадує, що слухаючи в юності західну рок-музику, він завжди мріяв побувати на рок-концерті¹¹² Олексій Ковжун

¹⁰⁸ Чередніченко Т. Музыкальный запас. 70-е. Проблемы. Портреты. Случаи. Москва, 2002. С. 171.

¹⁰⁹ Юрчак А. Это было навсегда, пока не кончилось. С. 317—318.

¹¹⁰ Там само. С. 364—365.

¹¹¹ Київський андеграунд 1980-х. Розповіді Олексія Ковжуна. Відкрита лекція Олексія Ковжуна. М. Київ, 19.03.2021.

¹¹² Інтерв'ю з Романом Альтером.

пам'ятає свою думку про те, що навіть мити підлогу у гурту *Led Zeppelin* «було б за щастя»¹¹³. Автор однієї зі статей із самвидавного рок-журналу «Гей-гоп» описує, як в середині 1970-х рр., правдоподібно в Івано-Франківську, іще школярем прогулював уроки «і насвистував щось із бітлів чи ролінгів». Раптом почув в Будинку офіцерів звуки композиції гурту *Deer Purple*. «Сняв для солидности пионерский галстук и затолкав его в портфель», хлопець спробував зайти в будівлю, де був дуже вражений від вигляду електронної музичної апаратури. І навіть коли хлопця вигнала вахтерка, він ще цілу годину слухав музику біля смітника під вікном будівлі, а потім вдруге безуспішно спробував зайти всередину¹¹⁴.

Через те, що рок-музика в радянських умовах була дуже своєрідним, не радянським музичним стилем, вже лише саме захоплення цим стилем було серйозним засновком до знайомства. Так про це згадує Ярослав Грицак: «Ігор [Підкова, – В. К.] знав усю дискографію *Deer Purple*. Цього вистачило, щоб ми впізнали один одного і почали довіряти один одному»¹¹⁵. Київський музикант Євген Гудзь пригадував, що самого лише значка улюбленого гурту на випадковій людині у метро було достатньо, щоб запросити цю людину грати в музичний гурт¹¹⁶.

Радянський рок, який в часи «застою» та в перші роки перебудови в УРСР був ще в новинку, також міг притягати радянських громадян. Олексій Ковжун пригадує цікавий епізод під час знімання короткометражного фільму з гуртом «Кіно» в Києві у 1985 р.. Тоді під час нічного фільмування біля музичного магазину безперестанку грала одна й та сама пісня, «разів сто, може двісті»¹¹⁷. Тоді ж, вночі, навколо майданчику почали збиратись люди, які просто стояли і

¹¹³ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

¹¹⁴ Ю. КЕЙ. Размышления по поводу. *Гей-гоп*. 1988. №1. С. 11.

¹¹⁵ Грицак Я., Хруслінська І. Розмови про Україну. С. 31.

¹¹⁶ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

¹¹⁷ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

мовчки слухали ту саму пісню нескінченну кількість разів. «І це було трохи навіть моторошно»¹¹⁸, – пригадує учасник знімання. Тетяна Єжова свого часу була приголомшена електроакустичним альбомом ленінградського «Акваріуму»: *«Оно взяло меня за душу, свернуло мне мозги и... я поняла, что мне нужно»*¹¹⁹.

Крім того, що рок-музику асоціювали з «уявним Заходом», вона також просто давала радянським юнакам та юначкам можливість для самовираження, яку вони не завжди могли знаходити в інших стилях музики в СРСР. Як вважає Стас Намін, легальні вокально-інструментальні ансамблі і виступали професійно, але «драйв і кайф був у іншому»¹²⁰. «Мене ніколи не тягнуло грати музику, яку треба грати з виразом обличчя як фотографія на паспорті», – жартує з цього приводу басист гурту «Воплі Відоплясова» Олександр Піпа¹²¹. Очевидно, що ще більш «приглаждена» офіційна радянська естрада також не задовільняла багатьох молодих людей. Російський самвидавний музичний журнал «Ухо» називав естрадні пісні *«кретиноидными попевками»*¹²², а Олег Смирнов пише про *«гнилое эстрадно болото»*¹²³. Олег Гнатів у жартівливій анкеті про себе в самвидавному журналі «Гучномовець» (№3, 1988) вказав за улюблений рок-гурт ВІА «Вераси», а за улюбленого співака – Йосифа Кобзона¹²⁴. Без сумніву, для музиканта це був

¹¹⁸ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

¹¹⁹ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

¹²⁰ «На нас делали бешеные деньги». Как власть в СССР запрещала рок-музыку и зарабатывала на ней миллионы. Інтерв'ю Петра Каменченка зі Стасом Наміном. URL: <https://lenta.ru/articles/2019/05/28/stasnamin1/> (дата звернення: 24.05.2021). Музичний критик Артемій Троїцький говорить про «кастровану» музику ВІА (Див. Троїцький А. Back in the USSR. СПб., 2009. С. 36). Як можна помітити, іронічно-зневажливе ставлення до ВІА у представників рок-тусовки лишилось і після розпаду Радянського Союзу.

¹²¹ Олександр Піпа (Аттрактор) про те, як став панкрокером. URL: <https://youtu.be/tuzn3o1z3nQ> (дата звернення: 24.05.2021).

¹²² Смирнов И. Время колокольчиков. С. 19.

¹²³ Там само. С. 195.

¹²⁴ Страницка товарища «М». *Гучномовець*. 1988. №3. С. 43.

такий самий стьоб, як і визначити за улюблену книжку «Малу Землю»¹²⁵, а географічне місце – Колиму¹²⁶ (Додаток 8).

В історіографії можна зустріти тезу про захоплення та заняття рок-музикою як спосіб «соціо-політичного» протесту радянській системі¹²⁷. Наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років, як показує Олександра Грицак, українські пронаціоналістичні кола справді намагались використати місцеві гурти задля популяризації своїх проєктів Української держави¹²⁸ (Додаток 9). У соціалістичних країнах, стверджував сербський рок-музикант Горан Бреговіч у 1989 р., рок-музика ставала своєрідним способом трансляції альтернативних ідей, зокрема й політичних: «У нас нема альтернативних партій чи політиків. Тому у нас не так багато місць, де можна зібрати велику групу людей та комунікувати ідеї, що не є офіційними»¹²⁹.

Ми виходимо з того, що рок-музику радянська українська молодь навіть уже під час перебудови сприймала переважно радше відірвано від ідеології чи політики. В інтерв'ю з колишніми учасниками тусівки не можна помітити

¹²⁵ Назва книжки Леоніда Брежнєва зі спогадами про Другу світову війну. Перша частина так званої «трилогії» мемуарів Генерального секретаря ЦК КПРС, написана за нього гострайтерами. Загалом це мем був поширений в СРСР («Брежнев спрашивает Суслова: Ты «Малую землю» читал? Да, читал, два раза. Очень понравилось. Надо и мне почитать») (Див. Анекдоты про Брежнева. URL: <https://sovtime.ru/anekdote/brezhnev> (дата звернення: 24.05.2021).

¹²⁶ Страницка товарища «М». С. 43.

¹²⁷ Див. наприклад: Soroka S. Youth Subcultures as a form of Protest to Authoritarian Regime (on the Example of Soviet Ukraine in the 1950s–1980s). *Studia Warmińskie*. – 2019. – No. 56. – P. 391–403; Davydov S. G. Youth Subcultures of the USSR in the 1950–1980s // 6th International Conference on Education, Language, Art and Inter-cultural Communication (ICELAIC 2019) / ed. by Y. Zhang, X. Zang, T. Volodina. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. 2020. Vol. 378. P. 775–778.

¹²⁸ Див. Hrycak A. The Coming of «Chrysler Imperial»: Ukrainian Youth and Rituals of Resistance *Harvard Ukrainian Studies*. 1997. Vol. 21. №. 1/2. P. 63–91. За твердженням Романи Багри, гурт «Воплі Відоплясова» спеціально не відмовлявся від свого російськомовного репертуару, таким чином нібито протестуючи проти бажання учасників «Народного Руху» політизувати їхню творчість (Див. Bahry R. Rock Culture and Rock Music in Ukraine. *Rocking the State. Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia* / ed. by S. P. Ramet. London & New York, 2019. P. 252.

¹²⁹ Ramet S. Rock: The Music of Revolution and Political Conformity) *Rocking the State. Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia* / ed. by S. P. Ramet. London & New York, 2019. P. 5.

політичних конотацій, пов'язаних з рок-музикою в часи перебудови. Навпаки, один з оглядачів у 1988 р. називає відсутність «соціальних» текстів «*болезнью всего „украинского рока“*»¹³⁰. Звісно, окремі київські гурти виконували пісні політичного змісту¹³¹. Утім, так звана політизація творчості, «обрання тем пісень з газет»¹³² могли сприйматись у київській рок-тусівці доволі критично. В журналі «Гучномовець» один з авторів зазначає: «*Как писал Алёша Пешков „Дурак! Испортил песню!“ Так было мило – бухие лабухи играют плохую музыку... и вдруг такая остро политическая песня...*»¹³³. А таке говорить Микола Могилевський, автор огляду одного з фестивалів у київському журналі «Рапок» (1988), про пітерський гурт «Мат»:

Основной упор – на тексты. А тексты – как и положено. Если не умеешь писать стихи и мыслей в голове не слишком много — мочи на социальность. Про паровоз, который легендарный, без трубы и без колес. Про звезды на Кремле. Про богатых и бедных. Про неуспокоенность с 1917 года. Про перестройку, наконец. Верный способ приобрести известность, пусть и даже скандальную¹³⁴.

Прикметно, що навіть попри суспільну лібералізацію в часи перебудови, навряд чи члени київської рок-тусівки відкрито бажали кидати виклик радянській системі. Користувач з ніком Oleg Kras пригадує: коли учасники американського гурту «Sonic Youth», який 14 квітня 1989 року виступав у Києві, перед концертом в роздягальні вирішили зробити бюсту Леніна «ірокез» із афіш (Додаток 10), «...наши шуганулись из этой комнаты, боялись, что комсюки на них подумают... все ссали»¹³⁵. Примітною в цьому контексті є стаття у журналі «Рапок» «Славу не

¹³⁰ Адольфыч. Критические заметки о Киевском роке або «пес бреше, бо співати не вміє». *Гучномовець*. 1988. №1. С. 19.

¹³¹ Наприклад, гурт «Тест». Див. Мертві бджоли не гудуть *Рапок*. 1988. №4. С. 3.

¹³² Некоторые мысли о разном... *Рапок*. 1988. №1. С. 10.

¹³³ Мертві бджоли не гудуть. *Рапок*. 1988. №4. С. 4.

¹³⁴ Могилевський Н. «Рок-курьер» или «Рок против Пасхи». *Рапок*. 1988. №1. С. 4.

¹³⁵ Kras O. «При мне лепили ирокез илличу...» // KIEV UNDERGROUND 1986-1995. URL: <https://m.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/1953237144758447/> (дата звернення: 24.05.2021).

зовут – она сама приходит или звездный час А. Ковжуна» (1988)¹³⁶. У ній автор в анекдотичній манері розповідає як Олексій Ковжун потрапив у відділок міліції: побачивши мітинг з приводу другої річниці чорнобильської катастрофи, *«по привычке затусовался в толпу для выяснения причин этого мероприятия»*¹³⁷. Мітинг обернувся для його учасників та Ковжуна також звинуваченнями у екстремізмі в газеті «Вечірній Київ»¹³⁸. *«Удивлены все, – пише автор, – а больше всего сам [украинский националистический] „элемент“, т.к. украинской речью почти не владеет и по убеждениям вообще-то пацифист»*¹³⁹. Як наслідок, йдеться у статті, одні знайомі виявляють щодо нього *«недоумение и настороженность вперемешку с любопытством»*, інші, які *«в любой беседе не забудут упомянуть свое прямое родство по маминной бабушке не иначе, как с Тарасом Шевченко... лезут целовать и обниматься»*. У тих самих тусівках, натякає автор, тепер товчуться представники органів¹⁴⁰. *«Потусовался...»*, – резюмує автор, для якого ця історія – радше дотепний анекдот про *«жертву своего нездорового любопытства, гласности и, кажется, еще чего-то...»*¹⁴¹.

Лідер гурту «Раббота ХО» Сергій Попович не вбачає жодного політичного підтексту навіть у тому, що окремі київські гурти у своїй творчості переходили на українську¹⁴². Як пригадує Олексій Ковжун, у роки перебудови Олег Скрипка під час однієї з пресконференцій на запитання про те, чому його гурт співає

¹³⁶ Залетный В. Славу не зовут она сама приходит или звездный час А. Ковжуна *Ранок*. 1988. №2. С. 3.

¹³⁷ Там само. С. 3.

¹³⁸ В управлении внутренних дел горисполкома. URL: <https://lehautparleur.livejournal.com/42226.html> (дата звернення: 24.05.2021).

¹³⁹ Залетный В. Славу не зовут... С. 3

¹⁴⁰ *«Какие-то незнакомые типы неприметной наружности с бесцветными глазами теперь толкуются в тех же тусовках или где-нибудь совсем рядом, чтоб обязательно все видеть и слышать»* (Див. Там само. С. 3).

¹⁴¹ Там само. С. 3

¹⁴² Сергій Попович про нью-йоркський «Кримнаш» та американський успіх «ДахиБрахи». Інтерв'ю Альберта Цукренка з Сергієм Поповичем. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=8y3l16DuUcY&feature=youtu.be> (дата звернення: 24.05.2021).

українською відповів: *«Да уж больно прикольный язык»*¹⁴³. Та й самі слухачі ходили на концерти аж ніяк не за альтернативними ідеями. Члени київської тусівки просто ходили майже на всі концерти що відбувались¹⁴⁴, решта поціновувачів приходили з цікавості та через банальний дефіцит розваг в Києві в другій половині 1980-х рр.¹⁴⁵.

На думку Олекси Семенченка, альтернативна культура¹⁴⁶ в УРСР надала для молоді можливість не так виражати свій нонконформізм, як бути «нормальною»— себто існувати навпаки нібито поза політичними координатами. Розглядаючи для прикладу літературу, автор стверджує, що ні «співці „комуни” та „застою”», ні «борці проти комуни» не були привабливими для більшості української молоді та представників маргіналізованих груп суспільства. Як вважає Семенченко, рок-музика була важливою для радянської молоді, тому, що несла «творчу свободу», а тексти пісень було написані «мовою не “поетичною”, а “нормальною”»¹⁴⁷.

Передовсім потреба у самовираженні простежується в інтерв'ю українських музикантів у музичних самвидавних журналах. 1990 року бас-гітарист панк-гурту «Порудчик Чекман» на запитання про плани та найбільшу потребу гурту відповів так: «Нам нужна возможность делать то, что мы хотим – то есть играть ту музыку, которая нам интересна»¹⁴⁸. Один з учасників гурту «Раббота ХО» також трактує свою музику перш за все як мистецтво: *«Ты спрашиваешь, почему я выбрал музыку и задумываюсь ли я, почему?! Попытаюсь парировать. Задумывалась ли музыка, выбирая меня? Я не выбирал. Я считаю наше*

¹⁴³ Київський андеграунд 1980-х. Розповіді Олексія Ковжуна.

¹⁴⁴ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

¹⁴⁵ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

¹⁴⁶ Автор використовує цей термін як парасольковий, на позначення альтернативи «музично-гіпівської», «алкогольної», «дискотекової» та «художньо-літературної».

¹⁴⁷ Там само. С. 18.

¹⁴⁸ Єжова Т. Киевский андеграунд (архив). Інтерв'ю Тетяни Єжової з С. Шевченком. URL: <https://lehautparleur.livejournal.com/148388.html> (дата звернення: 24.05.2021).

*состояние естественным»*¹⁴⁹. Згадуючи свою діяльність в київському самвидавньому журналі «Гучномовець», його редакторка Тетяна Єжова говорить: *«Мы все занимались тем, что было в кайф»*¹⁵⁰.

2.2. Межі та склад київської рок-спільноти

Окреслити київську рок-спільноту доволі непросто. Основна проблема полягає у визначенні критеріїв, за якими ту чи ту людину можна до неї віднести. Таким критерієм можна було б вважати участь у київському рок-гурті в часи перебудови. Втім, до тусівки входили не лише музиканти. «Є люди, які ніколи не були в музиці, але вони завжди були в тусовці»¹⁵¹, – стверджує Анатолій Векслярський. Дехто з останніх, як-от Роман Альтер, займався організацією концертів, деякі (Тетяна Єжова, Олександр Зайцев) створювали самвидавню періодику, присвячену київській рок-музиці. Також були менеджери київських гуртів (Олексій Ковжун, Олександр Литовка, Володимир Іванов). Олексій Заїка та Андрій Кротенко займались фотографуванням київських гуртів, а Сергій Лисенко був режисером фільму «Кінець канікул» (1986) – першого фільму з Віктором Цоєм.

В тусівку входили і найрадикальніші панки Києва Мандрон, Батон, Точка і Свиноматка (Додатки 11-12). Фактично їхній основний «внесок» у «київський рокенрол» полягав у тому, що вони просто мали дуже епатажний вигляд та поведінку¹⁵². Як пригадує Анатолій Векслярський, «вони ніколи музикантами

¹⁴⁹ Бездольфич. Авторизированное интервью с ансамблем «Работа ХО». *Гучномовець*. 1988. №2. С. 67.

¹⁵⁰ Дрозд Ш. Самиздат «Гучномовець». Как появился рупор киевского рока. URL: <https://amnesia.in.ua/guchnomovets> (дата звернення: 24.05.2021).

¹⁵¹ Інтерв'ю з Анатолієм Векслярським, онлайн, 27.04.21. Інтерв'юер: Володимир Куделя.

¹⁵² Таку історію, наприклад, переповідає Анатолій Векслярський: «[Виступає] група Аукціон, несподівано на сцені з'являється Мандрон п'яний хапає мікрофон і починає кричати: «Пошли все нахуй!», «Пошли...», ну так. Влітає на сцену якась там охорона, його хапають, викидають його з палацу і за пів години знов Мандрон звідкись з'являється, знов вилізає на сцену і знов: «Идете нахуй!». Цю саму історію під час інтерв'ю пригадав і Сергій Лисенко. Див. Інтерв'ю з Сергієм Лисенком онлайн, 01.05.2021. Інтерв'юер: Володимир Куделя; Інтерв'ю з Анатолієм Векслярським).

не були, просто на всіх концертах були, їх всі любили». Попри те, що ці панки не були музикантами, для спільноти вони були важливими та навіть культовими персонажами. «Не музиканти герої рокенрола, а такі, як Мандрон – герої рокенрола», – так відгукується про одного з найвідоміших тодішніх київських панків Олег Гнатів¹⁵³.

Не визначалась належність до тусівки і за зовнішніми ознаками. Зовнішній вигляд багатьох не свідчив про належність до рок-тусівки. Про цю особливість згадували всі наші респонденти: впізнавали не за зовнішнім виглядом, а за тим, що це знайомі¹⁵⁴. Звісно, специфічні зовнішні ознаки існували. Наприклад, дехто з неформалів мав довге волосся (Додаток 13). Виділялись незвичними зачісками вже згадані радикальні панки. Певний «дрес-код» могли мати металісти: «обвішувались» металевими деталями: аж до гайок та шурупів¹⁵⁵. Анатолій Вексклярський у ті роки мав довге волосся, носив шкіряну куртку, мав на руці напульсник, на шиї – ланцюжок, а у вусі велику сережку¹⁵⁶ (Додаток 14). Ознакою, того, що людина входить до тусівки могли бути саморобні значки (Додатки 15-16) або футболки із символікою гуртів. *«Вот значки и футболки да, футболку тут не ошибешься, в основном самопальные, конечно... знаешь, кто это, можно подходить»*, – пригадує Тетяна Єжова¹⁵⁷. Втім, ці зовнішні ознаки не були обов'язковими і члени та членкині тусівки могли виглядати так само, як звичайні радянські юнаки та юначки (Додатки 17-18).

Тобто рок-спільнота не будувалась ні навколо конкретного заняття, ні навколо специфічного стилю, який Дік Хебрідж вважає визначною рисою субкультури¹⁵⁸. Можемо вважати, що вона вибудувалась навколо *інтересу* як

¹⁵³ Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Хв. 74:40—74:44.

¹⁵⁴ Див. наприклад: Інтерв'ю з Тетяною Єжовою, інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

¹⁵⁵ Там само. Хв. 88:53—89:01.

¹⁵⁶ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

¹⁵⁷ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

¹⁵⁸ Hedbig D. Subculture. The Meaning of Style. С. 23

такого, власне, самого захоплення музикою – в найрізноманітніших її проявах. *«Всё на музыке было завязано... рок-музыка, да... становой хребет»*¹⁵⁹, – як пригадує Роман Альтер. Анатолій Вексклярський зазначає: «Була спільнота людей, які любили рок-музику»¹⁶⁰. Саме музика, обізнаність у ній, на думку Тетяни Єжової, мали «першочергове значення» уже при знайомствах: *«сразу такой щелчок срабатывал»*¹⁶¹. Бачення наших респодентів перегукуються з ідеєю Саймона Фріса про те, що саме музика є первинним чинником для формування групи людей, яка пов'язує з нею свою ідентичність¹⁶². На його думку, некоректно казати про те, що група людей, поділяючи певні переконання і цінності, артикулює їх через музику¹⁶³. Радше навпаки: через культурні активності й творяться пов'язані з музикою групи. Музика, на думку Саймона Фріса, не відбиває, не репрезентує ідентичність, а формує її, нібито «ззовні»¹⁶⁴. Як уже йшлося вище, спільного інтересу до рок-музики часом було достатньо для знайомства радянських юнаків. Як впливає з інтерв'ю з учасниками тусівки, саме навколо цього інтересу і сформувалась спільнота.

Очевидно, що простого інтересу до рок-музики було недостатньо, щоб бути в тусівці. У роки перебудови рок-концерти користувались значною увагою киян. Через своєрідний «культурний голод» серед молоді, концертні зали не вміщали усіх охочих. *«На эти концерты ломились, ломились просто!... Выдавливали окна!»*, – пригадує Роман Альтер¹⁶⁵. Навіть експериментальні групи в останні роки перебудови виступали перед стадіонами, – як підкреслює Олексій Ковжун,

¹⁵⁹ Інтерв'ю з Романом Альтером.

¹⁶⁰ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

¹⁶¹ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

¹⁶² Frith S. Music and Identity. *Questions of Cultural Identity* / ed. by S. Hall, P. Du Gay. – London, Thousand Oaks, New Delhi, 1996. – P. 110-111.

¹⁶³ Там само. Р. 111.

¹⁶⁴ Там само. Р. 122.

¹⁶⁵ Інтерв'ю з Романом Альтером.

- за інших обставин таке уявити важко¹⁶⁶. Та в рок-спільноту всі відвідувачі концертів не входили. В окремих статтях у рок-самвидаві навіть можна помітити зверхнє ставлення авторів до окремих відвідувачів концертів: «*”Мату” аплодировали. Следующие прослойки: 1. Жлобы¹⁶⁷ 2.Шнырантки¹⁶⁸-малолетки, которым все равно, кому хлопать, лишь бы громко играли и вызывающе себя вели. 3. Вгаловнички¹⁶⁹ и примкнувшие к ним приклатненные...*»¹⁷⁰. «Шоу у „В.В.” было неплохое, даже из публики шныранты участвовали»¹⁷¹. На думку Тетяни Єжової, багато студентів могло час від часу відвідувати рок-концерти просто тому, що в Києві на той час було мало інших можливостей цікаво провести дозвілля¹⁷². Втім, представники рок-спільноти регулярно відвідували концерти, як каже Тетяна Єжова, їм це було «по-справжньому цікаво»¹⁷³.

Тому можемо сформулювати другий принцип, за яким формувалась тусівка – постійне перебування в київському рок-контексті. Представники спільноти постійно були в курі концертів, що проходили в місті, або безпосередньо в них брали участь. Саме тому, наприклад, не всі «балочники» належали до рок-тусівки: деякі з них просто продавали чи обмінювали платівки закордонних гуртів і цим їхній інтерес обмежувався¹⁷⁴. Через те, що рок-спільнота мала існувати в місцевому рок-контексті, про неї коректно говорити вже в роки перебудови, коли в Києві з'явилась власна рок-сцена. Звісно, рок-гурти¹⁷⁵

¹⁶⁶ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном. Олексій Квожун вживає термін «стадіонний андеграунд», – словосполучення, яке є оксюмороном.

¹⁶⁷ Йдеться про так званих гопників.

¹⁶⁸ Найпевніше, синонімом до цього слова є слово «роззяви».

¹⁶⁹ Кримінальники.

¹⁷⁰ Могилевский Н. Рок-курьер или рок против Пасхи. *Рапок*. 1988. №1. С. 4.

¹⁷¹ Адольфыч. Критические заметки о киевском роке або «пес бреше, бо співати не вміє». *Гучномовець*. 1988. №1. С. 19

¹⁷² Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

¹⁷³ Там само.

¹⁷⁴ Інтерв'ю з Андрієм Журавльовим, м. Київ, 20.04.2021 р. Інтерв'юєрка: Віталіна Микитенко.

¹⁷⁵ Наприклад, гурт «КГБ» (в майбутньому «Коллежский ассессор») було сформовано 1981 року, «Едем» – 1983-го, а «След» – ще в 1979 році. Втім, фактично існування їхнеобмежувалось записами альбомів.

існували і до того, проте загалом без концертів у місті рок-життя не було. Як пригадує Олексій Ковжун, до перебудови «ми знали, що... десь щось відбувається. Не з нами і не про нас, але десь щось»¹⁷⁶. Тоді до Києва лише доходили згадки та чутки про рок в Ленінграді чи у Львові¹⁷⁷. Ще в першій половині 1986 р. Сергій Лисенко захотів зняти свій дипломний фільм про рок. Та, попри активні пошуки, він не знайшов у Києві жодного цікавого рок-гурту¹⁷⁸. Довелось їхати в Ленінград і домовлятися про фільм з гуртом «Кіно». З цієї самої причини у Києві було небагато так званих квартирників: *«Та не было такого количества местных музыканов [до перебудови], а когда появились уже и было более-менее где выступать»*¹⁷⁹. *«Это вам не Питер»*¹⁸⁰, – коментує Сергій Сафонов. Уже фестиваль «Дебют-86», як пише Тетяна Єжова, став *«точкой отсчета последующего рок-н-рольного движения в городе»*¹⁸¹.

Зрештою, третій принцип, що визначав київську рок-спільноту – це постійна комунікація у її межах. Спілкування зі знайомими тусівниками було *sine qua non* – без нього спільнота просто не могла б існувати. Тусівка сформувала комунікаційну мережу. Усі наші респонденти пригадують, що спілкувались з іншими членами тусівки фактично щодня. Мережа комунікації забезпечувала обмін інформацією¹⁸² про рок-музику в умовах, коли інформації про неї ще було

¹⁷⁶ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

¹⁷⁷ Там само. Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

¹⁷⁸ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

¹⁷⁹ Safonov S. «Та не было такого количества местных музыкантов...». URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/3092790194136464/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021).

¹⁸⁰ Safonov S. «Квартирник Мамонова был вроде у кого-то из fundаторов...». URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/3092790194136464/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021).

¹⁸¹ Yezhova T. «В 1986 году в Киеве прошел фестиваль...». URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/343089165773261/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021).

¹⁸² Словосполучення «обін інформацією» дослівно вживає Тетяна Єжова: *«Если общие интересы это сто процентов, ты с этим человеком знакомишься. Потому что это будет обмен информации, еще что-то. То есть, какие-то, скажем, деловые отношения»*. Див. Інтерв'ю з Тетяною Єжовою).

мало. Наприклад, «з уст в уста» було найнадійнішим способом дізнатись про майбутній концерт. Роман Альтер пригадує, що часом концерт міг мати всього одну афішу на все місто (Додатки 19-20), а зали все одно набирались¹⁸³. Те саме «сарафанне радіо», згадує Олександр Піпа¹⁸⁴. *«Просто встречались и говорили: вот завтра концерт. Все: «О, класс!», – пригадує Дмитро Прикордонний¹⁸⁵. Через знайомих розповсюджували місцеву музику (Додаток 21), а також музику з інших міст СРСР, яку могли привозити представники інших тусівок¹⁸⁶. Як писали в рубриці новин у другому випуску журналу «Ранок»: «В городе Ленинграде уже достаточно много наслышаны о киевских группах «В.В» и «Коллежский ассессор»... Ленинградские фаны просят киевлян поделиться своими магнитофонными записями»¹⁸⁷. Інформацію поширювали і за допомогою рок-самвидаву: журналів «Гучномовець», «КиМик», «Бонба», «Субъектikon». Як згадує Олег Гнатів, «это все была компания знакомых, которые варились в рокенроле, и это [журнал Гучномовець, – В. К.] был один из результатов существования»¹⁸⁸.*

Нік Крослі, описуючи соціальну мережу перших британських панків у 1970-х рр., висновує, що висока щільність знайомств між панками генерувала соціальний капітал, що допомагав стартувати недосвідченим виконавцям¹⁸⁹. Щось подібне можна простежити і в межах київської тусівки, коли зв'язки всередині спільноти допомагали розвиватись музичним гуртам. Знайомі музиканти, за спогадами Богдана Пирипенка, завжди могли допомогти дістати

¹⁸³ Інтерв'ю з Романом Альтером.

¹⁸⁴ "ВВ" за любов фанатів платили здоров'ям – бухали. Інтерв'ю з Олександром Піпою. URL: <https://tabloid.pravda.com.ua/focus/4f50becb5c2b9/> (дата звернення: 24.05.2021).

¹⁸⁵ Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Хв. 58:05—58:09.

¹⁸⁶ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

¹⁸⁷ Некоторые мысли о разном... *Ранок*. 1988. №2. С. 7.

¹⁸⁸ Дрозд Ш. Самиздат «Гучномовець». Как появился рупор киевского рока. URL: <https://amnesia.in.ua/guchnomovets> (дата звернення: 24.05.2021).

¹⁸⁹ Crossley N. Pretty connected: The Social Network of the Early UK Punk Movement. *Theory, Culture & Society*. 2008. Т. 25. №. 6. Р. 104.

струни чи інструменти¹⁹⁰. Саме «тусуючись» в одній з кав'ярень, Олексій Ковжун став директором (менеджером) гурту «Коллежский ассессор» (хоч, як він сам додає, на той момент не усвідомлював, що конкретно має робити в цій ролі)¹⁹¹. Сам «Коллежский ассессор» наприкінці 1980-х рр. взяв під своєрідну опіку молодий гурт «Уксусник»¹⁹². Мережа контактів забезпечувала існування гурту: менеджери домовлялись про фестивалі, хтось міг писати прес-релізи і тексти про гурти, поширюючи інформацію в інші міста¹⁹³. Реагуючи на слова Олега Скрипки про те, що гурту «ВВ» в СРСР «не було кому допомогати», Тетяна Єжова риторично питає: *«Не было могучей кучки так называемых неформалов, которые... хором убеждали дедяnek и тетенок из городского управления культуры, что Вопли [«ВВ»] хорошие и что программу им нужно обязательно заливать?»*¹⁹⁴.

Таким чином, можемо вивести таке найзагальніше визначення терміну «київська рок-спільнота» (або ж «київська рок-тусівка») – це група молодих людей, які в Києві в роки перебудови а) захоплювались рок-музикою, б) постійно брали участь у рок-житті міста, а також в) були знайомі та комунікували між собою.

Рок-спільнота була не надто великою. Враховуючи те, що вона існувала як своєрідна мережа знайомств, коректно окреслити її межі можуть лише ті, хто до неї входив. Водночас, проблема полягає в тому, що при цьому кожен з членів спільноти мав індивідуальний досвід спілкування. До того ж, сама рок-спільнота,

¹⁹⁰ Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Хв. 85:57—86:04.

¹⁹¹ Київський андеграунд 1980-х. Розповіді Олексія Ковжуна.

¹⁹² Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Хв. 82:51—84:37.

¹⁹³ Yezhova T. «Вчера вечером, сидя на работе...». URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/175563665859146/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021). Тетяна Єжова також пригадує про контакти «Гучномовця» з іншими самвидавними журналами.

¹⁹⁴ Там само.

вочевидь, ділилася на дрібніші групи¹⁹⁵, що також збільшує імовірність похибки при ретроспективній оцінці її складу і меж. Загалом, на основі наявних інтерв'ю можна говорити приблизно про декілька сотень людей. Анатолій Вексклярський говорить про не більш ніж 50-70 людей, що входили в київську рок-тусівку і ця кількість, як він вважає, упродовж років перебудови не змінювалась¹⁹⁶. Тетяна Єжова згадує про декілька сотень людей¹⁹⁷. Роман Альтер і Олексій Ковжун називають цифру в 300 людей, при цьому обидвоє вони включають, за висловом Олексія Ковжуна, «кола внутрішні, потім далі, далі»¹⁹⁸. Сергій Лисенко згадує, що сам він був знайомий приблизно з сотнею київських неформалів, втім додає, що загальна кількість людей, за його оцінками, могла сягати понад тисячу людей¹⁹⁹.

Очевидно, що важко встановити спільні для усіх соціально-демографічні характеристики такої групи. Втім, можна встановити характеристики, що були переважно характерні для її учасників. Перш за все, до спільноти входили молоді люди. Анатолій Вексклярський, якому станом на 1986 р. було 24 роки, пам'ятає, що переважна більшість людей з його тодішнього оточення були приблизно на п'ять років молодші за нього²⁰⁰.

Цю особливість можна пояснити зокрема тим, що тусівка вимагала багато часу. Музиканти проводили багато часу на репетиціях²⁰¹, люди «навколо» — багато «тусувались». Часто допізна засиджувались на квартирах у знайомих: як

¹⁹⁵ Анатолій Вексклярський стверджує, що музиканти з гуртів «Раббота ХО», «Вопли Видоплясова» та «Альтернатива» (пізніше «Ivanov Down») спілкувались переважно між собою: «Всіх знали, але у них була окрема тусовка, вони туди нікого не пускали» (Див. Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським). А Євген Гудзь пригадує: «Тогда мы уже перестали тусоваться на «стекляшке», мы уже перешли в тусовку в ЦГ [Центральный гастроном]» (Див. Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Хв. 84:41—84:46).

¹⁹⁶ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

¹⁹⁷ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

¹⁹⁸ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

¹⁹⁹ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

²⁰⁰ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

²⁰¹ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

наслідок, троє респондентів, наприклад, згадали, що у ті роки вони прокидалися уже вдень²⁰². Відповідно, в тусівку переважно входили люди, які не мали повну зайнятість, а тому у них було «достатньо»²⁰³ часу. Як відзначає Олексій Ковжун, людей з вищою освітою та тих, хто мав «значущу роботу» було небагато²⁰⁴. *«Ну кто-то работал, у кого-то стипендия была, многие продолжали жить с родителями, что-то там из дома перепало... Работать, ну кто-то работал, да, ну не, не особо»*²⁰⁵, – пригадує Тетяна Єжова.

Переважно в тусівці були хлопці, проте в ній перебували також і дівчата, як можна виснувати з обговорень на facebook-сторінці, присвяченій спільноті²⁰⁶. Про цей факт згадує і Роман Альтер²⁰⁷.

Спільнота не була цілком гомогенною. Основний поділ пролягав між так званими панками і металістами. Як іронічно згадує бас-гітарист «ВВ» Олександр Піпа, «ми з Ріффмастером колись були лютими ідеологічними ворогами, бо він був металістом, а я тіпа панком...»²⁰⁸. Якщо металісти надавали перевагу хеві-металу та хард-року, то панки поважали менш «важку» музику. Фактично йдеться не лише саме про панк-рок, а й загалом про всі альтернативні течії рок-музики²⁰⁹.

²⁰² Анатолій Весклярський вставав, як він згадує о 12. До 12 «дресировав Всесвіт» не будити себе і Олексій Ковжун, а Роман Альтер згадує, що його друзі знали, що раніше другої він не прийде.

²⁰³ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

²⁰⁴ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

²⁰⁵ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

²⁰⁶ Див. наприклад: Gurzhy Y. «Друзі, хтось був на цьому концерті?» URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/1499659980116168/?comment_id=1505016332913866&reply_comment_id=1505115866237246 (дата звернення: 24.05.2021).

²⁰⁷ Інтерв'ю з Романом Альтером, 11.04.2021. Інтерв'юєр: Володимир Куделя.

²⁰⁸ Олександр Піпа URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=103656851145095&id=101965261314254&m_entstream_source=video_home&player_suborigin=entry_point&player_format=permalink&anchor_composer=false (дата звернення: 24.05.2021).

²⁰⁹ Насправді, віднесення українських гуртів до «панкових» на сьогодні має дуже умовний вигляд. До на шпальтах журналів «Гучномовець» та «Рапок», скажімо, до «панків» відносять експериментальний авангардний «Коллежский ассессор». Так звана «панк-сцена» в Києві станом на 1988 р., на думку тодішнього дописувача, складалась із таких колективів: «Воплі

Окрім стилістичних відмінностей, різниця між різними музикантами у 1988 р. стала закріпленою «інституційно». Наприкінці 1987 р. в київському рок-клубі, де загалом переважав «важкий» рок, виникло об'єднання, яке пропонувало натомість розвивати альтернативний рок²¹⁰. Після конфлікту з керівництвом рок-клубу на початку 1988 року ця організація, як і декілька «альтернативних» колективів, перестали бути учасниками рок-клубу. На базі колишньої «Музыкальной гостинной» швидко сформувалась альтернатива рок-клубу: «Рок-Артель», в яку увійшли три «панкові» гурти: «Коллежский ассессор», «Вопли Видоплясова», «Раббота ХО»²¹¹ (Додатки 22-23).

Тобто певний внутрішній поділ у київській рок-спільноті. «В Киеве была двойная ситуация», як зазначає Сергій Попович²¹². Наприклад, у журналах «Рапнок» та «Гучномовець», видавництвом яких займались люди, наближені до «Рок-Артелі»²¹³, можна помітити критику рок-клубу та закиди до «металу»: «Место им в рок-клубе “Кузница”, где... можно ковать в свое удовольствие, доставляя радость малолетним поклонникам безмозглой “тяжести”, а также дядям [комсомолу], которые поставят “галочку”...»²¹⁴. На думку голови організації «Музыкальная гостинная», рок-клуб – «это с самого начала большое болото. А если говорить об изменениях, то стало больше тины»²¹⁵. В кількох замітках про відвідування інших міст особливу увагу приділяють місцевим панкам: дописувача «Гучномовця» «радує», що в Запоріжжі, на відміну від інших

Видоплясова», «Коллежский ассессор», «Раббота ХО», «Кому вниз», «Тест», «Дети майора Телятникова», «Битое стекло», «Кафедра», «Квартира №50», «Отряд НЗ», «Люцифер-Светоносец». (Див. Панк-рок в Киеве. Панический рок на киевском сале. *Рапнок*. 1988. №5. С. 3—4).

²¹⁰ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

²¹¹ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

²¹² Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Хв. 22:33.

²¹³ Брат головної редакторки був менеджером гурту «Раббота ХО».

²¹⁴ Адольфич. Критические заметки о Киевском роке або «пес бреше, бо співати не вміє». *Гучномовець*. 1988. №1. С. 20.

²¹⁵ Феллер Р. Вмєте нам легче шагать вперед. Интервью с председателем «Музыкальной гостинной» Александром Литовкой. *Гучномовець*. 1988. №2. С. 4.

міст, нема «засилля» «хардкору»²¹⁶. Про львівські гурти «Брати Гадюкіни» та «Пластическая мистификация» анонім пише: «*В общем, эта публика из панк-культуры, а значит не безнадежная*»²¹⁷. Втім, загалом поділ на «панків» та «металістів» міг бути й доволі умовним. Наприклад, наші респонденти під час інтерв'ю не віднесли себе до жодної з цих груп, навіть попри можливу близькість до однієї з них.

Певним окремим осередком була тусівка «трешерів», яка виникла вже наприкінці 1980-х рр. з поціновувачів «треш-металу»: швидкого та агресивного підстилю «важкого року». Попри близькість до «металістів», «трешери» від них відрізнялись: менше уваги приділяли зовнішньому вигляду, не вдягались у шкіряний одяг не обов'язково мали металеві атрибути (Додаток 24). За словами Михайла Дзюби, «*Трешеры были простые, то есть это были грязные волосы, футболка какая-то... затертые джинсы, неважно, что было на ногах...*»²¹⁸. Якщо металісти збирались переважно в районі Львівської площі, то точкою збору «трешерів», яку, за даними Катерини Диса, відвідувало від 5 до 50 людей²¹⁹, був ботанічний сад біля станції метро «Університет»²²⁰.

Водночас, попри внутрішній поділ, багато людей з тодішнього рок-середовища говорять про його відносну єдність: фактично всі респонденти визнають існування тусівки над різними підстилями. Анатолій Вексклярський підкреслює, що попри «зневагу», що існувала між представниками різних течій, «розборок» між ними ніколи не було, особливо серед музикантів²²¹. Олексій Заїка порівнює тодішнє рок-середовище з «творчою плазмою» та «шаровою

²¹⁶ ZAPPA Рожье или родина панков. *Гучномовець*. 1988. №1. С. 26.

²¹⁷ Львовские впечатления или есть ли жизнь на Марсе? *Гучномовець*. 1988. №2. С. 46.

²¹⁸ Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Хв. 89:17 – 89:27.

²¹⁹ Диса К. «Сьогодні в клубі будуть танці»: еволюція клубної культури Києва 1960-х 2010-х років. URL: <https://uamoderna.com/md/sogodni-v-klubi-budut-tanczi> (дата звернення: 24.05.2021).

²²⁰ Dziuba M. «Сер, прошу не путать трешеров с металлистами...» URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/145770765505103/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021).

²²¹ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

блискавкою», в якій мирно співіснували представники різних напрямів у музиці²²². На думку Олексія Ковжуна, цей прошарок людей був занадто малим, щоб різні групки в ньому між собою конфліктували²²³. *«Никто никому не мешал»*, – підсумовує Андрій Антоненко²²⁴.

Можна було би припустити, що наратив про відносну цілісність рок-тусівки було витворено пост-фактум, уже після її занепаду. Водночас, опосередкованим підтвердженнями дійсної відносної єдності чи, як мінімум, «уживання» між собою неформалів слід уважати наявність у них спільного простору. Фактично різні групи тусувались в одних і тих самих кафе, про що згадує не один дописувач групи KIEV UNDERGROUND 1986-1995²²⁵. Як зазначає Тетяна Єжова, *«В общем-то все знали всех по большому счету... а если уж около кафешки, той же «стекляшки», ну то там всякие подходили, там не было такого, что “ты вот не наш” (сміється)»*²²⁶. Об'єднували їх і спільні проблеми: час від часу страждали від так званої «урли» («гопніків»), які не надто розбирались у відмінностях між різними течіями *«волосатых»*²²⁷.

Поруч із рок-тусівкою існували також гіпі (Додаток 25). Група ця була невеликою, за оцінкою Анджея Поздіна, чоловік 15-20; вони також часто «тусувалась» на *«стекляшке»* та в кафе на «БЖ» (на Великій Житомирській)²²⁸. *«Их [гіппі, – В.К.] так же гоняли менты, они так же сидели с пивом, на то[м]*

²²² Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Хв. 94.03.

²²³ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

²²⁴ Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Хв. 86:26.

²²⁵ Zaika А. «Какой такой конец..» URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/211659532249559/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021).

²²⁶ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

²²⁷ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

²²⁸ Киевский хиппи — о столичной коммуне и тусовках 80-х. Інтерв'ю з Анджеєм Поздіним. URL: <https://bzh.life/lyudi/kievskiy-hippi-o-stolichnoy-kommune-i-tusovkah-80-tyh> (дата звернення: 24.05.2021).

же БЖ»²²⁹. З великою повагою рок-тусівка згадує київського «хіпана»²³⁰ Вову Обломіста (Додаток 26)²³¹. Олексій Ковжун та Роман Альтер в інтерв'ю згадали також про «друзів» художників, з якими теж могли «затусити» та які теж були «поряд»²³².

Зрештою, у формі, в якій рок-тусівка існувала в контексті перебудови, вона почала занепадати із завершенням перебудови. Розпад СРСР і подальші соціально-економічні зрушення зумовили багато фінансових проблем. «Раптом все це стало коштувати грошей»²³³, – підкреслює Сергій Лисенко. Зник комсомол, який фінансово допомагав із концертами та фестивалями і постало постійне питання пошуку спонсорів для заходів²³⁴. Безумовно негативно впливала постійна інфляція²³⁵. «Стало просто не до музики, люди почали думати про власне виживання, про свої сім'ї»²³⁶, – вважає Сергій Лисенко. Представники тусівки зіштовхнулись з фінансовими труднощами. В умовах СРСР, як пригадує Сергій Лисенко, ще можна було вести «паразитичний спосіб життя»: «якось всі примудрялися існувати ну фактично без грошей»²³⁷. Тетяна Єжова поділяє цю думку, стверджуючи, що «денег особо там и не нужно было»²³⁸. А у 1990-і рр. фінансові питання постали набагато гостріше. Через це деякі музиканти

²²⁹ Смірнов А. «Чего ж не вписывались?» URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/145770765505103/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021)..

²³⁰ Киевский хиппи — о столичной коммуне и тусовках 80-х. Інтерв'ю з Анджеєм Поздіним. URL: <https://bzh.life/lyudi/kievskiy-hippi-o-stolichnoy-kommune-i-tusovkah-80-tyh> (дата звернення: 24.05.2021).

²³¹ Див. наприклад: Kravec Vitya Vitalik «Вова Обломист, Олег Усовский и Боцман...». URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/2740318446050309/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021). Misho Myronov «Вовка у меня, празднуем бессмысленность». URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/3445182675563879/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021).

²³² Інтерв'ю з Романом Альтером, Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

²³³ Там само.

²³⁴ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

²³⁵ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

²³⁶ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

²³⁷ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

²³⁸ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

припинили займатись музикою, влаштовувались на роботу, не пов'язану з творчістю²³⁹. Хтось, як-от гурт «ВВ», залишився в музиці, але почав «робити гроші». Поступово почала втрачати популярність і сама рок-музика: якщо на початках перебудови місцевий рок став для суспільства новим привабливим явищем, то пізніше його особлива аура в очах загалу почала зникати²⁴⁰.

Розпад Радянського Союзу в наративах респондентів асоціюється і з певним ментальним зсувом. Як вважає Олексій Ковжун, «Ми були „проти” і це нас згуртовувало, а потім [після здобуття незалежності. – В. К.] виявилось, що ми були „за” різні речі»²⁴¹. В умовах стрімкого розвитку української музичної культури, багато виконавців «розійшлись» за своїми музичними вподобаннями²⁴². Природне старішання перебудовної тусівки з часом також вплинуло на її занепад. У Києві постала фактично нова рок-генерація²⁴³, а ті, хто і залишилися в рок-музиці після розпаду СРСР, існували вже в інших умовах.

Таким чином, рок-музика сильно захоплювала київських юнаків та юначок. Радянська музика не представляла інтересу для окремих представників радянської молоді. Натомість рок-музику можна вважати елементом «уявного Заходу», до якого молодь прагнула бути причетною. При цьому рок-музику не обов'язково пов'язували з протестом проти радянської системи. Саме не підставі захоплення рок-музикою і утворилась київська рок-спільнота – з людей, які були заангажовані до київського рок-життя. Група ця була не дуже великою та

²³⁹ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

²⁴⁰ «Так перестройка, комсомол работает с молодежью, дает деньги, стойкие пары энтузиазма, потому что только повылезали из подполья и всех прет от рок-н-рольного кайфа и драйва, публике тоже еще не наскучило ходить на концерты...» Див. Yezhova T. «Так перестройка...». URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/414849058597271/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021).

²⁴¹ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

²⁴² Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

²⁴³ До таких можна віднести гурт Ivanov Down (виник в 1990-му році, втім ще трохи застав стару тусовку), «Вій» (1991), Necropolis (1992), «Джинн» (1992) та інші.

складалась переважно саме з молоді. Рок-тусівка не була гомогенною спільнотою: всередині неї існували дрібніші групи, проте всі вони загалом уживались у межах спільноти. Київська рок-спільнота стала розпадатись із крахом Радянського Союзу, коли соціоекономічні умови в Україні стали стрімко змінюватись.

Розділ 3. Рок-спільнота в межах міського простору

3.1. Побутування спільноти в контрольованих владою місцях

Важлива риса рок-тусівки – її автономність, яку можна простежити, досліджуючи просторовий вимір її існування. З одного боку, поведінка рок-тусівки була до певного рівня обмежена в місцях, які Джон Фіске у своїй праці *«Power Plays, Power Works»* (1993) називає «станціями». «Станція», у розумінні Фіске, означає місце, що його організовує влада²⁴⁴ і в якому на індивідів накладається певний соціальний порядок і дисципліна²⁴⁵. Саме таким місцем можна вважати київський рок-клуб при будинку культури при заводі «Більшовик» (Додаток 27). Рок-клуб контролювала комсомольська організація, у ньому існував голова та керівництво, проходили регулярні збори²⁴⁶. Катерина Диса називає цей рок-клуб «надзвичайно формалізовним об'єднанням»²⁴⁷: учасники платили членські внески, мали членські картки (Додаток 28). Щоби стати членом організації, потрібно було пройти відбір перед комісією, заповнити анкету, «залитувати» програму²⁴⁸. *«Веселее было приема в комсомол, но методика была та же»*²⁴⁹, – відзначає Віталій Гаранджа про вступ у рок-клуб.

При цьому навіть гурти, що розірвали з рок-клубом та утворили «Рок-Артіль», у 1987 р. потребували легітимації, тож увійшли до творчого об'єднання «Експеримент». Зі спогадів Тетяни Єжової випливає, що таке членство було радше формальністю, необхідною, щоб уникнути відповідальності за статтею про

²⁴⁴ Фіске вживає цей термін у значенні, яке пропонує Мішель Фуко, коли влада оприявнюється не так через конкретних соціальних акторів, як через механізми, технології та практики, що існують в суспільстві. (Див. Fiske J. *Power Plays, Power Works*. London, New York, 1993. P. 11).

²⁴⁵ Там само. Р. 12.

²⁴⁶ Диса К. «Сьогодні в клубі будуть танці»: еволюція клубної культури Києва 1960-х 2010-х років. URL: <https://uamoderna.com/md/sogodni-v-klubi-budut-tanczi> (дата звернення: 24.05.2021).

²⁴⁷ Там само.

²⁴⁸ Там само.

²⁴⁹ Дайте звук, будь ласка! Хв. 12:44.

дармоїдство²⁵⁰. Хоча «Експеримент» був тією ж «станцією», адже об'єднання існувало при комсомольській організації Московського району міста Києва²⁵¹.

Іншими «станціями», перебуваючи в межах яких представники рок-спільноти так чи інакше залишались залежними від влади, можна вважати концертні зали (Додатки 29-30). Як правило, концерти організовували у будинках культури чи актових залах. У таких місцях завжди перебували представники комсомолу та міліції, які слідкували за збереженням порядку²⁵². До того ж, такі місця не дуже добре підходили для рок-концертів. Усі зали мали місця з сидіннями і в перші роки перебудови це доволі сильно дисциплінувало: перші рок-концерти в Києві, як пригадують відвідувачі, слухали виключно сидячи²⁵³. Зі спогадів очевидців, міліція і комсомол у палацах культури слідкували за людьми, які бажали активно проявляти свої емоції. Як пригадує Анатолій Вексклярський, «спочатку взагалі крутили і били будь-кого, хто підіймався під час концерту»²⁵⁴. *«Не дай бог там на концерте подсакивать. Особенно на первых, вы шо. Охрана, комсомольцы ходили. Хлопайте в ладоши, вот сидим, слушаем, хлопаем, все»*²⁵⁵, – так, з усмішкою, згадує Тетяна Єжова. Тобто атмосфера, яка спершу панувала в палацах культури, фактично стримувала глядачів від активного вираження емоцій. Та й самі слухачі, на її думку, за відсутності досвіду рок-концертів, намагались поводити себе «культурно»: *«Даже мыслей не было, что можно по-*

²⁵⁰ «Группы туда [десь в Эксперименті, – В. К.] положили свои трудовые книжки, то есть числились музыкантами, наверное, и уже, значит, претензий к ним не было». (Див. Інтерв'ю з Тетяною Єжовою).

²⁵¹ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою. Респондентка пригадує, що комсомольці, які входили до «Експерименту», були «в цілому нормальні»: себто радше допомагали, в тому числі й особисто їй самій. Саме вони допомогли «відмазати» перший випуск самвидавного «Гучномовця» від «органів»: для цього формально випуск на 49 машинописних аркушів оформили як стінгазету. (Див. Там само).

²⁵² Інтерв'ю з Романом Альтером.

²⁵³ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою, Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

²⁵⁴ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

²⁵⁵ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

другому, мы же привыкли прилично себя вести, мы ж как в театр пришли, понимаете?»²⁵⁶.

У бажанні комсомолу контролювати глядачів на концертах могло доходити до абсурду. Дописувач «Гучномовця», коментуючи фестиваль «Голосеево-89», пише, як під час фестивалю «хтось головний» *«запальчиво заявил в микрофон, что фестиваль в зрителях не нуждается, поскольку вполне достаточно компетентного жюри»²⁵⁷*. Автор замітки обурюється: *«50 процентов успешного выступления зависит от поддержки зала. А тут вдруг оказалось, что нужно сидеть спокойно и не реагировать. Нехорошо как-то»²⁵⁸*.

Музиканти також залежали від адміністрації актових залів та будинків культури. Наприклад, попри наявність попередньої домовленості, дирекція актової зали КПП з невідомих причин в останній момент відмовила оргкомітету фестивалю «Міс-Рок-88» у приміщенні²⁵⁹. У 1987 р. представники адміністрації цієї самої зали «не допустили» ленінградський гурт «Акваріум». І це попри те, що кооператори, за словами дописувача журналу «Рапок», пропонували за проведення концерту «скажені гроші»²⁶⁰. На концерті в того самого року за слово «комісар» в одній з пісень, припинили виступ київського гурту «Вавилон»²⁶¹. На цьому концерті ж московський гурт «Звуки МУ» змусили скоротити програму. «Вавилон», який програму не скоротив, далі просто не виступав²⁶². У 1989 р. один з київських музикантів у груповому інтерв'ю відзначав: на відміну від концертів на Заході, організація виступів у СРСР обмежена безліччю юридичних перешкод:

²⁵⁶ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

²⁵⁷ Темпаче. Чем богаты, тем и рады. *Гучномовець*. 1989. №3. С. 19.

²⁵⁸ Там само.

²⁵⁹ Евтушенко А. Какая ты, «мисс-рок?». *Рапок*. 1988. №7. С. 3.

²⁶⁰ Гуляй-Веселись А. К вопросу о «украинском обычае». *Рапок*. 1987. №2. С. 5.

²⁶¹ Там само. С. 5

²⁶² Там само. С. 5.

«Устроить рок-концерт стоит таких проблем, таких затрат, таких государственных отстегов, что просто...»²⁶³.

3.2. Побутування спільноти в неконтрольованих владою місцях

Водночас рок-спільноту доволі важко було повністю контролювати чи поставити у залежність від влади. Багато активностей рок-тусівки відбувалось у місцях, які Джон Фіске окреслює як «локалі». За його ідеєю, «локалі» – це певний водночас соціальний, фізичний та темпоральний простір, який контролюють люди, що знаходяться в підлеглому (*subordinated*) становищі відносно панівної влади (*imperializing power*)²⁶⁴. «Локалі» є об'єктами не лише просторовими, а й темпоральними, оскільки існують тоді, коли в них перебувають люди²⁶⁵. Самі локалі є виявом спротиву або захисту від панівної влади²⁶⁶. Через це особливістю «локалів» є те, що всередині них люди, як пише Фіске, мають контроль над своїми безпосередніми соціальними умовами (*immediate social conditions*): над своїми діями, відчуттями, соціальними ідентичностями та соціальними відносинами²⁶⁷.

Саме як «локалі» можна розглядати *київські кафе*, в яких проводила час рок-спільнота (Додаток 31). Ба більше, кав'ярні постають одними з ключових для рок-спільноти локацій. Якщо концерти відбувались час від часу, то в кав'ярнях «тусувались» щодня: саме з кафе у респондентів неодмінно асоціюється їхній звичний день в роки перебудови. Як пригадує Анатолій Вексклярський, «[Я – В. К.] щось їв, сідав на метро... їхав в центр. І весь день проводив на Хрещатику [в кафе – В. К.]. В тусовкє хтось приходив, ішов, я з кимось кудись відходив, потім повертались»²⁶⁸. Саме в кав'ярнях часто встановлювали контакти, там відбувався

²⁶³ Одна ночь праздника молодежной мысли. *Гучномовець*. 1989. №4. С. 10.

²⁶⁴ Fiske J. *Power Plays, Power Works*. Р. 11—12.

²⁶⁵ Там само. Р. 12.

²⁶⁶ Там само. Р. 13.

²⁶⁷ Там само. Р. 11—12.

²⁶⁸ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

обмін інформацією і постійна комунікація. *«Были тусовочные места, на которые ты приходишь и это был как сбор информации там... полдня посидел, чашки... 20 кофе выпил и ты в принципе уже знаешь всех, и всё знаешь»*²⁶⁹, – згадує Віктор Придувалов. А як зазначає Олексій Удалов у коментарі під фотографією кав'ярні «БЖ», *«да там тупо проведен добрячий шмат жизни»*²⁷⁰.

«Головна тусовка»²⁷¹ була в кафе, яке представники спільноти називали «стекляшка», «стекло» або ж «загон»: йшлося кафе «Хвилинка» наприкінці Хрещатика під рестораном «Столичный», біля площі Ленінського комсомолу (сучасної Європейської площі) (Додаток 32). Саме це місце можна вважати найбільш знаковим для спільноти²⁷². «Стекляшка» об'єднувала загалом усіх неформалів. Як пише Олексій Заїка в ній «висіли», і «системщики» (гіпі, а в ширшому значенні також інші неформали), і панки, і навіть «кримінальники»²⁷³. За словами Євгена Гудзя, зустріти там можна було і представників тусівки з

²⁶⁹ Дайте звук, будь ласка! Хв. 57:42—57:55.

²⁷⁰ Удалов А. «Да там тупо проведен добрячий шмат жизни» URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/129976577084522/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021). На момент останнього звернення цей коментар має п'ять лайків – більше, ніж будь-який з інших 24 коментарів під дописом.

²⁷¹ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

²⁷² Фотографія із «Загоном» у групі KIEV UNDERGROUND 1986-1995 на момент останнього перегляду отримала 127 уподобань (дуже висока кількість для цієї групи) та збурила активне обговорення в коментарях. Коментар Володимира Нестеренка з пропозицією зробити ці світлинку заставкою групи набрала вподобання від 15 користувачів. (Див. <https://www.facebook.com/photo?fbid=562542893774322&set=oa.129996653749181> (дата звернення: 24.05.2021).

²⁷³ Zaika А. «какой такой конец...». URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/211659532249559/?comment_id=212223565526489 (дата звернення: 13.05.2021). В репетуарі гурту «Дети Майора Телятникова» існувала навіть пісня, присвячена цьому кафе: «Как-то вечером пришел я под «Стекло» / Вижу – делать нечего, на улице тепло / Панки все собрались – на друг друга плюют / Хиппи все сбежались и ищут приют / Пацифики искрятся, фенечки блестят! / Ах, какой дивный наряд!» (Див. Куліш В. «А еще можно вспомнить о кафе «Стекло»...». URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/808586422556864> (дата звернення: 24.05.2021).

інших міст²⁷⁴. Саме в «*стешляшке*», до прикладу, Сергій Лисенко познайомився з Єгором Летовим, вокалістом відомого омського гурту «Гражданская оборона»²⁷⁵. Спілкування в «*стеклешке*» відбувалось повсякчас. Тетяна Єжова пригадує, що «зависали» там годинами.²⁷⁶ А як висловлюється Євген Гудзь, «*Ну мы там [«в стекляшке» – В. К.] жили!*»²⁷⁷.

Окрім «*стекляшки*», «тусувались» також в «*БЖ*» (кафе на вулиці Великій Житомирській) (Додаток 33) – там частіше можна було помітити більш «радикальних» неформалів²⁷⁸. На Хрещатику відвідували також «*морозку*» – кафе «Морозиво» навпроти Бесарабського ринку (Додаток 34). Місцями «тусівки» також були «*верхний Париж*» і «*нижний Париж*», вони ж «*верхний парком*» і «*нижний парком*» (від назви вулиці Паризької комуни – сучасна Михайлівська) (Додатки 35-36). У холодну пору року могли збиратися в кафе в «трубі»: переході під площею Жовтневої революції²⁷⁹. Відвідували також кафе в районі КПП: так звану «*галерею*» або ж «*ЦГ*»: кафе біля Центрального гастроному.

У кафе представники спільноти мали звичну поведінку. Окрім того, що представники рок-спільноти постійно між собою спілкувались, вони також обов'язково замовляли «*двойную половинку*»²⁸⁰. «*Двойная половинка*» – це порція кави, що, порівняно зі стандартною, мала вдвічі менше води та вдвічі більше

²⁷⁴ Інтерв'ю Євгена Гудзя з Олександром Ткаченком. URL: https://www.youtube.com/watch?v=X0GfLtfYv4&ab_channel=puppun33 (дата звернення: 24.05.2021). Хв. 04:53.

²⁷⁵ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

²⁷⁶ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

²⁷⁷ Інтерв'ю Євгена Гудзя з Олександром Ткаченком. Хв. 04:59.

²⁷⁸ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

²⁷⁹ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

²⁸⁰ Dantsiger A. На БЖ всегда заказывали две двойные половинки. URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/1932130316869130/?comment_id=1932393423509486 (дата звернення: 24.05.2021).

кави²⁸¹. За словами Олексія Ковжуна, такі пропорції робили смак кави «менш гидотним»²⁸². Можемо припустити, що для київської рок-спільноти це було свідоме чи несвідоме наслідування ленінградського андеграунду. Представники останнього в кафе «Сайгон», певне, найвідомішому «тусовочному» місці Радянського Союзу, неодмінно замовляли «*маленький двойной*»: каву в таких самих пропорціях²⁸³.

Єлена Здравомислова описує кафе «Сайгон» як простір так званої «негативної свободи»: свободи від тиску радянських соціальних інституцій²⁸⁴. Фактично, поза будь-якими владними інститутами побутувала в кафе і київська рок-спільнота. Кав'ярні ставали ключовими для спільноти місцями, бо вони для неї ставали своєрідними форумами для спілкування.

Іншимажливим для київської рок-спільноти «локалем» був стихійний ринок «Балка», який відвідували ті, хто слухали музику на платівках. Продаж та обмін західних платівок були незаконними заняттями, тому «Балка» існувала фактично в напівпідпільних умовах і упродовж 1970-х - 1980-х років постійно змінювала своє місце розташування²⁸⁵. Можна припустити, що деякі локації «Балки» її відвідувачі обирали, розраховуючи можливу втечу від міліції. «Балка» біля

²⁸¹ Oleg Krass. «Поясняю теперь на счет половинок, я их выпил в 80-е и 90-е немеренное кол-во...». URL:

https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/504926239589552/?comment_id=509318469150329 (дата звернення: 24.05.2021). Через це одна філіжанка коштувала 28 копійок, при ціні в 14 копійок за стандартну каву.

²⁸² Київський андеграунд 1980-х. Розповіді Олексія Ковжуна.

²⁸³ Вольтская Т. "Маленький двойной": 30 лет без знаменитого ленинградского кафе "Сайгон". URL: <https://www.severreal.org/amp/30308444.html> (дата звернення: 24.05.2021).

²⁸⁴ Здравомыслова Е. Ленинградский «Сайгон» — пространство негативной свободы. *Неприкосновенный запас*. 2009. № 6. URL: <https://magazines.gorky.media/nlo/2009/6/leningradskij-sajgon-8212-prostranstvo-negativnoj-svobody.html> (дата звернення: 24.05.2021).

²⁸⁵ Киевская Балка, 1975-2010. «Итак, примерные даты и основные места дислокаций — уточняем...». URL: <https://www.facebook.com/kiiebalka/photos/a.728511573829726/728816467132570> (дата звернення: 24.05.2021).

зупинки Польова, наприклад, розташовувалась на узвишші за залізницею²⁸⁶. Як пише дописувач групи «Киевская Балка, 1975-2010», переховатись від міліції її відвідувачі могли у дворах Чоколівки²⁸⁷. Відносно легко у випадку облави було «загубитись» в районі Ботанічного саду, на одній з галявин якого теж розташовувалась одна з «Балок» (Додаток 37)²⁸⁸. Для конспірації від міліції «балочники» могли називати ціну за платівки на порядок меншою, ніж вона була насправді: замість 35 рублів – 3,5 рублі²⁸⁹. Це дозволяло приховати спекулятивні ціни. Попри все, як пригадують відвідувачі, від міліції «Балка» все одно потерпала²⁹⁰.

Якщо для фарцувальників, які відвідували «Балку», вона була в першу чергу місцем для збуту товарів²⁹¹, то рок-спільнота пам'ятає її також як один з ключових осередків для спілкування. *«Так большинство контактов в нашей среде и*

²⁸⁶ Як пише дописувач групи Киевская Балка, 1975-2010: «Удобный просмотр от ментов!». URL:

https://www.facebook.com/kievbalka/photos/ms.c.eJw1ztsJRFEIQ9GOBo2PaP~_NDR69n4sdUKKjTCFWDasfn6vHmrr2hBFwnENN3oZnb0pE5udOsaoOXzNmX~_zr1TV7073XomqEfrFW0dm795mcTsk14nX0dVM~_m51z~;vFy~;gET4S3l.bps.a.729583103722573/729583120389238/ (дата звернення: 24.05.2021).

²⁸⁷ Киевская Балка, 1975-2010. «В конце 80-х чтобы убежать с насыпи КАРДач (р-н КПИ) от ментовской облавы...» URL:

[https://www.facebook.com/kievbalka/photos/a.728511573829726/728981040449446/?_cft_\[0\]=AZVgLRde1Rm3ljR6wCEL_gfYwbPJPzITvzmV0oIUgFt6yId_GJzvhkYaTCjQ8TA4E-Br65guNv41o73FNhfc38RUdIOxA0ncYFOLBUns48GII7KswQcZ38AoEQ1VUEYCR2KYIYIozMTzGNVO5RGI28re&_tn_=%2CO%2CP-R](https://www.facebook.com/kievbalka/photos/a.728511573829726/728981040449446/?_cft_[0]=AZVgLRde1Rm3ljR6wCEL_gfYwbPJPzITvzmV0oIUgFt6yId_GJzvhkYaTCjQ8TA4E-Br65guNv41o73FNhfc38RUdIOxA0ncYFOLBUns48GII7KswQcZ38AoEQ1VUEYCR2KYIYIozMTzGNVO5RGI28re&_tn_=%2CO%2CP-R) (дата звернення: 24.05.2021).

²⁸⁸ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

²⁸⁹ Інтерв'ю з Олегом Красіловським, м. Київ, 22.04.2021 р. Інтерв'юєрка: Віталіна Микитенко, «Кто помнит, цену называли...» URL:

[https://www.facebook.com/kievbalka/posts/728820390465511?_cft_\[0\]=AZVVVCaSM_X6TwFzBdcC6kZXv7Ydi431i-kRy8zgJKFGLVkJbLHk48HSZ-1ZfFRAFKQxalnwvQydVgTl5Gcge-6qTN5HLHT6pr6_O7YINy0wpjTNwHsQVAZnVT1euj4O7C2IkI8U6h3-o9JdgcusMVfc&_tn_=%2CO%2CP-R](https://www.facebook.com/kievbalka/posts/728820390465511?_cft_[0]=AZVVVCaSM_X6TwFzBdcC6kZXv7Ydi431i-kRy8zgJKFGLVkJbLHk48HSZ-1ZfFRAFKQxalnwvQydVgTl5Gcge-6qTN5HLHT6pr6_O7YINy0wpjTNwHsQVAZnVT1euj4O7C2IkI8U6h3-o9JdgcusMVfc&_tn_=%2CO%2CP-R) (дата звернення: 24.05.2021).

²⁹⁰ Інтерв'ю з Олегом Красіловським, Микруков А. «я ещё застал времена балки на полевой...». URL:

https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/139021509513362/?comment_id=142273572521489 (дата звернення: 24.05.2021).

²⁹¹ Інтерв'ю з Олегом Красіловським, м. Київ, 22.04.2021 р. Інтерв'юєрка: Віталіна Микитенко.

начинались на Балке»²⁹², - як пише Nick Vlad. На «Балці» можна було також почути цінну інформацію: саме з неї, як пригадує Віктор Лук'янов, дізнавалась усі новини музики²⁹³. Саме з «Балки», наприклад, Микола Єжов дізнався про новий київський гурт «Воплі Відоплясова»²⁹⁴. Для Олексія Ковжуна відвідування «Балки» входило у своєрідний ритуал: щосуботи, коли й відбувалась «Балка», він з друзями після «Балки» збирався у когось на квартирі, переслуховуючи та обговорюючи нові знахідки²⁹⁵. Корисувач Ted Det коментує: *«А вообще с трепетом ждал выходных- потому что БАЛКА !!»*²⁹⁶.

Як вже було згадано, при київському рок-клубі існували місця для репетицій. Це було зручно, адже музиканти могли репетирувати в доволі комфортних умовах, якраз біля концертного залу²⁹⁷. Музиканти, які не належали до рок-клубу, шукали місця для репетицій самостійно. Наприкінці 1980-х рр., за словами Анатолія Вексклярського, проблем з місцями для репетицій не було²⁹⁸. До прикладу, гурти могли «домовитись» із представниками ЖЕК-ів, в розпорядженні яких були підвальні приміщення²⁹⁹. Саме так, про місце для репетицій в підвалі ЖЕКу домовився Сергій Попович: *«Мы подкупили штурмбаннфюрера ЖЭКа. Он увидел ребят с крашенными волосами, серьгами в ушах и черныбыльских ботинках. Именно поэтому быстро уговорить его у нас не получилось. Но деньги решают свое дело... Я ему предложил платить 25*

²⁹² Nick Vlad «Володя..)) Так большинство контактов в нашей среде...» URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/139021509513362/?comment_id=139297642819082 (дата звернення: 24.05.2021).

²⁹³ Дайте звук, будь ласка! Ч.1.Хв. 03:23

²⁹⁴ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою. «Появилась такая, как бы, интересная группа, в Киеве, называется «Вопли Волобуева», что ли... Надо их послушать». (Див Там само).

²⁹⁵ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

²⁹⁶ Ted Det «Я на балке (ещё Полевая) пацаном впервые увидел...» URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/139021509513362/?comment_id=139283299487183 (дата звернення: 24.05.2021).

²⁹⁷ Дайте звук, будь ласка! Ч.1. Хв. 14:43.

²⁹⁸ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

²⁹⁹ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

рублей в месяц»³⁰⁰. Цікаво, що цей підвал знаходився в самому центрі міста: в одному з будинків у Пасажі (Додаток 38). Гурт Сергія Поповича деякий час також проводив репетиції в бомбосховищі, яке знаходилося під кінотеатром «Дружба» на Хрещатику³⁰¹. Про репетиції в цьому місці «домовились» через родичів³⁰².

«Домовитись» можна було і з представниками адміністрацій будинків культури: такі місця були зручнішими для гуртів, адже мали хоч якусь музичну апаратуру. Олександр Піпа, який з гуртом «ВВ» усередині 1980-х рр. репетирував в будинку культури заводу Укркабель³⁰³, пригадує:

При каждом советском предприятии был клуб культуры, в котором часто располагалась аппаратура для вокально-инструментального ансамбля. И это было целое искусство пролазить в эти помещения и использовать их для собственных нужд. Методик было несколько: бутылка заведующему клубом; символическая плата ему же; взять человека, который имел выход к аппаратуре, в группу клавишником или менеджером³⁰⁴.

Через мережу зв'язків можна було отримати місце для репетицій в абсолютно різноманітних місцях. Гурт «Уксусник» наприкінці 1980-х рр. мав репетиційну базу в депо метрополітену на Оболоні: там працював гітарист музичного колективу³⁰⁵. У Броварах гурту Олексія Дехтяря його знайомі спортсмени й культуристи дозволили репетирувати в спортзалах³⁰⁶. А гурт Анатолія Вексклярського, поки через ремонт не міг репетирувати в будинку культури при авіаційному інституті, репетирував у одному з класів київської філармонії. Можна припустити, це місце гурт теж знайшов не без зв'язків

³⁰⁰ Дрозд Ш. Бомбоубежища и тюрьмы. Где репетировали (анти)советские рок-группы. URL: <https://amnesia.in.ua/band-practice> (дата звернення: 24.05.2021).

³⁰¹ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

³⁰² Там само.

³⁰³ Рогачевський Є. «У ВВ була каморка з власним входом в буд. культури заводу Укркабель...». URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/1490966320985534> (дата звернення: 24.05.2021).

³⁰⁴ Дрозд Ш. Бомбоубежища и тюрьмы.

³⁰⁵ Інтерв'ю Євгена Гудзя з Олександром Ткаченком. Хв. 05:27—05:05:49

³⁰⁶ Шешуряк Н. Алексей «Макет» Дегтярь об истории Ivanov Down и новом альбоме. URL: <https://amnesia.in.ua/ivanov-down> (дата звернення: 24.05.2021).

фронтмена, який тоді щойно завершив цей заклад³⁰⁷. Репетиції можна було проводити і вдома, хоча, звісно, в такому разі могли виникати проблеми з сусідами³⁰⁸ (Додатки 39-40).

Квартири представників рок-тусівки також можна вважати тими локаціями, в яких вони були цілком автономними від влади. Саме на квартирах переважно зустрічались взимку, коли незручно було збиратись в кав'ярнях³⁰⁹. Однак, і в теплу пору року також часто «тусувались» «на хаті»: і вдень, і вночі. Як пригадує Сергій Лисенко, кафе працювали лише до пізнього вечора, тож після їхнього закриття могли переміщатись до когось додому³¹⁰. Зазвичай – до тих, хто жив окремо від батьків, або у кого їх у цей час не було³¹¹. На квартирах багато спілкувались, могли слухати платівки, випивати, курити «траву»³¹². Щоб не витратити гроші на таксі, згадує Сергій Лисенко, спілкуватись могли до ранку – до першого поїзда метро³¹³. Відомо, що в Києві на квартирах відбулось і кілька квартирників, – музичних виступів «для своїх». Саме так у 1987 р. на квартирі у Романа Альтера виступав Пьотр Мамонов, фронтмен московського гурту «Звуки МУ» (Додаток 41).

На квартирах відбувались і «вписки»: тимчасове проживання людей з інших міст. Знаходження «вписки», як можна зрозуміти зі спогадів, було надзвичайно простим (Додаток 42). Як стверджує Сергій Лисенко, людині достатньо було прийти в якесь кафе чи інше «тусовочне місце», щоб знайти собі «вписку»³¹⁴. При цьому, як впливає з наших інтерв'ю, щоб «вписатись» до когось, не обов'язково було добре бути знайомим з цією людиною. Належність до інших рок-тусівок

³⁰⁷ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

³⁰⁸ Відомо, що вдома грали, зокрема, такі гурти: «Тест», «ВВ», «Messire Leonard», «Коллежский ассессор» та інші. Хв. 53:39

³⁰⁹ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

³¹⁰ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

³¹¹ Київський андеграунд 1980-х. Розповіді Олексія Ковжуна.

³¹² Інтерв'ю з Романом Альтером, Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

³¹³ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком, Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

³¹⁴ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

(або ширше, до неформалів) вже сама по собі свідчила, що таку людину можна до себе «вписати». Зокрема так про пошук «вписки» говорить Тетяна Єжова: *«Ну или на тусовке какой-то, допустим, где-то там тусуемся, значит, люди опять же какие-то иногородние, знакомимся и: „Есть где переночевать?“ „Ну, там, не знаю...“. Обычно как... Многие ж тогда приезжали, просто приехали вот на уровне каких-то там шапочных контактов и по ходу знакомились»*³¹⁵. Сергій Лисенко пригадує, що в Романа Альтера, який проживав у трикімнатній квартирі, в одній з кімнаті завжди жив «якийсь там тусовщик»³¹⁶. Сам Роман Альтер пригадує, що зазвичай «вписування» до нього відбувалась приблизно так: *«Звонок в дверь, открываю дверь, там стоит человек с травкой. Там он, или там с тёлкой, и ещё с парой друзей... А ты их не знаешь. Он говорит: „Мне тот-то сказал...“. „Ну давай“*³¹⁷.

Можна вважати, що своєрідна система «вписок» дозволяла різним тусівкам на радянському просторі комунікувати між собою. Саме так представники київської рок-спільноти могли отримувати інформацію, музику і неполітичний самвидав від «тусівників» з інших міст (передусім із набагато більш «вільних» союзних центрів)³¹⁸. Як згадує Роман Альтер, *«Я многое узнал от них [людей „з траси“ – В. К.]. Они привозили музыку, [яку – В. К.] я и не слышал!»*³¹⁹. Тобто для того, щоб скомунікувати між собою, представникам різних тусівок не були потрібні інституційні зв'язки чи посередництво комсомолу: багато що трималось на особистих контактах, а спілкування відбувалось поза контрольованими владою «станціями». У записаній в «Гучномовці» (1989) розмові між редакторами рок-самвидавів з Івано-Франківська, Києва і Владивостока, один зі співрозмовників зауважує: *«Изоляция... [Владивостоку від інших великих міст –*

³¹⁵ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

³¹⁶ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

³¹⁷ Інтерв'ю з Романом Альтером.

³¹⁸ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

³¹⁹ Інтерв'ю з Романом Альтером.

В.К.] Мне лично все равно. Связи... Связи будут, ниточки протягиваются. То, что мы сидим вместе в этом подвале³²⁰, уже показатель»³²¹.

На думку Єлени Здравомислової, лєнінградська маргіналізована богєма, бажачучи існувати автономно від радянських соціальних інституцій, витворювала в межах міста свій власний простір: «позначала своєю присутністю» «Сайгон», салони-квартирники, творчі клуби³²². Ідею про витворєння власного простору, що забезпечував автономність спільноти, можна застосувати і до київської рок-тусівки. Олексій Ковжун говорить про певні «острівці»³²³, в межах яких існувала спільнота і стверджує: «Було... відчуття, що є наш Київ і... інше... місто»³²⁴. Навіть попри те, що таке твердження може бути ретроспективно сформованою інтерпретацією, колишній «тусівник» має підстави так говорити: в часи перебудови представники рок-спільноти мали цілу мережу неконтрольованих «локалів» у Києві, в межах яких могли поводитись цілком автономно. Витворєння рок-тусівкою своїх «локалів» стало можливим завдяки суспільній лібералізації в державі. Рок-спільнота, безумовно, скористалась вікном можливостей, яке для неї розширилось в роки перебудови.

Зрештою, можна відзначити також поступову зміну владних «станцій». Одна з ідей Джона Фіске полягає в тому, люди, які перебувають у межах «станцій», можуть поступово виводити їх з-під впливу влади, перетворюючи їх на «локалі»³²⁵. Можна сказати, що саме це відбувалося зі згаданими нами «станціями», коли наприкінці 1980-х рр. процеси перебудови прискорились. Як можна побачити з відеохроніки, вже на 1988 р. публіка під час концертів у залах могла доволі вільно виявляти свої емоції: танцювати, кричати, свистіти; окремі

³²⁰ Точніше, в бомбосховищі.

³²¹ Одна нощь праздника молодежной мысли. Гучномовець. 1989. №4. С. 9.

³²² Здравомыслова Е. Ленинградский «Сайгон» — пространство негативной свободы.

³²³ Київський андеграунд 1980-х. Розповіді Олексія Ковжуна.

³²⁴ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

³²⁵ Fiske J. Power Plays, Power Works. P. 70.

глядачі навіть могли вибігати на сцену й танцювати на ній під час виступу³²⁶. Тетяна Єжова пригадує: наприкінці 1980-х рр. концерти все ще проходили у великих будинках культури зі стільцями і більшість глядачів сиділа, проте охочі збирались і стрибали перед сценою³²⁷. Тоді ж почали проводити й фестивалі, які відбувались на відкритому повітрі та без місць для сидіння³²⁸.

Анатолій Вексклярський пригадує, що наприкінці 1980-х рр., коли міліція під час концерту починала поводитись жорстоко, він міг виходити на сцену й просто зупиняти виступи:

Ну в мене розвага така була, я ж представник «артистів». І я завжди виходив, коли починались конфлікти. Я й на сцену виходив і розповідав мусорам, хто вони такі. Прямо зі сцени я зупиняв декілька концертів. Я зупиняв, пам'ятаю, привертав увагу до мусорів, які починали чіплятись до людей. Зала реагувала на це чудово, мені це подобалось³²⁹.

Після дозволу кооперативної діяльності в 1987 р. державні структури взагалі втрачали контроль над виступами. Роман Альтер з гордістю пригадує, як влаштовуючи один з концертів, він *«поламал сознание» «ментам»*³³⁰. Оскільки концерт був влаштований кооперативом, а не комсомолом, за послуги міліції потрібно було заплатити. Роман Альтерцем скористався: домовився про зменшення кількості міліціонерів під час заходу, поставив перед ними вимоги стояти позаду, а не перед сценою та не чіпати глядачів, які не порушують закон. *«Потому что я был тогда на другом концерте, «Круиз» выступал с «Галактикой». Там они пиздили этих бедных зрителей, я как посмотрел мне – сразу страшно стало. Я поэтому этот момент учел... А тут я заплатил! И они не могли мне ничего возразить!»*³³¹.

³²⁶ Вопли Видоплясова 1988г. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=WiuX6Ov111Y&t=481s> (дата звернення: 24.05.2021).

³²⁷ Дякую за інформацію пані Тетяні Єжовій, яка поділилась нею у приватному листуванні.

³²⁸ Там само.

³²⁹ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

³³⁰ Інтерв'ю з Романом Альтером.

³³¹ Інтерв'ю з Романом Альтером.

Таким чином, представники рок-спільноти стикались із тим, що Джон Фіске окреслює як станції: місця, в яких слід було приймати певний соціальний порядок. Такими місцями можна вважати рок-клуб, будинки культури, актові зали. Однак спільноті вдалось також витворити мережу локалів – місць, в межах яких представники рок-тусівки могли поводити себе так, як цього вимагала сама тусівка. Локалями можна вважати важливі для спільноти київські кафе та нелегальний ринок «Балка», де постійно відбувалось спілкування. Як локалі можна розглядати «репетиційні точки», які могли облаштовувати майже будь-де, а також квартири представників спільноти. Наприкінці 1980-х років почали втрачати свою дисциплінарну роль і станції. Оскільки локалі дозволяли представникам рок-тусівки мати контроль над своїми соціальними умовами, можна вважати, що існування локалів до певної міри забезпечувало автономність спільноти.

Розділ 4. Бачення рок-спільнотою себе серед «інших»

4.1. Бачення локального контексту

Слід зазначити, що для представників рок-спільноти початок рок-концертів у Києві з початком перебудови була певною несподіванкою. Олексій Ковжун зауважує, що свого часу він не міг уявити, що в Києві може бути свій «рок-н-рол»³³². Коли Сергій Лисенко у 1986 р. поїхав домовлятися про фільмування з Віктором Цосом, то був «абсолютно шокований», коли побачив у Ленінграді діючий рок-клуб та навіть інфраструктуру для рок-музики: «В Києві це було неможливо собі уявити!»³³³. Сергій Лисенко також запам'ятав, як на першому київському рок-концерті «Дебют-86» його товариш, перекикуючи музику, заявив, що збожеволів би, якби побачив цей концерт кілька років тому³³⁴.

Відсутність будь-якого рок-життя до початку перебудови зумовлювала ставлення членів тусівки до Києва як до доволі відсталого провінційного міста. На думку Євгена Гудзя, Київ «завжди лишався периферійним за своєю енергією»³³⁵. Олексій Заїка зазначає: виступ американського гурту «Sonic Youth» у Києві у 1988 році зумовив зсув у музичному світобаченні «нашого городка»³³⁶. Дещо зверхнє ставлення до Києва можна помітити і на шпальтах «Гучномовця». У другому номері (1988) пишуть: чудово, що рок розвивається, а тому «задохшийся было Киев понемногу – вдох-выдох – отходит»³³⁷. В одній із заміток зауважують, що один зі членів львівського рок-клубу писав про київський гурт «Вавилон» як про гурт із «Великої Землі» рок-музики³³⁸. Таке формулювання авторів видається досить смішним:

³³² Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

³³³ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

³³⁴ Там само.

³³⁵ Дайте звук, будь ласка! Ч.1. Хв. 00:53. «В позитивному сенсі», додає він (Див. Там само).

³³⁶ Дрозд Ш. Sonic Youth в советском Киеве. Легендарный концерт на Отрадном. URL: <https://amnesia.in.ua/sonic-youth-kyiv> (дата звернення: 24.05.2021).

³³⁷ Темпаче. Беспокоится не о чем? Гучномовець. 1988. №2. С. 35.

³³⁸ Залетной В. Путевые заметки. Гучномовець. 1988. №1. С. 25.

Приятно, конечно, слышать, что наше тихое болото включили в состав Большой Земли рока, но все же хочется дожить до того Судного дня, когда издохнет последняя жаба и не останется больше следов от этой традиционной затхлости, вонючей и липкой жижи, засасывающей любое передовое начинание!³³⁹

На думку деяких тусівників, в Києві, як і загалом по УРСР, офіційна реакція на рок-музику була особливо обережною та жорсткою. Один з дописувачів у другому номері журналу «Рапок» (1988) пропонує навіть послуговуватись поняттям «*украинский обычай*»³⁴⁰. Ним він позначає постійні заборони та перешкоди, що їх представники влади чинять неформалам і «*молодежной и не молодежной, контр- и просто культуре*»³⁴¹ (Додаток 43). А як відзначає Тетяна Єжова, в Києві до гурту «ВВ» перестали ставитись підозріло лише після того, як у 1989 р. їхній кліп гурту «Танці» показали по Центральному телебаченню. «*И тогда уже подтянулись наши. Уже стало как бы не страшно: Москва разрешила, одобрила, значит, можно уже. У Киева, к сожалению вот, была всегда такая позиция – в Москве... не одобрили, значит всё*»³⁴². Так само з Москви, пригадує Роман Альтер, «легітимізували» фільм Сергія Лисенка з гуртом «Кіно»: «*А тогда, когда мы приехали, я и Лысенко, фильм привезли, наш вот этот с Цоем. Показать там, за что нас бьют... В Москве... Они офигели от нашего фильма. Естественно, сразу написали, что нельзя такой фильм запрещать и так далее*»³⁴³.

Тобто, загалом київська рок-тусівка існувала в не дуже комфортному для себе середовищі. До кінця 1980-х рр. тусівники продовжували періодично страждати від місцевої міліції. Особливо брутально з неформалами правоохоронці поводитись до початків перебудови. Наприклад, у 1983 р. КДБ рапортувало про затримання впродовж останніх трьох років близько семи сотень

³³⁹ Залетной В. Путевые заметки. *Гучномовець*. 1988. №1. С. 25.

³⁴⁰ Гуляй-Веселись А. К вопросу о «украинском обычае». *Рапок*. 1988. №2. С. 4-6.

³⁴¹ Там само.

³⁴² Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

³⁴³ Інтерв'ю з Романом Альтером.

людей, які «наслідували західних панків»³⁴⁴. Вочевидь, справжніх панків серед них було менше: як відзначав дописувач журналу «Рапок», у 1982 р. за звинуваченням у «симпатії до панків» могли затримати просто за збрите волосся на скронях³⁴⁵. Олексій Ковжун пригадує, як влітку 1983 р. його щодня затримували через сережку у вусі та довге волосся³⁴⁶.

Арештовувати за зовнішній вигляд та поведінку окремих київських неформалів продовжували і в перші роки перебудови. Олексій Ковжун і Сергій Лисенко пригадують, як влітку 1986 р. брали участь творчому перформансі на Андріївському узвозі. Тоді, не дуже розбираючись у меседжі групки юнаків, які «дивно виглядали та поводитись»³⁴⁷, міліція одразу ж «свинтила» всіх учасників дійства³⁴⁸. На чолі колони затриманих ішов полковник, як з іронією підкреслює Олексій Ковжун³⁴⁹. Сергій Лисенко згадує, як в перші роки перебудови постійно затримували панка Мандрона, який мав на голові характерний великий «ірокез»³⁵⁰ (Додаток 44). При цьому варто зауважити, що представники тусівки, які не надто виділялись своїм зовнішнім виглядом від своїх однолітків, могли з міліцією майже не стикатись³⁵¹.

Приблизно з 1987 р. представники міліції, за спогадами тусівників, уже не затримували неформалів³⁵². Проте загалом до міліції представники рок-спільноти, схоже, продовжували ставитись із недовірою. Описуючи один з концертів 1987 року, у «Гучномовці» пишуть, що про міліцію нічого поганого

³⁴⁴ ГДА СБУ Ф. 16. Оп 1. Спр 1213. Арк. 51-52.

³⁴⁵ Гуляй-Веселись А. К вопросу о «украинском обычае». *Рапок*. 1988. №2. С. 5. Як переповідає автор, щоб повернути документи та затримати «рекомендаційний лист» з міліції у інститут, йому тоді навіть довелося підстригтися під нуль.

³⁴⁶ Танцы в солидоле. Сергей Попович о группе «Раббота ХО». Інтерв'ю Сергія Поповича Шерману Дрозду. URL: <https://amnesia.in.ua/rabbota-ho> (дата звернення: 24.05.2021).

³⁴⁷ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

³⁴⁸ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

³⁴⁹ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

³⁵⁰ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

³⁵¹ Там само, Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

³⁵² Інтерв'ю з Сергієм Лисенком, Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

сказати не можна: *«простояли весь вечер в уголочке, даже никого по украинскому обычаю не повязали»*³⁵³. Оглядач фестивалю «Звезды-88» дивується великій кількості міліцейських під час фестивалю, які сформували аж чотири кордони³⁵⁴. На думку автора, їхнє ставлення до глядачів було занадто жорстоким: *«При малейшем нарушении „Правил учащегося средней школы” разговор был короткий – руки заламывали, по мордам били, да и чужие животы о свои каблуки почесать не стеснялись. Нечего, стало быть, с ними миндальничать. Ну, а если пивом попахивало...»*³⁵⁵. Інший автор описує, як міліція, на його думку, «приглядалась» до музикантів під час концерту в Голосіїво в 1987 р.: *«Один сержант так и заявил: „Не нравятся мэни эта публика”»*³⁵⁶. Після виступу одного музиканта «пов'язали» в туалеті: нібито за розпиття пива, хоча насправді продаж алкоголю тоді вже було дозволено. *«Забыли просто ребята, где живут»*³⁵⁷, – коментує дописувач.

Назагал, більшу загрозу для київської рок-тусівки під час перебудови представляла «урла» – так звані «гопники». «Це був кінець 80-х і почали з'являтися оці кріпкіє пацанчики. Рекет'юри, спортсмени, оця вся публічка»³⁵⁸, – пригадує Олексій Ковжун. На думку Романа Альтера, «урла» завжди була десь поруч із «волосатой тусовкой» – себто з'являлась там, де з'являлась тусівка³⁵⁹.

³⁵³ Адольфыч. Критические заметки о киевском роке або «пес бреше, бо співати не вміє». Гучномовець. 1988. №1. С. 19.

³⁵⁴ НЭС Постфестивальные заметки. Гучномовець. 1988. №3. С. 4.

³⁵⁵ Там само.

³⁵⁶ Гуляй-Веселись А. К вопросу о «украинском обычае». *Рапок*. 1988. №2. С. 5-6. Автор пропонує застосовувати цей термін відносно різних перешкод молодіжній культурі незалежно від регіону СРСР (Див. Там само).

³⁵⁷ Там само. С. 6.

³⁵⁸ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

³⁵⁹ Інтерв'ю з Романом Альтером.

Автор статті в «Гучномовці», коментуючи пісню одного гурту про «люберів»³⁶⁰ на фестивалі, відзначає, що більшість слухачів хоча б раз страждали від «урла»³⁶¹.

Зі спогадів тусівників, «гопники» могли періодично влаштовувати провокації неформалам³⁶², інколи могли виганяти їх з київських кав'ярень³⁶³, часом – влаштовувати бійки³⁶⁴. На думку представників спільноти, це відбувалось тому, що «урлі» просто не подобались «волосатые»³⁶⁵. Як пише Вадим Бандурін, *«после одной из репетиций, прямо на БЖ мне урла устроила сотрясение мозга. Просто так – за длинные волосы и серёжки»*³⁶⁶. Часом для агресивної поведінки щодо неформалів могли бути прагматичні підстави. Анатолій Вексклярський пригадує, як одного разу «гопники» умисно намагались «причепитись» до Романа Альтера. Тоді той уже почав влаштовувати концерти, тому провокатори, на думку Вексклярського, шукали сварки, аби забрати його гроші³⁶⁷. На меркантильний інтерес «урли», яка прийшла зривати «Балку» наприкінці 1980-х рр., натягає Олексій Ковжун: *«[«Гопникам», – В. К.] хтось сказав, що там крутяться великі гроші, і треба, щоб вони щось платили... і цієї публічки було небагато, людей 7, ну може 10, але не більше. А нас було людей 150-200. І вони почали по одному висмикувати з натовпу і відбирати там якісь гроші, платівки»*³⁶⁸.

³⁶⁰ «Любери» – молодіжна субкультура, що виникла в підмосковному місті Любер та існувала в 1980-ті рр.. «Любери» стали відомі завдяки своїм регулярним нападам на московських неформалів.

³⁶¹ НЭС Постфестивальные заметки. *Гучномовець*. 1988. №3. С. 4.

³⁶² Інтерв'ю з Романом Альтером, Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

³⁶³ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

³⁶⁴ Там само.

³⁶⁵ Там само.

³⁶⁶ Bandourin V. «Tatyana Yezhova Таня, если пользоваться teenage языком, то ты - права, конечно...» URL:

https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/2760269294055224/?comment_id=2760318600716960&reply_comment_id=2763143277101159 (дата звернення: 24.05.2021).

³⁶⁷ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

³⁶⁸ Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

На думку деяких київських тусівників, місцева «урла» досить агресивно щодо них поводитись, оскільки мала на це згоду міліції. Як пише Андрій Кротенко, після завершення фестивалю «Рок в боротьбі за мир» (1988) міліція, що була присутня і в залі, і на вулиці, «*выпустила суточников дабы они устроили заворушку*»³⁶⁹. Сергій Лисенко точно впевнений, що міліція «натравлювала» «гопників» на неформалів, адже в умовах змін доби перебудови самі правоохоронці вже не могли так просто затримувати представників рок-спільноти³⁷⁰. З його слів, про існування такої практики тусівникам у той час розповідали знайомі з міліцією, які симпатизували рок-музиці і рок-спільноті³⁷¹. Звісно, додає тусівник, «гопникам інколи не треба було дозволу від міліції для того щоб побитися там з неформалами»³⁷².

Як пригадує Анатолій Векслярський, інколи рокерам вдавалось давати відсіч «урлі» – наприклад, якщо в компанії була фізично сильна людина³⁷³. Роман Альтер стверджує, що представники рок-спільноти могли час від часу змінювати кафе, в яких тусувались. На його думку, опосередковано при цьому тусівка виходила із бажання ускладнити «гопникам» можливість себе дістати³⁷⁴. Крім того, Роман Альтер відзначає, що на Хрещатику за неформалів могла заступатись вантажники з місцевих ресторанів:

И когда когда, знаешь, на Крещатике начинали к хиппи приставлять, знаешь там всякие уроды, мы, грузчики, выходили как один и показывали, что трогать не надо! И как бы мы их гасили вот эти реакции, понимаешь, долгое время...И эта

³⁶⁹ Krotenko A. «ребята,я помню ситуацию так...». URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/1499659980116168/?comment_id=1500097230072443&reply_comment_id=1500153183400181 (дата звернення: 24.05.2021).

³⁷⁰ Інтерв'ю з Сергієм Лисенком.

³⁷¹ Там само.

³⁷² Там само.

³⁷³ Інтерв'ю з Анатолієм Векслярським. Також Анатолій Векслярський запам'ятав, як Олексій Ковжун захищався від «урли» на Нивках (вочевидь, після фестивалю «Рок в боротьбі за мир») із ножом: «– Пришла урла. Ну, я ножичек достал і все. – Леша, какой ножичек? Ти же пацифіст! – Я воїнствующій пацифіст» (Див. Vexlarsky A. «– Пришла урла...». URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/2739817112767109/?comment_id=2740513302697490 (дата звернення: 24.05.2021).

³⁷⁴ Інтерв'ю з Романом Альтером.

«Хвилянка», именно когда мы работали там грузчиками, стала таким местом, где они знали, по крайней мере, что если что – то выйдут и шас всем... Потому что не то что, знаешь, нас четверо, а... ещё [выйдут, – В. К.] грузчики всего нашего „объединения”... и это понятно – там уже ховайся, бригада³⁷⁵.

З наявних джерел виглядає, що загалом тусівникам було важко протистояти періодичним проявам агресії з боку «гопників». Двоє користувачів LifeJournal пригадують про «погром» на «БЖ» у травні 1989 року, коли «постраждало багато народу»³⁷⁶: «Организованные жлобы [гопники, – В. К.] выступили!»³⁷⁷. Велика потасовка, – оцінки якої очевидцями варіюються від «серйозної бійки»³⁷⁸ до «масового побоїща»³⁷⁹, – відбулась у травні 1988 року на Нивках на вже згаданому фестивалі «Рок в борьбе за мир». Тоді бійка почалась безпосередньо під час виступу польського гурту «Deserter»³⁸⁰. Зі слів Андрія Кротенка, битись почали, коли «гопники» «наїхали» на панків, які стояли перед сценою³⁸¹. Далі в конфлікт були втягнені й інші слухачі³⁸². Як пише один з учасників групи «KIEV UNDERGROUND 1986-1995», «чіпали» усіх, у тому числі музикантів³⁸³, а Вадим

³⁷⁵ Інтерв'ю з Романом Альтером.

³⁷⁶ yolich «в мае 89-го на БЖ много народу пострадало...». URL: <https://lehautparleur.livejournal.com/60122.html?thread=346330#t346330> (дата звернення: 24.05.2021).

³⁷⁷ gnom_gigant. «А, бля! Организованные жлобы выступили!». URL: <https://lehautparleur.livejournal.com/60122.html?thread=346586#t346586> (дата звернення: 24.05.2021).

³⁷⁸ Сагайдачная Л. «Anzhela та я помню как-бы)но если учесть, что я периодически попадала, в школьные годы, в драки между Водопарком и Воскрсенкой...». URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/1499659980116168/?comment_id=1505016332913866&reply_comment_id=1505115866237246 (дата звернення: 24.05.2021).

³⁷⁹ Viganovskaya A. «Я была. Такого массового побоища урлой в жизни не видела». URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/1499659980116168/?comment_id=1505016332913866 (дата звернення: 24.05.2021).

³⁸⁰ Фэллер Р. Фестивалите? Ну, ну... Гучномовець. 1988. №2. С. 18.

³⁸¹ Krotenko A. «ребята,я помню ситуацию так...». URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/1499659980116168/?comment_id=1500097230072443&reply_comment_id=1500153183400181 (дата звернення: 24.05.2021)..

³⁸² Там само.

³⁸³ Опанасович Г. «в 88 году, на нивках трогали всех, музыкантов тем боле))))». URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/1499659980116168/?comment_id=1500008190081347&reply_comment_id=1500064543409045 (дата звернення: 24.05.2021).

Бандурін зазначає, що гурт «Коллежский ассессор» тоді зі сцени виводили під прикриттям міліції³⁸⁴. У «Гучномовці» у 1988 р. згадали про бездіяльність міліції під час бійки: *«Между рядами прогуливались стражи порядка, с неподдельным интересом в глазах наблюдая за происходящим»*³⁸⁵. Як пише Тетяна Єжова, *«рассказывали, что местная урла оцепила все выходы и входы в парк, вырваться можно было только с боем»*³⁸⁶.

3.2. Ставлення до комсомолу

Варто зауважити, що насправді ЦК ВЛКСМ багато допомагав у розвитку рок-музики в СРСР в роки перебудови. Під егідою та за гроші комсомолу було створено рок-клуб у Києві, влаштовувались концерти та фестивалі³⁸⁷. Як вважає Олег Скрипка, в роки перебудови серед комсомолу існував справжній «серйозний рух» із розвитку рок-музики, в яку вкладали великі кошти³⁸⁸. Однак можна стверджувати, що загалом київському комсомолу не вдалось повністю «взяти під своє керівництво»³⁸⁹ київську рок-тусівку. Багато представників рок-спільноти, як можна побачити зі спогадів і рок-самвидаву, мислили себе автономно від цієї організації. Дехто досі згадує комсомол із певною ідеологічною відразою. Роман Альтер пригадує, що він «заперечував» комсомол: *«это мне вообще было противно»*³⁹⁰. Як відзначає Олексій Ковжун, «це [комсомольська організація – В.К.] була.... совєцька мерзость, куди заганяли

³⁸⁴ Bandourin V. «Этот концерт был одним из самых ужасных в моей жизни...». URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/1499659980116168/?comment_id=1500008190081347 (дата звернення: 24.05.2021).

³⁸⁵ Фэллер Р. Фестивалите? Ну, ну... *Гучномовець*. 1988. №2. С. 19.

³⁸⁶ Yezhova T. «Я тогда с Рабботой ХО раньше уехала...» URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/1499659980116168/?comment_id=1500097230072443 (дата звернення: 24.05.2021).

³⁸⁸ Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Хв. 11:53 – 12:04.

³⁸⁹ XXVII Съезд Коммунистической Партии Советского союза. 25 февраля - 6 марта 1986 года. Стенографический отчет. Москва, 1986. Т. 1. С. 377.

³⁹⁰ Інтерв'ю з Романом Альтером.

людей»³⁹¹. Олексій Попович вважає, що радянська рок-сцена зобов'язана комсомолу своїм існуванням, проте сам комсомол він ненавидить³⁹². Натомість Анатолій Вексклярський зазначає, що у 1980-ті рр. у нього взагалі не було ніякого ставлення до комсомолу: «Я розумів, що це десь паралельно зі мною відбувається, мене воно ніяким чином не цікавило»³⁹³. Такому сприйняттю комсомолу можна знайти кілька пояснень.

На думку представників спільноти, комсомол часто буквально заважав або обмежував місцевих прихильників та виконавців рок-музики. Очевидно, державна риторика щодо рок-музики змінилась занадто різко і швидко, щоб усі члени комсомолу одразу почали сприяти розвитку рок-музики. «Рок-музыку разрешили как-то внезапно»³⁹⁴, – як писав один з авторів «Гучномовця». Цим можна пояснити те, що, як вважає Тетяна Єжова, деякі комсомольці не дуже прагнули допомагати: «Ну а кто-то беспокоился за своё место. Потому что могли уволить, могли выговор объявить. Зачем? Зачем лишние хлопоты? Я же говорю, что просто многим проще запретить, не разбираясь: можно это, нельзя...»³⁹⁵. Наприклад, на думку одного з авторів «Гучномовця», організатори уже згаданого фестивалю «Рок в боротьбі за мир» зробили «все можливе для неможливості виступів учасників» (щоправда, він не конкретизує, про що йдеться)³⁹⁶. Таку поведінку комсомольців автор пояснює острахом: «Я так думаю, чтоб при смене власти не сразу головы рубили, а так- постепенно»³⁹⁷.

Як відзначають «тусівники», доволі обережно в київському комсомолі спершу ставились до гурту «ВВ». В інтерв'ю журналу «Гучномовець» (1988)

³⁹¹ Інтерв'ю з Олексієм Ковжном.

³⁹² Танцы в солидоле. Сергей Попович о группе «Раббота ХО». Інтерв'ю Шермана Дрозда з Сергієм Поповичем. URL: <https://amnesia.in.ua/rabbota-ho> (дата звернення: 24.05.2021).

³⁹³ Інтерв'ю з Анатолієм Вексклярським.

³⁹⁴ Темпаче. Беспокоится не о чем? *Гучномовець*. 1988. №2. С. 33.

³⁹⁵ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

³⁹⁶ Сказочка о мире или еще раз о «украинском обычае». *Гучномовець*. 1988. №3. С. 10-11.

³⁹⁷ Там само. С. 10.

гітарист «ВВ» Юрій Здоренко стверджував, що адміністрація рок-клубу не бажала допомагати гурту *«прикрываясь репликами типа: „Разве это музыка?“»*³⁹⁸. Попри фурор, з яким київська публіка зустрічала перші виступи «ВВ»³⁹⁹, в контрольований комсомолом рок-клуб цей гурт спершу не прийняли. Тетяна Єжова, яка була присутня при обговоренні потенційного вступу гурту в організацію, пригадує цю сцену так:

Пошли за кулисы, за сцену. Там сидели вот эти же дяди и тётки из городского управления культуры. И они высказывали свое мнение. Я помню, там встал какой-то дядя. Такой серьёзный. Уже в возрасте, наверное. И сказал: «Хлопці! Як вам не соромно?! Що ж ви знущаетесь з української мови!» То есть ничего им... не дали им тогда бумажки⁴⁰⁰.

Звісно, таку реакцію представники рок-спільноти не розуміли та не поділяли. У своєму щоденнику Тетяна Єжова про невдале прослуховування написала так: *«Похоже, что "Рокъ-Артель" никому из этих товарищей не нужна... Десяток человек мужественно дождались конца беседы, после чего четверо, в том числе и я, поехали к Саше Литовке переживать»*⁴⁰¹. А Олексій Нікольський, який входив до журі, що розглядало питання вступу «ВВ» до рок-клубу пригадує: *«это был просто цирк – типа заседания худ совета – я послушал – приколся – и пошел дальше бухать»*⁴⁰².

Навіть попри те, що наприкінці 1980-х рр. глядачі вже загалом могли активно виражати свої емоції під час концертів, з організаторами виступів у «тусівників» все одно могли виникати конфлікти. Автор замітки про концерт гурту «Гражданская оборона» в Києві у 1989 році описує «словесну перепалку»

³⁹⁸ Мазай Д. Интерв'ю с гитаристом группы «В.В.» Юрием Здоренко. *Гучномовець*. 1988. №2. С 29.

³⁹⁹ Див. Наприклад: Інтерв'ю з Сергієм Лисенком, Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном.

⁴⁰⁰ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою

⁴⁰¹ ВИДЕО "ВВ" в Киеве 1988г.(Рок-Артель). Из дневника Татьяны Ежовой. URL: http://vopli.blogspot.com/2008/11/1988_16.html#more (дата звернення: 24.05.2021).

⁴⁰² Nickolsky O. «Помню был в жюри которое принимало ВВ в рок клуб...» URL: https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/157725860976260/?comment_id=158702420878604 (дата звернення: 24.05.2021).

між ведучим та тусівниками, які перед концертом зібрались перед сценою, щоб потанцювати: «– *Отойдите от сцены, иначе концерт продолжаться не будет*!» – *взывает „свой в доску”*⁴⁰³ *ведущий. – А вы свет погасите в зале, тогда отойдем! – парируют хитрые тусовщики*»⁴⁰⁴. Доволі оригінально вчинив оргкомітет першого Київського рок-фестивалю (1988), коли після підрахунку голосування за найкращий гурт перше, місце посів маловідомий гурт «Набат». Тоді, як пише дописувач, приз глядацьких симпатій просто скасували, а сам гурт «Набат» «вивели» зі складу учасників гала-концерту⁴⁰⁵. «*В помещении рок-клуба повеяло смрадным воздухом 70-х годов, – коментує автор матеріалу, – Трудно говорить о перестройке, когда в организации подобных мероприятий процветает диктат руководства*»⁴⁰⁶.

Попри все, в роки перебудови комсомолська організація була майже офіційно зобов'язана іти назустріч неформалам. Роман Альтер згадує, як одного разу його в кафе «винтили» комсомольці, яких він вже наступного дня зустрів в райкомі комсомолу Московського району. Іронія ситуації полягає в тому, що того разу він з товаришем прийшов у райком, щоб домовитись із комсомолом про організацію концерту гурту «Натилус Помпилиус». І в умовах бюрократичного процесу він цей концерт справді погодив⁴⁰⁷ (Додаток 45). «*Серьёзно, я тогда понял, что Советской власти пиздец. Потому что они испугались. Понимаешь... такого совпадения*»⁴⁰⁸, – коментує тусівник.

Однак потуги комсомолу сприяти розвитку рок-музики в київській тусівці часто сприймали несерйозно: як певну формальність, якої комсомольці мають дотримуватись в поточних умовах. У журналі «Гучномовець», наприклад, можна

⁴⁰³ Вочевидь, це сарказм.

⁴⁰⁴ Темпаче. Все идет по плану. *Гучномовець*. 1989. №5. С. 10.

⁴⁰⁵ Менделенко С. Амбиции против разума. *Гучномовець*. 1988. №2. С. 37.

⁴⁰⁶ Там само.

⁴⁰⁷ Інтерв'ю з Романом Альтером.

⁴⁰⁸ Там само.

зустріти звинувачення комсомолу та комсомольської журналістики як кон'юктурщиків. Один з дописувачів пише: *«Вокруг вьются стайки солидных людей с видеокамерами и микрофонами. „Основная цель вашего творчества?“ И рок-музыканты, обрадованные вниманием, обстоятельно отвечают, хотя всем этим дядями и тетям абсолютно до фени и цель, и все творчество команды»*⁴⁰⁹. На думку іншого автора, комсомольців мало турбує якість гуртів, які вступають у рок-клуб: вони просто поставлять «галочку» та «гордо» скажуть: *«Ширятся ряды самодельных молодежных музыкантов»*⁴¹⁰.

Як своєрідний стиль наприкінці одного з випусків «Гучномовця» (1988) подають своєрідні «шаблони» для написання трьох різних видів статей про рок-музику, що використовувались в радянській пресі: *«раздолбательная», «умеренно-либеральная»* та *«одобрительная»* статті⁴¹¹ (Додатки 46-48). Окрім загальної насмішки над шаблонністю матеріалів про рок-музику, у першому випадку висміюють прагнення переконати читачів, що рок-музикант – це частина західної ідеології. У другому випадку сміються над аматорським бажанням комсомольської преси «допомогти» молоді «розібратись» у світі рок-музики. У третьому – над вимушеним – в умовах перебудови – твердженням про те, що рок-музикант є прогресивним явищем, покликанням *«сплотить»* радянську молодь⁴¹². Тобто навіть схвальні статті про рок-музику могли бути об'єктом для стилю через їхню «радянську» форму.

Критикували й те, що представники комсомолу і, зокрема, офіційних ЗМІ насправді не надто добре розбирались в рок-музиці. *«Они не врубались»*, - як зазначає Роман Альтер⁴¹³. Тетяна Єжова стверджує, що під час перших київських

⁴⁰⁹ Темпаче Беспokoиtься не о чем? *Гучномовець*. 1988. №2. С. 34.

⁴¹⁰ Адольфыч. Критические заметки о киевском роке або «пес бреше, бо співати не вміє». *Гучномовець*. 1988. №1. С. 20.

⁴¹¹ Незаменимое пособие для сочинения критических статей, фельетонов, полемических заметок на тему «рок-музыка». *Гучномовець*. 1988. №2. С. 74-76.

⁴¹² Там само. С. 75.

⁴¹³ Інтерв'ю з Романом Альтером.

концертів комсомол взагалі не сильно зважав на те, що всередині рок-музики існують різноманітні підстили: *«Первые же концерты, это было вообще, поскольку это организовывали комсомольцы, они же сваливали в одну кучу всех»*⁴¹⁴. Через це під час одного концерту могли «зводити» на одній сцені «треш-метал» гурти і, наприклад, авангадрні гурти, які грали дуже далекі відмінні стилі музики⁴¹⁵. Автор «листа в номер» у п'ятий випуск «Гучномовця» (рік) обурюється хіт-парадами, що їх укладали газети «Молода гвардія» та «Комсомольское знамя». Як він зазначає, сенсу складати такі списки загалом нема, до того ж київські колективи в них, на його думку, представлені неправильно⁴¹⁶. *«И зачем сваливать в одну кучу эстрадину и рок?»* – риторично питає дописувач⁴¹⁷.

В іншій статті (1987) один з авторів журналу зазначає: останнім часом в ЗМІ почало з'являтися багато повідомлень про рок-музику, але якість цієї інформації є доволі низькою⁴¹⁸. На його думку, в офіційній періодиці *«стало модным щеголять специальными терминами»*⁴¹⁹, проте появу нових музичних рубрик він пояснює просто бажанням збільшити накладі видань⁴²⁰. Як вважає автор, ЗМІ потребують «втручання» людей, які «по-справжньому люблять»⁴²¹ рок-музику. Тим часом, повідомлення «з телевізора» викликають у нього лише посмішку:

„Спасибо за ценную информацию”, – отвечаем мы, направляясь к телевизору в надежде получить нечто более ценное. И действительно получаем. Оказывается, истоки хеви-металл лежат... в духовых оркестрах. Об этом открытии целых полчаса рассказывал телезрителям старичок в военной форме / передача „Музыка и мы” / Вот вам и поток свежего воздуха через распахнутые двери!⁴²²

⁴¹⁴ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

⁴¹⁵ Інтерв'ю з Тетяною Єжовою.

⁴¹⁶ Фэйлетон В. Письмо в номер. *Гучномовець*. 1989. №5. С. 57.

⁴¹⁷ Там само.

⁴¹⁸ Темпаче Об информации / для размышления / *Гучномовець*. 1987. № 1. С. 11-12.

⁴¹⁹ Там само. С. 12.

⁴²⁰ Там само. С. 11.

⁴²¹ Там само. С. 12.

⁴²² Там само. С. 12.

Один з авторів відверто насміхається над посібником «Приглашем на дискотеку», що його в 1988 р. випустило видавництво «Музична Україна». Видання він критикує за його відсталість вже на момент випуску. Наприклад, дуже застарілими автор вважає описані в брошурі конкурси з поділом на команди під час дискотеки⁴²³. А основна критика полягає в тому, що у виданні багато уваги приділили джазу, при цьому рок-музику проігнорували: *«Н-да, припозднились малость, но ничего. Лет через сто, глядишь, и о роке заговорят уважительно»*⁴²⁴. Навіть гурти, що входили до офіційного київського рок-клубу, могли існувати «паралельно» з комсомолом. Зі слів Олега Верницького та Віктора Щекотуна, на керівництво рок-клубу вони «не звертали уваги»: займались творчістю, давали концерти і лише це їх і цікавило⁴²⁵. *«Клубы нам эти были до лампочки»*⁴²⁶.

Таким чином, наявні джерела показують, що рок-тусівка уявляла себе в не дуже комфортному для себе контексті. Київ представники спільноти бачили як провінційне місто, в якому неформали мають небагато свободи порівняно з деякими іншими великими містами СРСР. З підозрою в роки перебудови продовжували ставитись до міліції, а також періодично мали конфлікти з «гопниками», які часто свідомо йшли на конфлікт з представниками спільноти. До комсомолу та комсомольської періодики представники спільноти ставились доволі критично. На думку «тусівників», деякі представники комсомолу в перші роки перебудови продовжували обмежувати деякі музичні колективи. Залучення комсомолу до організації концертів та вихід некритичних матеріалів про рок-музику в молодіжній періодиці теж могли сприймати скептично. Зокрема,

⁴²³ Фэйлетон В. Письмо в номер. *Гучномовець*. 1988. №3. С. 64.

⁴²⁴ Там само.

⁴²⁵ Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Хв. 15:45 – 15:58.

⁴²⁶ Там само.

комсомолу могли закидати кон'юктурність та те, що комсомольці часто могли насправді не розбиратись у рок-музиці.

Висновки

З середини 1960-х рр. рок-музика була надзвичайно популярною серед радянської молоді. Уже в роки «застою» в СРСР сформувалась мережа неформальних каналів, через які поширювалась ця музика. Окремі радянські громадяни могли слухати західні радіостанції, «діставати» платівки та магнітофонні касети й бобіни з рок-музикою. Існував рок-самвидав. Щоб грати рок-музику, юнаки могли вручну вдосконалювати музичну апаратуру, а за допомогою магнітофонів вони мали змогу записувати власні музичні альбоми.

У радянському дискурсі західну рок-музику сприймали негативно: її критика з'явилась на сторінках молодіжних періодичних видань вже всередині 1960-х рр. і не зникала до років перебудови. Попри це, приблизно з середини 1970-х рр. прослідковується нейтральне та навіть позитивне ставлення до окремих західних рок-гуртів. З приходом до влади Юрія Андропова розпочалась ціла кампанія, спрямована проти рок-музики. Офіційне ставлення до рок-музики змінилось із початком перебудови, коли в ЗМІ все частіше стали виходити некритичні матеріали про західні та радянські рок-гурти.

Як елемент «уявного Заходу», рок-музика дуже приваблювала київську молодь. При цьому, як свідчать наші джерела, своє захоплення юнаки та юначки бачили, перш за все, як можливість для самовираження, а не як політичний чи ідеологічний протест проти радянської системи. У рок-спільноті пісні на соціальну й політичну тематку в роки перебудови могли навіть сприймати майже негативно, як певне слідування кон'юктурі.

Київська рок-тусівка сформувалась як спільнота молодих людей, які захоплювались рок-музикою, активно брали участь у рок-житті міста та спілкувались між собою. Сама рок-спільнота була не дуже великою – близько пари сотень людей – і складалась не лише з музикантів, а й з інших людей, наближених до київської рок-музики. У спільноту входили переважно юнаки та юначки, які в більшості не мали повної зайнятості. У межах спільноти існували

менші групи. Зокрема, найбільший поділ пролягав між «панками» та «металістами». Втім, як впливає зі спогадів «тусівників», загалом спільнота зберігала єдність навіть попри різні жанрові вподобання різних її представників.

У межах міського простору спільнота побутувала в контрольованих владою локаціях, «станціях». До таких місць можна віднести контрольований комсомолом рок-клуб, а також концертні зали. На перших концертах комсомол і міліція намагались контролювати активні реакції слухачів у залі. До того ж, від адміністрації будинків культури та актових залів залежали виконавці: з тих чи інших причин концерт музикантів могли скасувати.

З іншого боку, в межах міського простору спільноті вдалось вибудувати цілу мережу «локалів» – місць, у яких спільнота могла існувати поза соціальною дисципліною та поза контролем з боку влади. Ключовими місцями для спільноти стали київські кафе, в яких представники спільноти постійно збирались і спілкувались між собою. Деякі «тусівники» регулярно відвідували інший важливий осередок комунікації – нелегальний стихійний ринок платівок «Балка», який постійно змінював своє розташування. У різноманітних місцях могли облаштовувати свої репетиційні точки музиканти: в підвалах ЖЕКів, у бомбосховищах, будинках культури та навіть у себе вдома. Важливими «локалями» для тусівників були їхні власні квартири: в них так само часто спілкувались. До того ж, у квартири могли «вписувались» представники «тусівок» з інших міст – «вписки» забезпечували постійну комунікацію спільноти з іншими рок-тусівками.

Представники спільноти бачили Київ як доволі провінційне місто, для якого рок-життя загалом було явищем нехарактерним. Можна простежити критику місцевих представників влади: на думку тусівників, навіть у роки перебудови вони ставилась до неформалів занадто критично порівняно із ситуацією у «союзних центрах», Москві та Ленінграді. Представники рок-тусівки доволі негативно ставились до міліції, від якої в перші роки перебудови «неформали»

ще могли страждати. Своєрідним ворогом рок-спільноти була «урла», або ж «гопники». Зі спогадів представників тусівки, час від часу гопники могли влаштовувати провокації представникам спільноти, а іноді могло доходити до проявів фізичної агресії.

Попри підтримку комсомолом рок-музики в роки перебудови, багато представників рок-спільноти сприймало цю організацію негативно. Деякі комсомольці, на думку «тусівників» могли заважали спільноті: наприклад, ігнорувати чи ставитись із підозрою до окремих музичних колективів. Потуги комсомолу з розвитку рок-життя при цьому також сприймались доволі критично. Комсомольську пресу та комсомол могли звинувачувати у кон'юктурності. Комсомольців, які влаштовували рок-концерти та журналістів, які писали про рок-музику, часто критикували за те, що в рок-музиці вони насправді не надто розбираються.

Загалом, в лібрельних умовах перебудови київська молодь на основі свого захоплення сформувала доволі автономну спільноту. Рок-тусівка переважно побутувала в межах неконтрольованих владою просторів. Спільнота також послуговувалась неформальними каналами комунікації: обмін інформацією відбувався в обхід формальних каналів, через особисті знайомства, «вписки», поширення рок-самвидаву. Відмежовувала себе спільнота і від комсомолу, навіть попри те, що в роки перебудови ця організація почала сприяти рок-життю в СРСР.

Список використаних джерел і літератури

Джерела

Архівні документи:

1. ГДА СБУ. Ф. 16. Оп. 1. Спр. 1213. Арк. 51-52 (Докладная записка Центрального комитета Коммунистической партии Украины).

Опубліковані джерела:

1. XXVII Съезд Коммунистической Партии Советского союза. 25 февраля - 6 марта 1986 года. Стенографический отчет. Москва: Издательство политической литературы, 1986. Т. 1. 654 с.
2. Голяк В. Фарцовщики. Київ: Арий, 2013. 320 с.
3. Грицак Я., Хруслінська І. Розмови про Україну. Київ: Дух і Літера, 2018. 360 с.
4. Макаревич А. Сам овца. Москва: Захаров, 2008. 272 с.
5. Маркин Е. Не допускать назревания негативных процессов в среде молодежи. *Сборник статей об агентурно-оперативной и следственной работе КГБ СССР*. 1987. №116. С. 41-45.
6. Саркитов Н.Д., Божко Ю.В. Рок-музыка: Сущность, история, проблемы (Краткий очерк социальной истории отечественной рок-музыки). Москва: Знание, 1989. 64 с.
7. Смирнов И. Время колокольчиков. Жизнь и смерть русского рока. Москва: ИНТО, 1994. 264 с.
8. Gurevich D. From Lenin to Lennon: A Memoir of Russia in the Sixties. San Diego: Harcourt, 1991. 307 p.

Періодика:

1. Раноk. 1987. №1-7.
2. Раноk. 1988. №8.
3. Гей-гоп! 1988. №1-2.

4. Гей-гоп! 1989. №3.
5. Гей-гоп! 1990. №4.
6. Комсомольская правда. 1964. 1 января – 31 декабря.
7. Комсомольская правда. 1965. 1 января – 31 декабря.
8. Комсомольская правда. 1966. 1 января – 31 декабря.
9. Комсомольская правда. 1967. 1 января – 31 декабря.
10. Комсомольская правда. 1968. 1 января – 31 декабря.
11. Комсомольская правда. 1969. 1 января – 31 декабря.
12. Комсомольская правда. 1970. 1 января – 31 декабря.
13. Комсомольская правда. 1971. 1 января – 31 декабря.
14. Комсомольская правда. 1972. 1 января – 31 декабря.
15. Комсомольская правда. 1973. 1 января – 31 декабря.
16. Комсомольская правда. 1974. 1 января – 31 декабря.
17. Комсомольская правда. 1975. 1 января – 31 декабря.
18. Комсомольская правда. 1976. 1 января – 31 декабря.
19. Комсомольская правда. 1977. 1 января – 31 декабря.
20. Комсомольская правда. 1978. 1 января – 31 декабря.
21. Комсомольская правда. 1979. 1 января – 31 декабря.
22. Комсомольская правда. 1980. 1 января – 31 декабря.
23. Комсомольская правда. 1981. 1 января – 31 декабря.
24. Комсомольская правда. 1982. 1 января – 31 декабря.
25. Комсомольская правда. 1983. 1 января – 31 декабря.
26. Комсомольская правда. 1984. 1 января – 31 декабря.
27. Комсомольская правда. 1985. 1 января – 31 декабря.
28. Комсомольская правда. 1986. 1 января – 31 декабря.
29. Смена. 1964. №1-24.
30. Смена. 1965. №1-24.
31. Смена. 1966. №1-24.

- 32.Смена. 1967. №1-24.
- 33.Смена. 1968. №1-24.
- 34.Смена. 1969. №1-24.
- 35.Смена. 1970. №1-24.
- 36.Смена. 1971. №1-24.
- 37.Смена. 1972. №1-24.
- 38.Смена. 1973. №1-24.
- 39.Смена. 1974. №1-24.
- 40.Смена. 1975. №1-24.
- 41.Смена. 1976. №1-24.
- 42.Смена. 1977. №1-24.
- 43.Смена. 1978. №1-24.
- 44.Смена. 1979. №1-24.
- 45.Смена. 1980. №1-24.
- 46.Смена. 1981. №1-24.
- 47.Смена. 1982. №1-24.
- 48.Смена. 1983. №1-24.
- 49.Смена. 1984. №1-24.
- 50.Смена. 1985. №1-24.
- 51.Смена. 1986. №1-24.
- 52.Смена. 1987. №1-24.
- 53.Смена. 1988. №1-24
- 54.Смена. 1989. №1-24.
- 55.Смена. 1990. №1-24.
- 56.Гучномовець. 1988. №1-3
- 57.Гучномовець. 1989. №4-6.
- 58.КиМик. 1987. №1-3.
- 59.Ровесник 1964. №1-12.

- 60.Ровесник 1965. №1-12.
- 61.Ровесник 1966. №1-12.
- 62.Ровесник 1967. №1-12.
- 63.Ровесник 1968. №1-12.
- 64.Ровесник 1969. №1-12.
- 65.Ровесник 1970. №1-12.
- 66.Ровесник 1971. №1-12.
- 67.Ровесник 1972. №1-12.
- 68.Ровесник 1973. №1-12.
- 69.Ровесник 1974. №1-12.
- 70.Ровесник 1975. №1-12.
- 71.Ровесник 1976. №1-12.
- 72.Ровесник 1977. №1-12.
- 73.Ровесник 1978. №1-12.
- 74.Ровесник 1979. №1-12.
- 75.Ровесник 1980. №1-12.
- 76.Ровесник 1981. №1-12.
- 77.Ровесник 1982. №1-12.
- 78.Ровесник 1983. №1-12.
- 79.Ровесник 1984. №1-12.
- 80.Ровесник 1985. №1-12.
- 81.Ровесник 1986. №1-12.
- 82.Ровесник 1987. №1-12.
- 83.Ровесник 1988. №1-12.
- 84.Ровесник 1989. №1-12.
- 85.Ровесник 1990. №1-12.

Джерела усної історії:

1. Інтерв'ю з Тетяною Єжовою, оналайн, 13.03. 2021. Інтерв'юер Володимир Куделя.
2. Інтерв'ю з Олексієм Ковжуном, м. Київ, 04.04.2021. Інтерв'юер: Володимир Куделя.
3. Інтерв'ю з Романом Альтером, онлайн, 11.04.2021. Інтерв'юер Володимир Куделя.
4. Інтерв'ю з Андрієм Журавльовим, м. Київ, 20.04.2021 р. Інтерв'юерка: Віталіна Микитенко.
5. Інтерв'ю з Олегом Красіловським, м. Київ, 22.04.2021 р. Інтерв'юерка: Віталіна Микитенко.
6. Інтерв'ю з Анатолієм Векслярським, онлайн, 27.04.2021. Інтерв'юер: Володимир Куделя.
7. Інтерв'ю з Сергієм Лисенком, онлайн, 01.05.2021. Інтерв'юер: Володимир Куделя.

Фільми:

1. Дайте звук, будь ласка! Ч. 1. Реж Т. Єжова. Київ: Гучномовець-продакшн, 2016. 96 хв.
2. Легко ли быть молодым? Реж. Ю. Подниекс. Рига: Рижская киностудия, 1986. 83 хв.
3. Рок. Реж. А. Учитель. Ленинград: ЛСДФ, 1987. 80 хв.
4. Рок-культ. Реж. Н. Мейнерт, О. Капшай. Москва, 1988. 63 хв.
5. Шесть песен о бите. Реж. А. Ханютин. Москва: ВГИК, 1977. 22 хв.

Джерела в електронному форматі:

1. ...До 16 и старше. Быть металлистом. Эфир 17.02.1987. URL: https://youtu.be/TMНKE_desTE (дата звернення: 24.05.2021).

2. «ВВ» за любов фанатів платили здоров'ям – бухали. Інтерв'ю з Олександром Піпою. URL: <https://tabloid.pravda.com.ua/focus/4f50becb5c2b9/> (дата звернення: 24.05.2021).
3. «Мы говорим Би-би-си - подразумеваем Сева». URL: https://www.bbc.com/russian/interactivity/2010/07/100709_letters_seva (дата звернення: 24.05.2021).
4. «На нас делали бешеные деньги». Как власть в СССР запрещала рок-музыку и зарабатывала на ней миллионы. Інтерв'ю Петра Каменченка зі Стасом Наміним. URL: <https://lenta.ru/articles/2019/05/28/stasnamin1/> (дата звернення: 24.05.2021).
5. «Песни записывали на кассетный магнитофон, за ужином выпили бутылку „Украинской с перцем“» Объяснительные Виктора Цоя и Майка Науменко, которых задержали после квартирника в Киеве. URL: <https://meduza.io/feature/2017/06/24/pesni-zapisyvali-na-kassetnyy-magnitofon-za-uzhinom-vypili-butytku-ukrainskoy-s-pertsem> (дата звернення: 24.05.2021).
6. «Пьем-гуляем, музыку слушаем, комсомольцы... ». Інтерв'ю Петра Каменченка із Олегом Ковригою. URL: <https://lenta.ru/articles/2019/06/27/kovriga/> (дата звернення: 24.05.2021).
7. KIEV UNDERGROUND 1986-1995. URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660> (дата звернення: 24.05.2021).
8. Генис А., Волков С. Рок на костях: протестный потенциал музыки. URL: <https://www.svoboda.org/a/29259385.html> (дата звернення: 24.05.2021).

9. Ежова Т. Интервью со мной. URL: <https://lehautparleur.livejournal.com/108886.html> (дата звернення: 24.05.2021).
10. Ежова Т. Киевские залы и площадки по местам боевой рокенрольной славы. URL: <https://lehautparleur.livejournal.com/63660.html> (дата звернення: 24.05.2021).
11. Ежова Т. Киевский андеграунд (архив). URL: <https://lehautparleur.livejournal.com/148388.html> (дата звернення: 24.05.2021).
12. Ежова Т. Киевский андеграунд (архив). Интерв'ю Тетяни Єжової з С. Шевченком. URL: <https://lehautparleur.livejournal.com/148388.html> (дата звернення: 24.05.2021).
13. Идлис Ю., Щербакова К. Коган Е. Рок в лицах. URL: https://expert.ru/russian_reporter/2011/18/rok-vlitsah/ (дата звернення: 24.05.2021).
14. Интервью киевскому самиздатовскому журналу «Субъектикон». Интерв'ю А. Ніхілова з гуртом «Воплі Відоплясова». URL: <http://vopli.blogspot.com/2010/12/1988.html> (дата звернення: 24.05.2021).
15. Интерв'ю Олексія Кушніра з Василем Гойденко (1993). URL: <http://www.evermusica.com/asessor/press01.html> (дата звернення: 24.05.2021).
16. Интерв'ю Євгена Гудзя з Олександром Ткаченком. URL: https://www.youtube.com/watch?v=X0GfLtfeYv4&ab_channel=puppun33 (дата звернення: 24.05.2021).
17. Киевская Балка, 1975-2010. URL: <https://www.facebook.com/kiiebalka> (дата звернення: 24.05.2021).

18. Лахно С. Как я стоял у истоков рок-движения URL: https://rsx11m.livejournal.com/22020.html?noscroll&utm_medium=endless_scroll#comments (дата звернення: 24.05.2021).
19. Лахно С. Рукописи не горят. Магнитные ленты тоже. URL: <https://rsx11m.livejournal.com/4917.html> (дата звернення: 24.05.2021).
20. Музика, яка випередила свій час? Інтерв'ю Олега Гнатива з Анатолієм Вексклярським. URL: <https://podcasts.google.com/feed/aHR0cHM6L> (дата звернення: 24.05.2021).
21. Олег Скрипка: «Перший альбом ми записали на бабінний магнітофон». Інтерв'ю Окасани Ємець з Олегом Скрипкою. URL: <https://www.fest.lviv.ua/uk/news/356-oleh-skrypka-pershyy-albom-my-zapysaly-na-babinnyy-mahnitofon/> (дата звернення: 24.05.2021).
22. Олександр Піпа (Аттрактор) про те, як став панкрокером. URL: <https://youtu.be/tuzn3o1z3nQ> (дата звернення: 24.05.2021).
23. Олександр Піпа URL: https://m.facebook.com/story.php?story_fbid=103656851145095&id=101965261314254&m_entstream_source=video_home&player_suborigin=entry_point&player_format=permalink&anchor_composer=false (дата звернення: 24.05.2021).
24. Олексій Ковжун про концерти 80-х, телебачення 90-х і політику 00-х. Інтерв'ю Назара Шешуряка з Олексієм Ковжуном . URL: <https://amnesia.in.ua/oleksiy-kovzhun> (дата звернення: 24.05.2021).
25. Подпольный рок-самиздат 80-х. Лекция Александра Кушнина. URL: <https://youtu.be/L6w3rTpFPjY> (дата звернення: 24.05.2021).
26. Розсекречена історія. Чому в СРСР заборонили Бітлз. URL: <https://youtu.be/a-jqLfu3Fcs> (дата звернення: 24.05.2021).
27. Сева Новгородцев: «Россия страна динамичная и непредсказуемая». Інтер'ю Дениса Камєнщїкова з Сєвою Новгородцевим.

URL: <https://yeltsin.ru/news/seva-novgorodcev-rossiya-strana-dinamichnaya-i-nepredskazuemaya/> (дата звернення: 24.05.2021).

28. Сергій Попович про нью-йоркський «Кримнаш» та американський успіх «ДахиБрахи». Інтерв'ю Альберта Цукренка з Сергієм Поповичем. URL: <https://m.youtube.com/watch?v=8y3l16DuUcY&feature=youtu.be> (дата звернення: 24.05.2021).

29. Танцы в солидоле. Сергей Попович о группе «Раббота ХО». Інтерв'ю Шермана Дрозда з Сергієм Поповичем. URL: <https://web.archive.org/web/20191010083054/https://amnesia.in.ua/rabbota-ho> (дата звернення: 24.05.2021).

Література

Монографії, збірники статей:

1. Грінченко Г. Усна історія: Методичні рекомендації з організації дослідження; для студентів і аспірантів. Харків: НТМТ, 2007. 28 с.
2. Кушнир А. Золотое подполье. Полная иллюстрированная антология рок-самиздата 1967-1994. Нижний Новгород: Деком, 1994. 368 с.
3. Синеокий О. В. Рок социалистического содружества в хронологии звукозаписи. Кошице: Academic Society of Michal Baludansky, 2014. 238 с.
4. Троицкий А. Рок в Союзе: 60-е, 70-е, 80-е. Москва: Искусство, 1991. 207 с.
5. Хобсбаум Е. Эпоха крайностей. Короткий двадцатый век (1914–1991). Москва: Издательство Независимая Газета, 2004. 632 с.

6. Чередниченко Т. Музыкальный запас. 70-е. Проблемы. Портреты. Случаи. Москва: Новое Литературное Обозрение, 2002. 362 с.
7. Шліхта Н. Історія радянського суспільства: Курс лекцій. 2-ге вид. Харків: Акта, 2015. 252 с.
8. Щепанская Т. Б. Система: тексты и традиции субкультуры. Москва: ОГИ, 2004. 286 с.
9. Юрчак А. Это было навсегда, пока не кончилось. Последнее советское поколение. Москва: Новое литературное обозрение, 2014. 664 с.
10. Bahry R. Rock Culture and Rock Music in Ukraine. *Rocking the State. Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia* / ed. by S. P. Ramet. London & New York: Routhledge, 2019. P. 243-296.
11. Ball A. Imagining America: Influence and Images in Twentieth-Century Russia. Lanham, Boulder, New York, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2003. 328 p.
12. Bashkirova E. I. The Foreign Radio Audience in the USSR During the Cold War: An Internal Perspective. *Cold War Broadcasting Impact on the Soviet Union and Eastern Europe. A Collection of Studies and Documents* / ed. by A. R. Johnson, R. E. Parta. Budapest, New York: Central European University Press, 2010. P. 103-121.
13. Cushman T. Notes from the Underground: Rock Music and Counterculture in Russia. Albany, New York: State University of New York Press, 1995. 404 p.
14. Fiske J. Power Plays, Power Works. London, New York: Routledge, 1993. 372 p.
15. Frith S. Music and Identity. *Questions of Cultural Identity* / ed. by S. Hall, P. Du Gay. SAGE Publications: London, Thousand Oaks, New Delhi. 1996. P. 108-128.

16. Hedbige D. Subculture. The Meaning of Style. Routledge: London and New York, 1979. 195 p.
17. Johnstone B. Discourse Analysis and Narrative. *The Handbook of Discourse Analysis* / ed. by D. Schiffrin, D. Tannen, H. Hamilton. Oxford: Blackwell Publishers. P.635-649.
18. Kan A. Living in the Material World: Money in the Soviet Rock Underground. *Dropping out of Socialism. The Creation of Alternative Spheres in the Soviet Bloc* / ed. by J. Fürst, J. McLellan. Lanham, Boulder, New York, London. Lexington Books, 2017. P. 255-276.
19. Lewis L. The Adoring Audience: Fan Culture and Popular Media. Routledge: London, 2003. 256 p.
20. Ramet S. Rock: the Music of Revolution and Political Conformity. *Rocking the State. Rock Music and Politics in Eastern Europe and Russia* / ed. by S. P. Ramet. London & New York: Routhledge, 2019. P. 1-14.
21. Rish W. The Ukrainian West Culture and the Fate of Empire in Soviet Lviv. Cambridge, London: Harvard University Press, 2011. 374 p.
22. Roszak T. The Making of a Counter Culture: Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition. New York: Anchor Books 1969. 304 p.
23. Ryback T. Rock Around the Bloc: A History of Rock Music in Eastern Europe and the Soviet Union. Oxford: Oxford University Press, 1990. 272 p.
24. Stock M. Facebook: A Source for Microhistory? *Facets of Facebook Use and Users* / ed. by K. Knautz, K. S. Baran. Berlin: De Gruyter. P. 210-240.
25. Tsipursky G. Coercion and Consumption. The Khrushchev Leadership's Ruling Style in the Campaign against "Westernized" Youth, 1954-1964. *Youth and Rock in the Soviet Bloc. Youth Cultures, Music, and the State in*

Russia and Eastern Europe / ed. by W. J. Risch. Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books, 2015. P. 55-81.

26. Tsipursky G. Socialist Fun. Youth, Consumption, and State-Sponsored Popular Culture in the Cold War Soviet Union, 1945–1970. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 2016. 366 p.

27. Wanner C. Nationalism on Stage: Music and Change in Soviet Ukraine. *Retuning Culture: Musical Changes in Central and Eastern Europe* / ed. by M. Slobin. Durham, NC: Duke University Press, 1996. P. 136-155.

28. Youth Cultures. Scenes, Subcultures and Tribes / ed. by P. Hodkinson, W. Deicke. London & New York: Routledge, 2009. 280 p.

29. Zhuk S. Détente and Western Cultural Products in Soviet Ukraine during the 1970s. *Youth and Rock in the Soviet Bloc. Youth Cultures, Music, and the State in Russia and Eastern Europe* / ed. by W. J. Risch. Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books, 2015. P. 117-153.

30. Zhuk S. I. Fascist Music from the West: Anti-Rock Campaigns, Problems of National Identity, and Human Rights in the ‘Closed City’ of Soviet Ukraine, 1975–84. *Popular Music and Human Rights* / ed. I. Peddie. London & New York, 2011. V. 2. P. 147-159.

Статті:

1. Беляев И. А., Беляева Н.А. Культура, контркультура, субкультура. *Духовность и государственность. Сборник научных статей.* Выпуск 3 / Ред. И. А. Беляев. Оренбург, 2002. С. 5-18.

2. Грінченко Г. Текстуальний аналіз усно-історичного свідчення (на прикладі усних інтерв'ю з колишніми “остарбайтерами” Харківської області). *Схід-Захід.* 2006. № 6. С.151-170.

3. Каганов Ю. Музыка як ідеологічний феномен: радянський контекст і українська версія (друга половина XX ст.). *Наукові праці*

історичного факультету Запорізького національного університету. 2012. Вип. XXXIII. С. 159—164.

4. Лошков Ю. Рок-музика в Україні: ознаки періодизації. *Аркадія*. 2015. № 1 (42). С. 14—18.

5. Нікітенко К. Менеджмент митців у СРСР: між творчою промоцією і кримінальним переслідуванням (на прикладі рок-андеграунду 1960-1980-х рр.). *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2017. Вип. 32. С. 26—43.

6. Окаринський В. Нарис історії західноукраїнської (галицької) рок-музики (1960-і 1980-і рр.). *Україна Європа Світ. Міжнародний збірник наукових праць* / Гол. ред.: Л. М. Алексієвець. Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. Вип. 2. С. 254.

7. Юркова О. Facebook як новий тип історичного джерела: спроба характеристики та практичні завдання архівування документів. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. 2015. Ч. 25. С. 31-48.

8. Crossley N. Pretty connected: The Social Network of the Early UK Punk Movement. *Theory, Culture & Society*. 2008. Т. 25. №. 6. Р. 89-116.

9. Davydov S. G. Youth Subcultures of the USSR in the 1950–1980s. *6th International Conference on Education, Language, Art and Inter-cultural Communication (ICELAIC 2019)* / ed. by Y. Zhang, X. Zang, T. Volodina // *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. 2020. Vol. 378. P. 775–778.

10. Fox K. Real Punks and Pretenders. The Social Organization of Counterculture. *Journal of contemporary ethnography*. 1987. Vol. 16. №. 3. 344–370 pp.

11. Hesmondhalgh D. Subcultures, Scenes or Tribes? None of the Above. *Journal of Youth Studies*. Vol. 8, No. 1. March 2005. pp. 21–40.

12. Hrycak A. The Coming of «Chrysler Imperial»: Ukrainian Youth and Rituals of Resistance. *Harvard Ukrainian Studies*. 1997. Vol. 21. №. 1/2. P. 63-91.
13. Klid B. Popular Music, National Culture and the First Chervona Ruta Festival of 1989. *East/West Journal of Ukrainian Studies*. 2014. Vol. 1. No. 1. P. 45–58.
14. McMichael P. «After all, you're a rock and roll star (at least, that's what they say)»: Roksi and the Creation of the Soviet Rock Musician. *The Slavonic and East European Review*. 2005. P. 664-684.
15. Soroka S. Youth Subcultures as a form of Protest to Authoritarian Regime (on the Example of Soviet Ukraine in the 1950s–1980s). *Studia Warmińskie*. 2019. No. 56. P. 391–403.
16. Wilson R, Gosling S, Graham L. A Review of Facebook Research in the Social Sciences. *Perspectives on Psychological Science*. 2012. № 7(3). P. 203-220.
17. Zhuk S. Religion, "Westernization," and Youth in the "Closed City" of Soviet Ukraine, 1964-84. *The Russian Review*. 2008. Vol. 67. No. 4. P. 661–679.

Електронні ресурси:

1. Гладарев Б. Жизненные миры «особой» ленинградской молодежи. *Неприкосновенный запас*. 2004 № 4 (36). URL: <https://magazines.gorky.media/nz/2004/4/zhiznennye-miry-osoboj-leningradskoj-molodezhi.html> (дата звернення: 24.05.2021).
2. Дися К. «Сьогодні в клубі будуть танці»: еволюція клубної культури Києва 1960-х 2010-х років. URL: <https://uamoderna.com/md/sogodni-v-klubi-budut-tanczi> (дата звернення: 24.05.2021).

3. Дрозд Ш. Sonic Youth в советском Киеве. Легендарный концерт на Отрадном. URL: <https://amnesia.in.ua/sonic-youth-kyiv> (дата звернення: 24.05.2021).
4. Дрозд Ш. Бомбоубежища и тюрьмы. Где репетировали (анти)советские рок-группы. URL: <https://amnesia.in.ua/band-practice> (дата звернення: 24.05.2021).
5. Дрозд Ш. Самиздат «Гучномовець». Как появился рупор киевского рока. URL: <https://amnesia.in.ua/guchnomovets> (дата звернення: 24.05.2021).
6. Зарубежная эстрада, изданная на грампластинках фирмой «Мелодия» с 1964 по 1991 гг. URL: <https://hodor.lol/post/69369/> (дата звернення: 24.05.2021).
7. Здравомыслова Е. Ленинградский «Сайгон» — пространство негативной свободы. *Неприкосновенный запас*. 2009. № 6. URL: <https://magazines.gorky.media/nlo/2009/6/leningradskij-sajgon-8212-prostranstvo-negativnoj-svobody.html> (дата звернення: 24.05.2021).
8. Рот-Ай К. Кто на пьедестале, а кто в толпе? Стиляги и идея советской «молодежной культуры» в эпоху «оттепели». *Неприкосновенный запас*. 2004. № 4(36). URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2004/4/ra4.html> (дата звернення: 24.05.2021).
9. Шешуряк Н. Алексей «Макет» Дегтярь об истории Ivanov Down и новом альбоме. URL: <https://amnesia.in.ua/ivanov-down> (дата звернення: 24.05.2021).
10. Williams P., Hannerz E. Articulating the “Counter” in Subculture Studies. *M/C Journal*. Vol. 17, No. 6. 2014. URL: https://www.researchgate.net/publication/269697230_Articulating_the_'Counter'_in_Subculture_Studies (дата звернення: 24.05.2021).

Додатки

Додаток 1

Опитник для представників київської рок-тусівки

Розкажіть, будь ласка, про своє захоплення роком в СРСР. Ви можете почати з юності й розказати те, що вважаєте за необхідне. Якщо у мене будуть питання, я поставлю їх після Вашої розповіді

1) Знайомство з рок-музикою

1. Пригадайте, будь ласка, Київ до 1986 року. З вашого досвіду чи досвіду ваших знайомих, яким тоді було рок-життя міста?
2. Яким Ви уявляли своє майбутнє в дитинстві, юності? Про що мріяли?
3. Чи можете Ви пригадати, як до вашого захоплення рок-музикою ставились батьки? Вчителі? Однолітки?

2. Входження до спільноти

4. Як Ви думаєте, коли сталося так, що Ви могли ствердити, що належите чи причетні до рок-тусівки?
5. Чим вас приваблювала тусівка?
6. Чи часто в другій половині 80х ходили на концерти? Пригадайте, будь ласка, які концерти, вас вразили найбільше в ті часи?
7. Як би Ви описали Ваш типовий день в часи «перебудови»?

3. Спільнота

8. Скажіть, чи ви погоджуєтесь чи не погоджуєтесь із таким твердженнями: в часи перебудови в Києві існувала одна згуртована тусівка з людей, що захоплювались роком або грали рок.
9. Якщо так, то хто в неї входив? Переважно музиканти чи не лише?
10. Якщо ні – як би охарактеризували рок-життя Києва того часу?
11. Наскільки багато, на вашу думку, людей входило в тусівку? Чи якимось кількістю змінювалась із часом?
12. Як Ви могли впізнати людину з тусівки? Ви мали бути знайомі лише особисто, чи не обов'язково?

4. Місця

13. Розкажіть, будь ласка, які місця в Києві у Вас найбільше асоціюються з другою половиною 1980-х років?
14. Ви відвідували київські кав'ярні в 1980-і роки? Спробуйте, будь ласка, пригадати, якими вони були та чим запам'ятались найбільше?
15. Чи вписувались ви чи до вас? Можете пригадати, як це зазвичай відбувалось?

16. Чи відвідували ви «Балку»? Якщо так, то чи можете, будь ласка, пригадати, як ви почали на неї ходити?
17. Якщо так: можете пригадати свій найяскравіший спогад, пов'язаний з «Балкою»?
18. Якщо так: чи виникали у вас чи у ваших знайомих балочників якісь проблеми з міліцією? Якщо так, то як часто?

5. Комсомол

19. **Розкажіть, будь ласка, про свій досвід контактування з комсомолом.**
20. Коли Ви дізнались про відкриття в Києві рок-клубу, чи могли би Ви пригадати, як Ви до цього поставились?
21. Наскільки представники комсомолу заважали чи допомагали Вам з концертами?
22. Ви не могли б пригадати, яким загалом було Ваше ставлення до комсомолу у 1980-х рр.?

6. Силові структури

23. **Розкажіть, будь ласка, про свій досвід контакту з представниками міліції чи КДБ.**
 24. Якщо можете пригадати, розкажіть, як Ви тоді ставились до того, що вас забирають чи можуть забрати у відділок?
 25. Наскільки загалом Ви себе відчували в безпеці на концертах чи під час тусовок?
 26. Чи відчували ви тоді якийсь інтерес силових служб до тусовки?
 27. Можливо, Ви зараз можете пригадати, яким було ваше ставлення до КДБ та до міліції у 1980-і роки?
 28. Як ви думаєте, чи вплинула незалежність на Ваше життя як людини, пов'язаною з київською рок-культурою? Якщо так, то як?
-
29. Чи згадуєте Ви зараз своє «рок-життя» в СРСР? Що Ви у цей час відчуваєте?
 30. Яким є ваш найприємніший спогад, пов'язаний із тими часами?

Словник сленгу рок-тусівки.

Укладений на основі усноісторичних інтерв'ю та рок-самвидву

«Балка» – нелагальний стихійний ринок в Києві, на якому обмінювали та продавали платівки. Упродовж 1970-х - 1980-х рр. постійно змінював своє розташування. Зазвичай, відбувався по суботах.

Балочник – людина, яка регулярно ходить на «Балку».

БЖ – кафе на вулиці Великій Житомирській, 8/14.

Бобина – катушка з магнітної стрічки, що програється на магнітофонах.

Верхний Париж, верхний Парком – одне з двох кафе на вулиці Паризької комуни, що знаходилося вище по вулиці. (вул. Паризької комуни, 20)

Вписатись – 1). Знайти вписку, знайти де переночувати. 2). Влитись у компанію, увійти в контакт, затусуватись (Приклад вживання: «Мы тогда вписались в разные тусовки»).

Вписка – тимчасове проживання людини, що приїхала з іншого міста, вдома у іншої людини з тусівки. Не триває надто довго, зазвичай декілька днів.

Двойная половинка – філіжанка кави, яку представники тусівки замовляли в київських кав'ярнях. Порівняно зі стандартною порцією мала вдвічі менше води і вдвічі більше кави. Через це є міцнішою за звичайну каву. Коштувала відповідно не 14, а 28 копійок.

Залитовать – узгодити репертуар з комсомолом, отримати дозвіл на виступ. Див. литовка.

Квартирник – музичний концерт, що відбувається вдома у когось із тусівки в доволі вузькому колі людей. У Києві квартирників проводилось небагато.

Ковать – грати хеві-метал.

Комсюки – комсомольці.

Литовка, литование – процедура узгодження репертуару гурту з комсомолом, фактично процес проходження репертуару через цензуру. Обов'язкова умова для виступу гурту.

«Морозка» – кафе «Морозиво» на Хрещатику (Хрещатик, 52)

Менты, мусора – міліція.

Металлисты, металлюги – фанати й виконавці хеві-металу.

Нижний Париж, нижний Парком – одне з двох кафе на вулиці Паризької комуни, знаходилося нижче по вулиці. (вул. Паризької комуни, 12).

Плита – вінілова платівка.

Реп-точка, репетиційна точка, реп-база – місце для репетицій.

Рок-н-ролл – менш вживане слово на позначення рок-музики. Не має стосунку до близького до року стилю, що виник на базі джазу, ритм енд блюзу та бугі-вугі на початку 1950-х рр. Приклад вживання: «Це був справжній рок-н-ролл!».

Свинтить – затримати, заарештувати, заборонити. Вживається відносно влади. Приклад вживання: «Конечно, без винта не обходится, но происходит это так: здесь свинтят – там ослабят».

Сейшн – те саме, що концерт.

Сова – Радянський Союз.

Стекляшка, стекло, загон – кафе «Хвилинка» на площі Ленінського комсомолу.

Трава – марихуана.

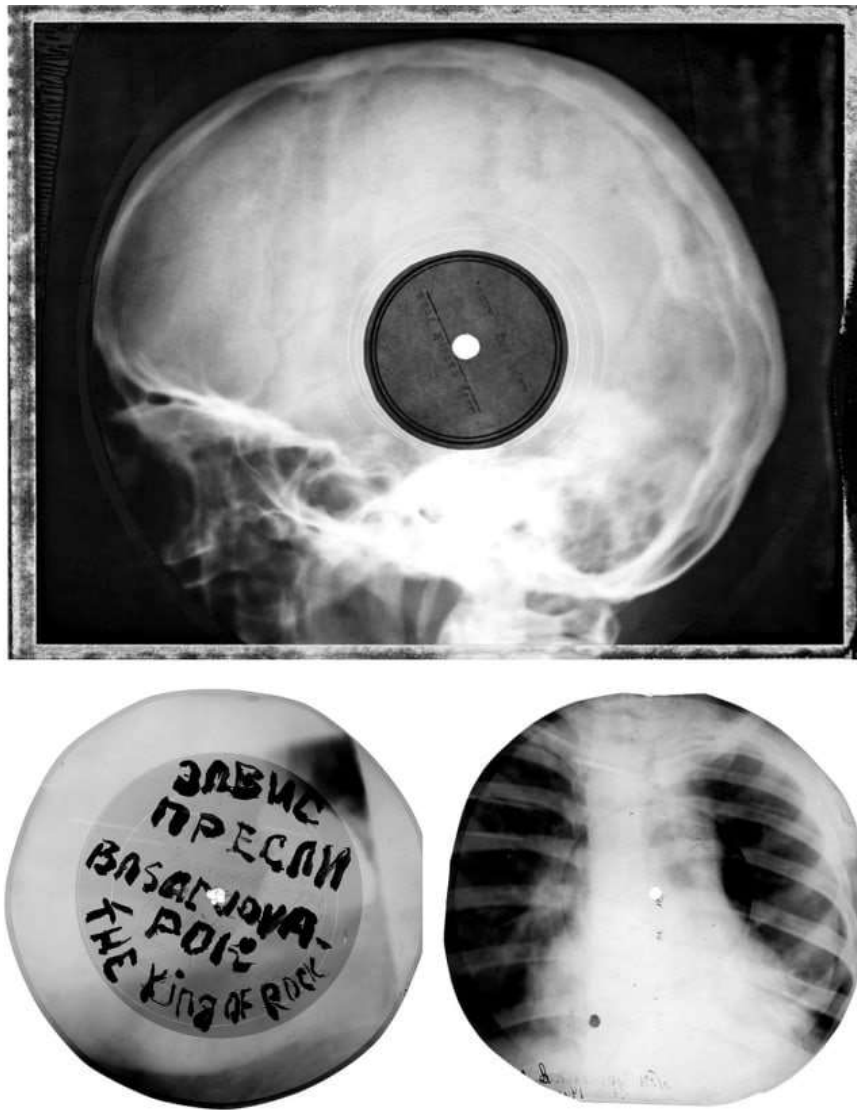
Тусоваться, тусить – спілкуватись в межах певної тусівки.

Урла – «гопніки» – напівкримінальні елементи спортивної зовнішності.

Хипы, хипари – гіпі.

ЦГ, «Галерея» – кафе в будівлі Центрального гастроному біля станції метро «Більшовик».

«Музыка на кістках»

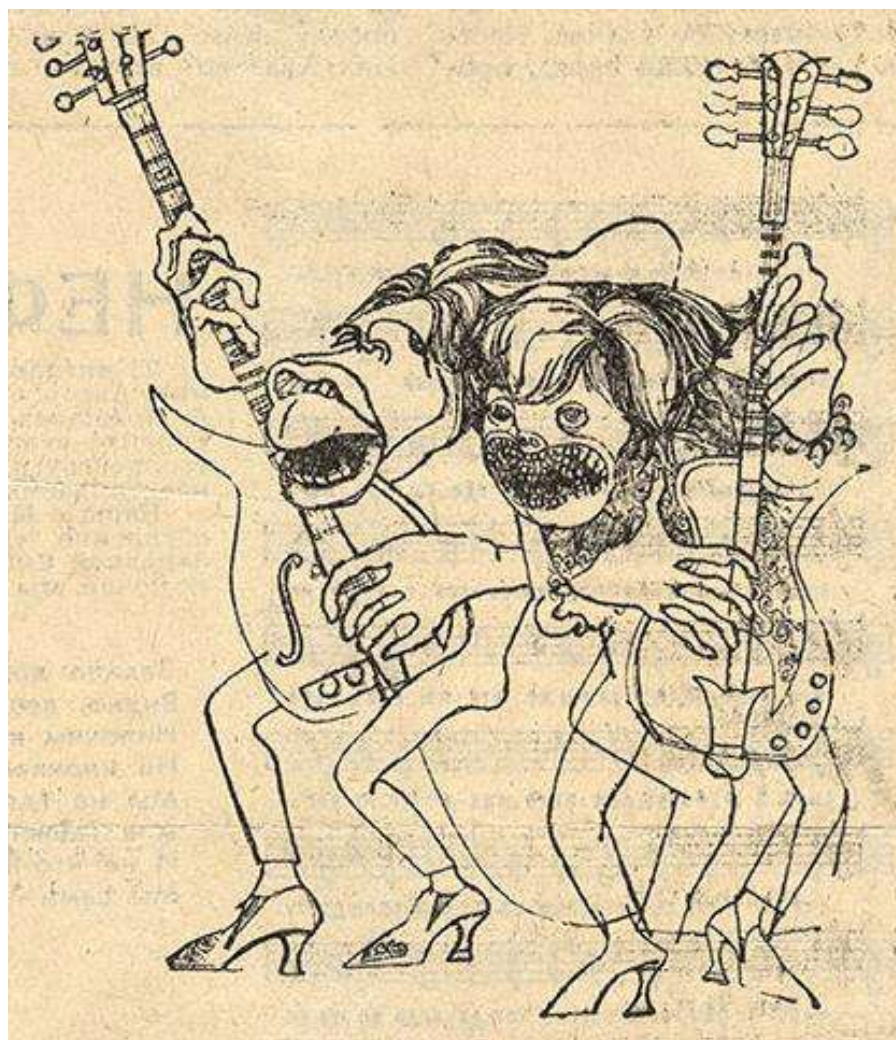
Джерело: Музыка на костях: как в СССР запрещённую западную музыку подпольно записывали на рентгеновских снимках. URL: <https://cameralabs.org/7687-muzyka-na-kostyakh-kak-v-sssr-zapreshchionnuyu-zapadnuyu-muzyku-podpolno-zapisyvali-na-rentgenovskikh-snimkakh> (дата звернення: 24.05.2021).

Фото слухачів гурту «The Beatles» у випуску журналу «Смена» (1964 р.)

Джерело: Смена. 1964. №2 (880). С. 17.

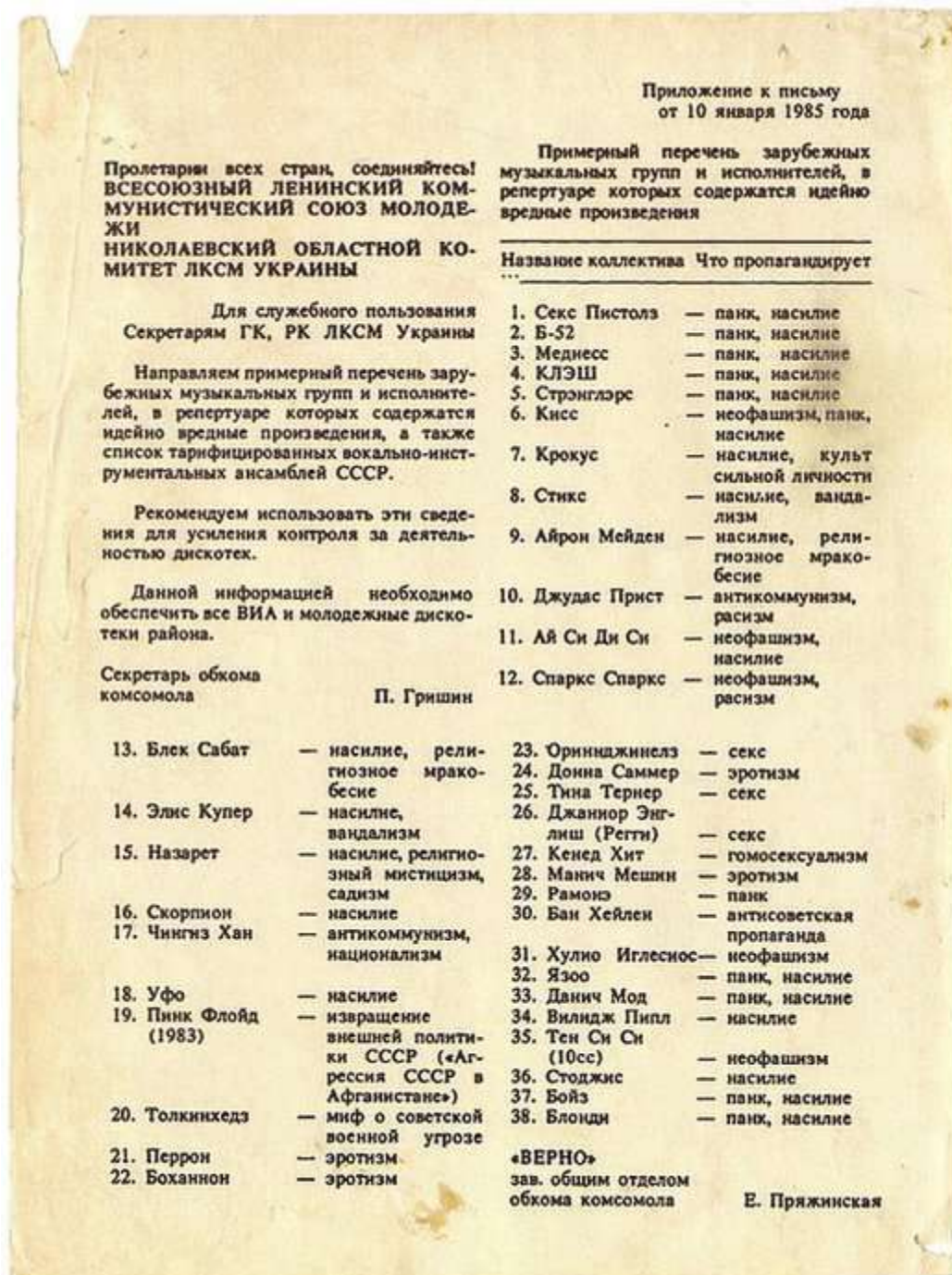
Карикатура на західних рок-музикантів у випуску газети «Комсомольская правда», 1967 р.

Джерело:

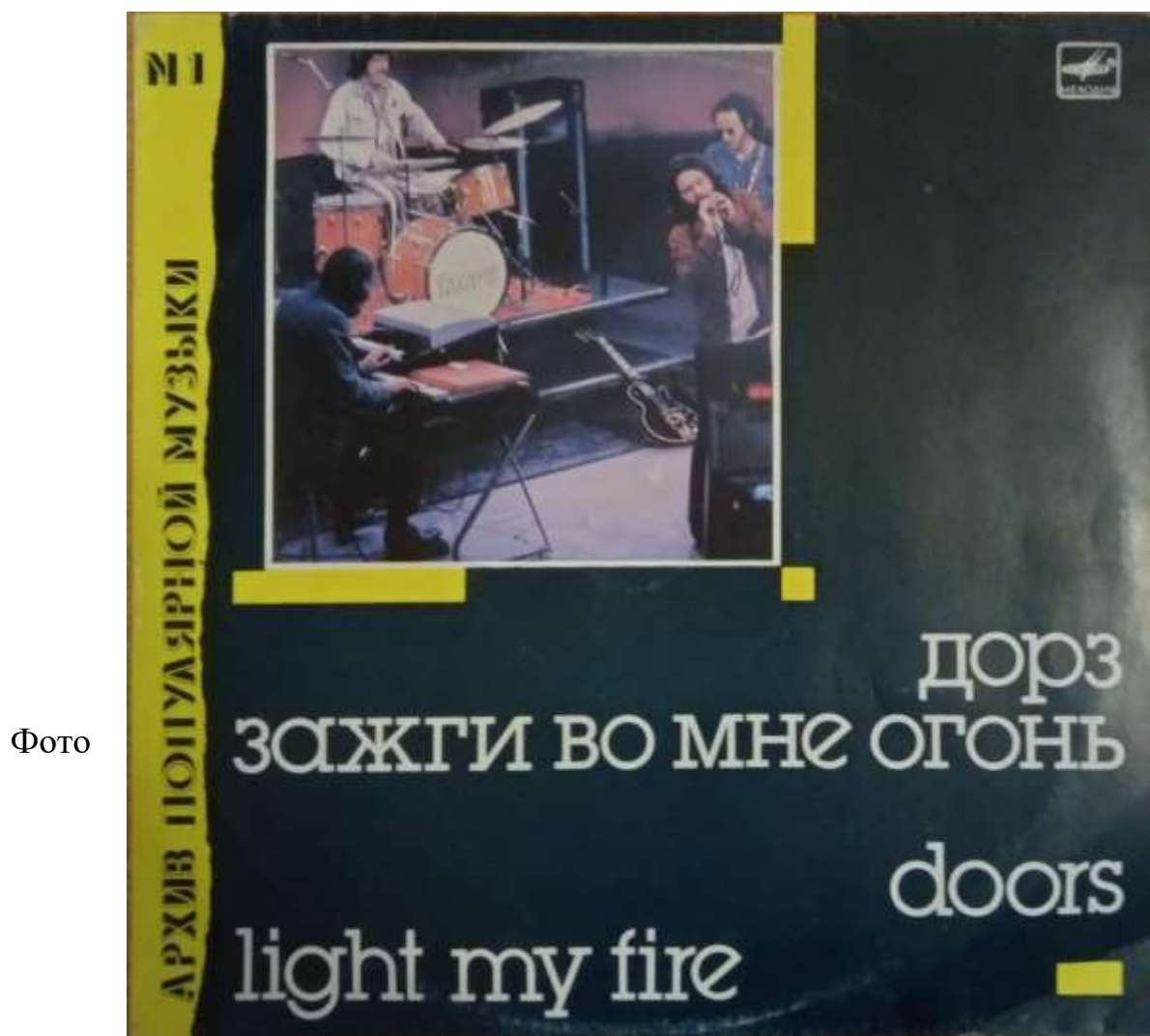
Комсомольская правда. 1967. 19 февраля. С. 3.

**Список заборонених західних рок-гуртів в додатку до листа
Миколаївського обкому ЛКСМ, 1985 р.**

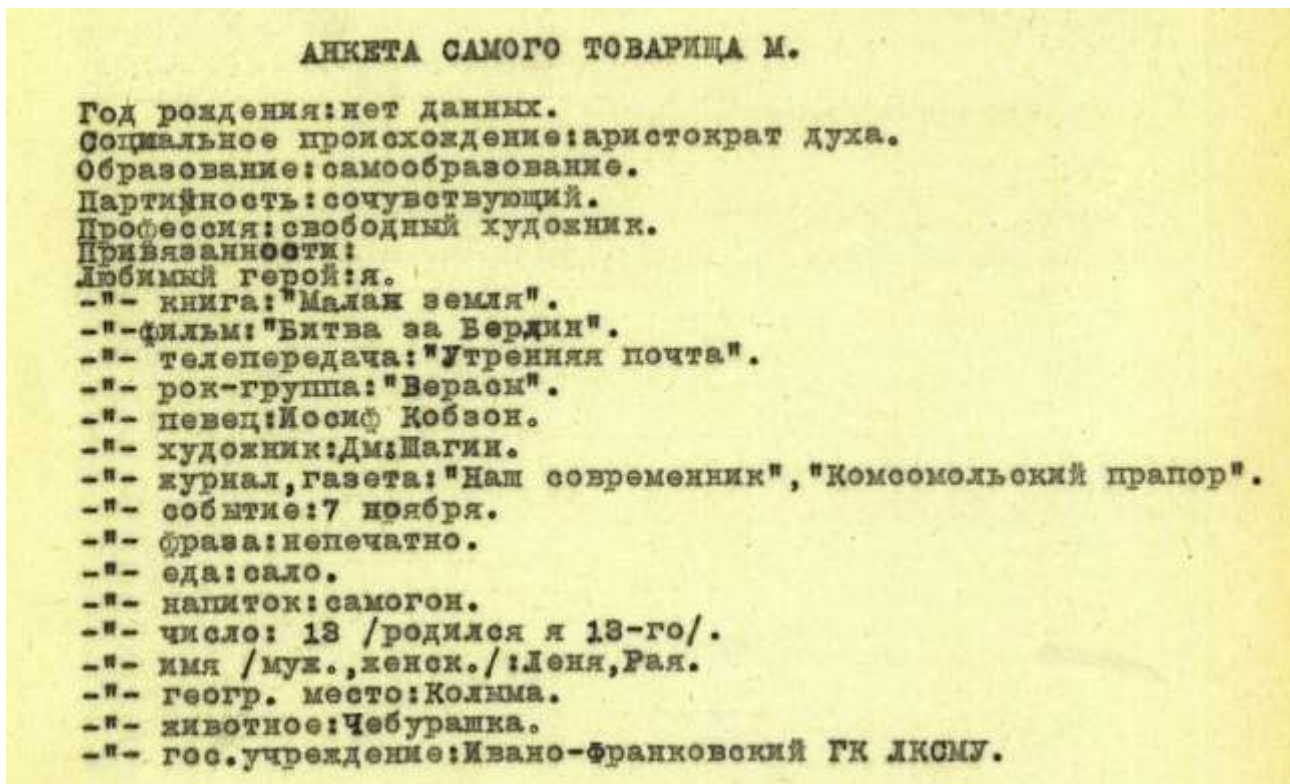
Джерело: Список музыкантов запрещенных в СССР. URL: <https://vakin.livejournal.com/846268.html> (дата звернення: 24.05.2021).

Платівка з альбомом «Light My Fire» (1967) гурту «The Doors», видана
фірмою «Мелодия», 1988 р.

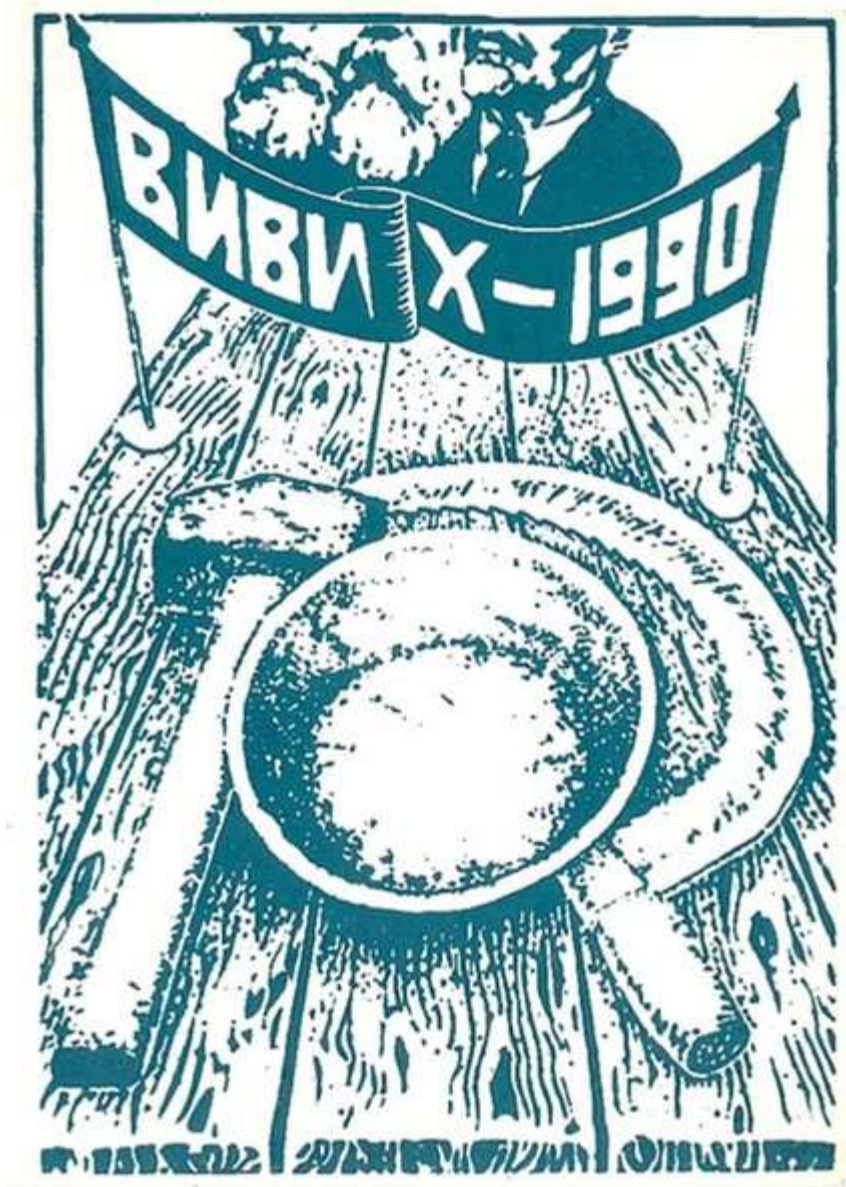
приватного архіву автора.

Жартівлива анкета Олега Гнатіва

Джерело: Гучномовець. 1988. №3. С. 43.

Один з постерів львівського фестивалю «Вивих». Травень 1990 року

Джерело: <https://web.archive.org/web/20160413194151/http://sumno.com/gallery/festyval-vyvyh-lviv-90-t-1/2666/> (дата звернення: 24.05.2021).

Американський гурт Sonic Youth і гіпсовий бюст Леніна з «ірокезом».
Імовірно, Київ, Будинок культури Київського інституту інженерів
цивільної авіації, 14 квітня 1988 р.

Джерело: Дрозд Ш. Sonic Youth в советском Киеве. Легендарный концерт на Отрадном. URL: https://amnesia.in.ua/sonic-youth-kyiv?utm_campaign=lg&utm_medium=post&utm_source=amn (дата звернення: 24.05.2021).

Панк на прізвисько Свиноматка (в центрі). Фото не пізніше 1988 р.

Джерело: *Гучномовець*. 1988. №2. С. 61

Панк на прізвисько Мандрон зі своїм фірмовим хаєром.

Джерело: Litviniuk S. «Завтра я не буду в сети – поєтому сейчас!...». URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/1478050402277126/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021).

Олексій Ковжун на площі перед актовою залою КПІ, квітень 1988 року. Фото: Олексій Зайка

Джерело:

<https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/2739817112767109/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021).

**Анатолій Вексклярський (в центрі, у толстовці з написом "Nike"),
Роман Альтер (в окулярах), Сергій Лисенко (крайній праворуч) перед
концертом в Палаці спорту. 1987 чи 1988 рік.**

Джерело: Olisevych A. «Ex-U.S.S.R-Moscow-Kiev-Leningrad...»-1987-88.
URL:
<https://www.facebook.com/photo?fbid=564744413588896&set=a.935645179832149>
(дата звернення: 24.05.2021).

Саморобні значки, виготовлені для членів гуртів «Раббота ХО», «Воплі Відоплясова», «Коллежский ассессор». Фото: Тетяна Єжова.

Джерело: Yezhova T. «Самодельные значки...». URL:
<https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/622915374457304>
(дата звернення: 24.05.2021).

Саморобний значок з символом гурту «Раббота ХО», зроблений на продаж. Фото: Олексій Заїка.

Джерело:

Zaika A. «этот вручную клееный самоклеякой...». URL:
<https://www.facebook.com/photo?fbid=2332224056854524&set=gm.2282548488493976> (дата звернення: 24.05.2021).

Гурт «Коллежский ассессор» в плацкартному вагоні разом зі своїм менеджером (сидить по центру) Фото: Олексій Заїка.

Джерело:

<https://www.facebook.com/photo?fbid=768470519846694&set=oa.13070553034496>

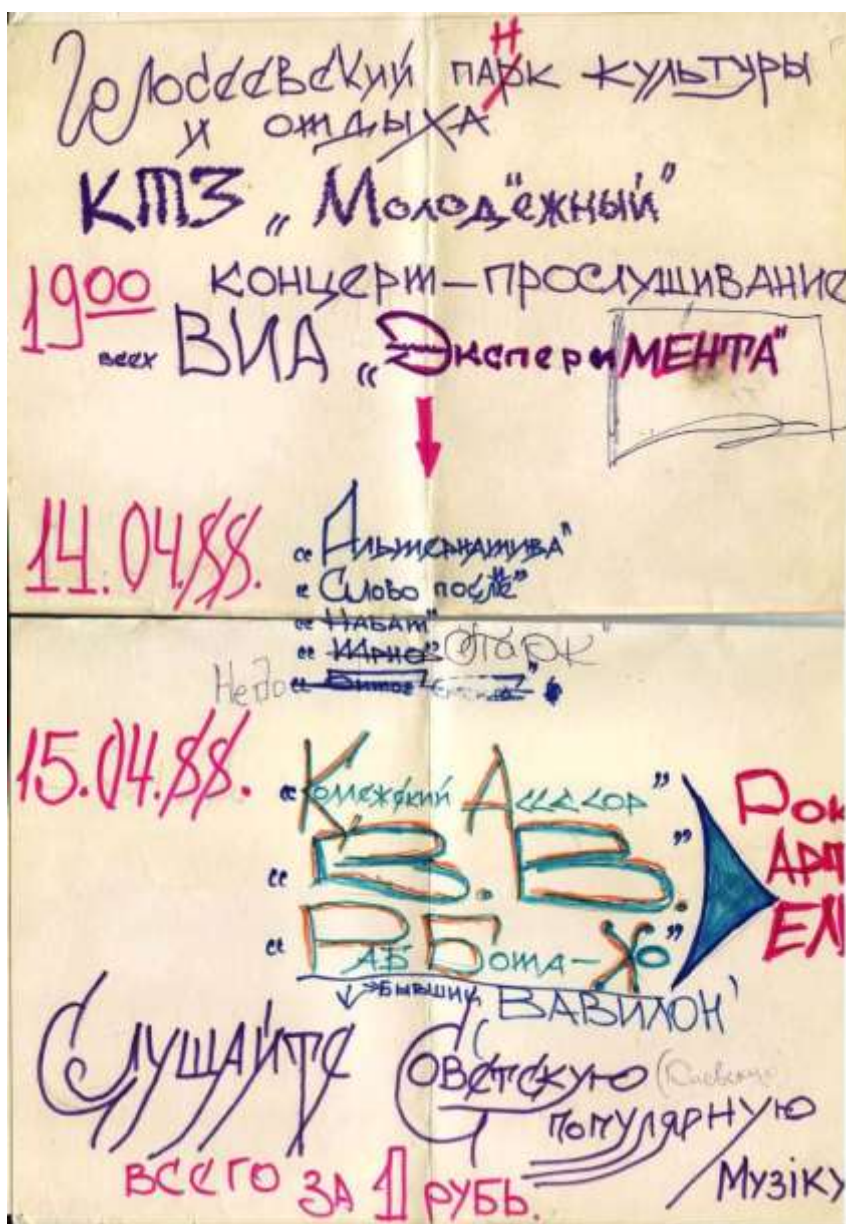
Q (дата звернення: 24.05.2021).

Ліворуч вгорі: Юрій Федоритенко («Эдем»), праворуч вгорі: Дмитро Пасічник («Сверчковое число»), праворуч внизу: Олексій Гаврилов («Затерянный мир»). Представники тусівки виглядають як решта радянських юнаків та юначок. 1989 рік.

Джерело: Yezhova T. «Фото образца 1989 года...». URL:
<https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/695575630524611>
(дата звернення: 24.05.2021).

Афіша фестивалю в Голосіївському парку 14-15 квітня 1988 року.

Джерело: Yezhova T. «Рукотворная афиша. Как нельзя лучше передает настроение тех концертов. :)» URL:

<https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/184518188297027/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021).

Афіша концерту гурту «ВВ». 1988 р.

Джерело: Yezhova T. «1988 год. Из архива Т. Ежовой» URL:
[https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/313648428717335/?](https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/313648428717335/?app=fbl)
[app=fbl](#) (дата звернення: 24.05.2021).

Магнітофонний альбом київського гурту «Вавилон». Створений у 1987 році. Фото: Роман Альтер.

Джерело: Yezhova T. «Альбом группы «Вавилон»...». URL:
[https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/2642188032530018/
?app=fbl](https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/2642188032530018/?app=fbl) (дата звернення: 24.05.2021).

Шарж, що зображає конфлікт «ВВ» з рок-клубом

Джерело: *Гучномовець*. 1989. №5. С. 21.

Шарж, що зображає створення «Рок-Артелі»

Джерело: Гучномовець. 1989. №5. С. 22.

Тусовка трешерів. Фото зроблено приблизно на зламі 1980-х –1990-х рр.

Джерело: Dziuba M. «Никакая бы группа не смогла существовать...». URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/145356478879865/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021).

Тусівка київських хіпі, друга половина 1980-х років. В нижньому ряді крайній праворуч – Роман Альтер.

Джерело: Киевский хиппи — о столичной коммуне и тусовках 80-х.
Інтерв'ю з Анджеєм Поздіним. URL: <https://bzh.life/lyudi/kyevskiy-hippi-o-stolichnoy-kommune-i-tusovkah-80-tyh> (дата звернення: 24.05.2021).

Гіпі Вова Обломіст, близько середини 1980-х рр.

Джерело: Krotenko A. «Обломист у мене дома...» URL:
[https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/351972001551644/?](https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/351972001551644/?app=fbl)
app=fbl (дата звернення: 07.05.2021).

Будинок культури заводу «Більшовик», в якому в роки перебудови розміщувався київський рок-клуб. Фото Костянтина Богуславського

Джерело: Yezhova T. «При ДК заводу "Большевик" в 1986 году был открыт рок-клуб "Кузница"...» URL: <https://www.facebook.com/photo?fbid=244895482204203&set=oa.129996653749181> (дата звернення: 24.05.2021).

Картка учасника київського рок-клубу

Рок - клуб д/к "Большевик"

ЧЛЕНСКАЯ КАРТОЧКА № 46...

Фамилия, и.о. *Герасова В.В.*

Секция *инструментальная*

Председатель *[Signature]*

Членские взносы *[Signature]*

ДК з-да „Большевик“

Участие в мероприятиях:

Джерело: Морикін С. URL: <https://www.facebook.com/groups/129961863752660/permalink/3724970174251793/?app=fbl> (дата звернення: 24.05.2021).

Актова зала Київського політехнічного інституту, в якій в роки перебудови проходило більшість рок-концертів. Фото Костянтина Богуславського

Джерело: Yezhova T. «АКТОВЫЙ Зал Политеха...» URL: <https://www.facebook.com/photo?fbid=244894618870956&set=oa.129996653749181> (дата звернення: 24.05.2021).

**Актова зала Київського інституту інженерів цивільної авіації. Фото
Костянтина Богуславського**

Джерело: Yezhova T. «Актный зал КИИГА...» .URL:
[https://www.facebook.com/photo?fbid=244895978870820&set=oa.12999665374918](https://www.facebook.com/photo?fbid=244895978870820&set=oa.129996653749181)
[1](#) (дата звернення: 24.05.2021).

**Мапа ключових для київської рок-спільноти кафе
(укладено на основі усноісторичних інтерв'ю та спогадів представників
спільноти)**

Позначення:

- 1 – «Морозка»
- 2 – кафе в «Трубе»
- 3 – «стекло», «стекляшка», «загон»
- 4 – «нижний Парком», «нижний Париж»
- 5 – «верхний Парком», «верхний Париж»
- 6 – кафе на «БЖ»

Кафе «стекляшка». Фото Костянтина Богуславського

Джерело: Moskalenko I. URL: <https://www.facebook.com/photo?fbid=562542893774322&set=oa.129996653749181> (дата звернення: 24.05.2021)

**Місце, до розташовувалась кав'ярня на «БЖ» (Великій Житомирській).
Фото Костянтина Богуславського**

Джерело: Yezhova Т. «Кофейня на БЖ». URL:
<https://www.facebook.com/photo?fbid=244896588870759&set=oa.129996653749181>
1 (дата звернення: 24.05.2021).

Кафе «Морозка» на Хрещатику. Фото Костянтина Богуславського

Джерело: Yezhova Т «"Морозка" на Крещатике...» URL:
<https://www.facebook.com/photo?fbid=244897605537324&set=oa.129996653749181>
(дата звернення: 24.05.2021).

Кафе «Нижній парком». Фото Олексія Заїки

Джерело: Alexej Zaika A. «Нижняя паркомунна '90». URL:
[https://www.facebook.com/photo?fbid=241400182545142&set=oa.12999665374918](https://www.facebook.com/photo?fbid=241400182545142&set=oa.129996653749181)
[1](#) (дата звернення: 24.05.2021).

Кафе «верхній парком». Фото Сергія П'ятерикова

Джерело: П'ятериков С. «1991 рік». URL: <https://www.facebook.com/photo?fbid=1215076528540662&set=a.776833272364992> (дата звернення: 24.05.2021).

Місце в Ботанічному саду, де збиралась «Балка»

Джерело: Киевская Балка, 1975-2010 «Полянка, где собственно и была балка!!».
URL:
<https://www.facebook.com/kievbalka/photos/a.729515447062672/729523133728570>
(дата звернення: 24.05.2021).

**Підвал ЖЕК-у в Пасажі, в якому в роки перебудови проводив репетиції
гурт «Работа ХО»**

Джерело: Yezhova T. «Пасаж. За дверью справа в 1988 году была репточка Работы ХО...» URL:

<https://www.facebook.com/photo?fbid=248339088526509&set=oa.129996653749181> (дата звернення: 24.05.2021).

Гурт «Коллежский ассессор» проводить репетицію вдома в одного з учасників гурту. 1988 р. Фото: Олексій Заїка

Джерело: Tatyana Yezhova T. «Фото Alexej Zaika». URL:
<https://www.facebook.com/photo?fbid=768471059846640&set=oa.130705530344960>
(дата звернення: 24.05.2021).

Гурт «Коллежский ассессор» проводить репетицію вдома в одного з учасників гурту. 1988 р. Фото: Олексій Заїка

Джерело: Tatyana Yezhova Т. «Фото Alexej Zaika». URL:
1988.<https://www.facebook.com/photo?fbid=768471323179947&set=oa.130705530344960> (дата звернення: 24.05.2021).

Квартирник Петра Мамонова на квартирі в Романа Альтера

Джерело: Степанец К. Виктор Цой в Киеве. Киев, 2021. С. 156.

Уривок з інтерв'ю з Тетяною Єжовою про «вписку» незнайомої для неї людини у 1989 році.

1:35:55

«Относительно, да, вписки расскажу один случай. 89-й год... Звонок по телефону. Беру трубку, просят меня, звонит девушка. Говорит: «Здрасьте, меня зовут Алла, вот я из города Питера, из Ленинграда, из журнала «РИО» (рок самиздат такой был журнал «РИО»), и вот я приехала в Киев, хочу пообщаться, давайте встретимся, привезла журнал, там, если хотите». «Ну, окей, хорошо, давайте встретимся». Вот. «А как надолго Вы в Киев?» «Ну там, 2-3 дня». Аа... «Давай на ты». «Давай на ты». «А тебе есть где вписаться?» (в смысле остановиться). «Ну не знаю, тут какие-то ребята вот типа там договаривались...» «Если хочешь – приезжай к нам». «Хорошо, приеду. Как вот к вам ехать?» «Ну, давай встретим тебя на станции метро Левобережная». Я на Левобережную. По описанию ждем Аллу. Привозим домой, общаемся... Все, вот это незнакомый человек, вообще просто. Звонок телефона, «Папа, мама, к нам приедет девушка из Питера». «Хорошо, пусть приезжает. Нормальная?» «Да, нормальная. Вроде нормальная». Никаких мыслей: «А кто?», «Что?». То есть это вообще незнакомый человек на тот момент. Ну журнал «РИО» я знала, шо он есть, уже там писала туда. Вот, общались как-то, но не непосредственно с ней. Она приехала, пару ночей у нас переночевала. Ну мы дома не сидели, в общем-то. Переночевала, мы уехали...».

**Опис концепту «украинский обычай» в журналі «Гучномовець»
(передрук із журналу «Рапок»)**

Определяющими признаками "Украинского обычая" считать:

1. Запрещение ~~в~~ первую очередь /раньше Москвы/.
2. Разрешение—в последнюю /позже Магадана/.
3. При невозможности запрещения—чинение препятствий по мелочам.
4. Опора прежде всего на любимую милицию, в особо крутых случаях—сами знаете на кого.
5. Соблюдение полнейшего идиотизма в обосновании запрета.
6. Оперирование понятиями "нам це не треба", "нісня з чужого голосу", "як бы чого не вийшло".

Джерело: Гуляй-Веселись А. К вопросу о «украинском обычае». *Гучномовець*. 1988. №2. С. 8.

**Панка Мандрона «винтит» міліція. Тусівники намагаються його
«відмазати». Фото орієнтовно 1987-1988 років**

Джерело: Krotenko A. URL:
<https://www.facebook.com/photo?fbid=487323141284177&set=gm.330277547054423>
(дата звернення: 20.05.2021).

Гурт «Наутилус Помпилиус» після концерту в актовій залі Дарницького вагоноремонтного заводу, січень 1988 року. Організатор концерту Роман Альтер в окулярах другий ліворуч

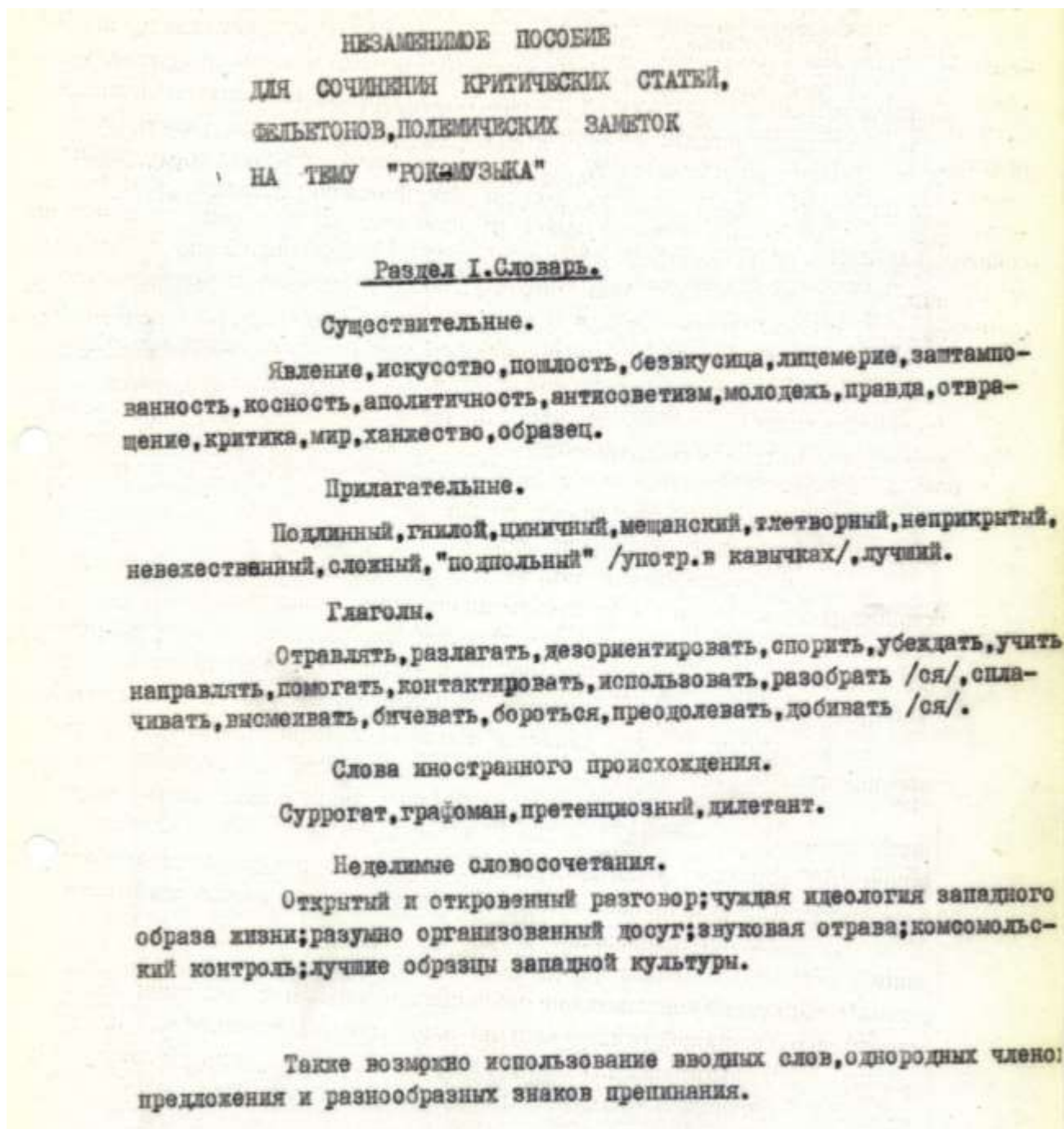

Джерело: Київ - Лівобережжя Київське «Музичний гурт "Наутилус" та київські друзі...»

URL:

<https://www.facebook.com/kyiv.leviybereg/photos/a.266928057073243/849451322154244/> (дата звернення: 20.05.2021).

Жартівливий «шаблон» для радянських статей про рок-музику. Ч.1

Джерело: Гучномовець. 1998. №2. С. 75.

Жартівливий «шаблон» для радянських статей про рок-музику. Ч.2

- 75 -

Раздел II. Творческая часть.

/составляется исключительно из слов раздела I-го/.

Раздольная статья.

Рок-музыка-явление, стоящее за пределами подлинно музыкального искусства. Давно назрел открытый и откровенный разговор. Пора признать, что рок-это чуждая идеология западного образа жизни, которая известна своей гнилой пошлостью, циничной безвкусицей, мещанским лицемерием, претенциозной заштампованностью, тлетворной косностью, откровенной аполитичностью, неприкрытым антисоветизмом и направлена, чтобы отравить, разложить, дезориентировать нашу молодежь. Нужно раскрыть полную правду о роке, вызывая у молодых людей отвращение к звуковой страсти и дилетантскому суррогату невежественных графоманов.

Умеренно-либеральная статья.

Недавно мы обнаружили у нас так называемую рок-музыку. Несмотря на длительную критику, стало понятно, что в ней, что-то есть. Поэтому мы просто обязаны опорить, убеждать, учить, направлять, помогать, контактировать, использовать комсомольский контроль, чтобы помочь нашей молодежи разобраться в сложном мире рока. Поэтому необходим откровенный разговор о разумно организованном досуге.

Одобрительная статья.

Сейчас не припомнить точно, когда прилипла к нашему року обидная и вредная приставка-"подпольный". Рок с самого начала был честным явлением и поэтому не терпел лицемерия, ханжества, мещанской ограниченности, тлетворной косности, заштампованности. Советский рок следует лучшим образцам западной культуры. Рок направлен на то, чтобы сплотить нашу молодежь, научить ее вносить, бичевать, бороться, преодолевать, добиваться. Но все это-тема еще одного отдельного большого разговора. Он непременно состоится.

Молодежный орнамент.

Кайф-хорошо.

Ничья-в большинстве случаев произносится "нич-чик!"-замечательно.

Лох-нехороший человек.

Гошник-нехороший человек.

Стрематься-опасаться.

Свинтить-запретить.

По кайфу-выражение.

Жартівливий «шаблон» для радянських статей про рок-музику. Ч.3

- 76 -

Раздел III /для тех,кто специализируется на
обличительно-очернительных статьях о рок-музыке/.

Примерный план статьи.

1. Вступительная часть. Пример из жизни: противопоставить хулиганствующим юнцов-"панков" /можно "металлистов", на худой конец-"брейкеров"/ с плеерами /кассетниками, транзисторами, гитарами/ простым советским гражданам, желающим поспать /спокойно доехать домой с газетой "Известия" в руках, послушать песни 30-х годов в исполнении хора иных друзей милиции/.
2. Кульминационная часть:
 - а/обличение гнилого Запада /массовые драки на концертах рок-звезд, пропаганда насилия, антисоветизма, секс/,желательно с названиями и именами;
 - б/непринужденный переход к "отечественным язвам" /примерно то же самое,но гораздо подробнее/,также желательно употребление имен и фамилий;
 - в/сравнение классической музыки и рока;здесь обязателен вопрос! что лучше:Бах /Моцарт,Бетховен,Моцарт,Сальери/ или "Машина Времени" /"Кино", "Секс Пистолз", "АС/ДС/.
3. Заключительная часть. Утверждение лозунга "Советское искусство-самое искусственное искусство в мире!"

Редакция журнала "Гучномовец" благодарит за помощь авторов ряда публикаций последних лет, а именно:

М. Дунаева /ж-л "Наш современник"/, А. Дороскина и А. Лисенкова /ж-л "Молодая гвардия"/, Ю. Рагозина /ж-л "Смена"/, В. Добрынина /газета "Комсомольская правда"/, А. Диброва /газета "Комсомольская правда"/, Н. Ермишова /ж-л "Смена"/, В. Липатова /газета "Комсомольская правда"/, В. Лезанова /газета "Советская культура"/, В. Сухорадо /газета "Советская культура"/, авторов незабвенной статьи "Рагу из синей птицы" В. Астафьева, Р. Солицева /газета "Комсомольская правда"/ и их с ними, а также
т. А. А. Кданова /"Доклад о журналах "Звезда" и "Ленинград", 1946 г./.

Джерело: Гучномовець. 1988. №2. С. 76.